

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 27-31-247.8X98

ХУДЗІК Віталій-Іван Сергійович

**ХРИСТОЛОГІЧНО - ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОБ'ЯВЛЕНЬ
ВОСКРЕСЛОГО ІСУСА В ЄВАНГЕЛІЇ ІВАНА 20:1 – 21:25**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
кандидат наук з богослов'я,
викладач кафедри богослов'я
Яцишин Андрій Іванович

м. Івано-Франківськ
2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОНТЕКСТ ТА СТРУКТУРА ІВ. 20:1 – 21:25	8
1.1. Улюблений учень, автор четвертого Євангелії в контексті Ів. 20:1 – 21:25 9	
1.2. Літературний контекст Ів. 20:1 – 21:25	15
1.3. Структура Ів. 20:1 – 21:25	20
1.4. Ів. 20: 1 – 21: 25 та археологічні свідчення	26
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІВ. 20:1 – 21:29	33
2.1. Магдалина і два учні (Ів. 20:1-18).....	35
2.1.1. Віднайдення порожнього гробу (Ів. 20:1-10).....	38
2.1.2. Поява Ісуса Магдалині (Ів. 20:11-18)	40
2.2. Поява Воскреслого одинадцятьом (Ів. 20:19-29).....	45
2.2.1. Поява Воскреслого учням без Томи (Ів. 20:19-23)	46
2.2.2. Поява Воскреслого апостолам разом з Томою (Ів. 20:24-29)	52
2.3. Перше закінчення Євангелії від Івана в Ів. 20:30-31	58
2.4. Появи Ісуса в Галилеї в Ів. 21:1-25.....	62
2.4.1. Поява Ісуса сімом і ловля риб в Ів. 21:1-14.....	64
2.4.2. Діалог Ісуса з Петром в Ів. 21:15-23	70
2.5. Друге закінчення Євангелії від Івана в Ів. 21:24-25	75

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХ СПІЛЬНОТИ У СЛАВІ СИНА: БОГОСЛОВСЬКІ АСПЕКТИ	
Ів. 20:1 – 21:25	77
3.1. Вічне Слово як екзегет Отця (Ів. 1:18)	78
3.2. Слово об'являє славу Отця (Ів. 1:14-16).....	83
3.3. Шлях спільноти віруючих у славі Сина	87
3.3.1. Шлях Марії Магдалини	91
3.3.2. Шлях Томи	96
3.3.3. Шлях Симона-Петра	101
3.3.4. Шлях улюбленого учня.....	103
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	111
ДОДАТКИ	118

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні нам може бути досить важко оцінити, що саме означало воскресіння для перших учнів, але наші зусилля піднятися від гріха до нового життя й допомагати іншим зроблять нас спроможними збагнути у власному житті справжнє значення воскресіння. Святий Іван Золотоустий у проповіді на Пасху так звеличує Христове Воскресіння: «Де твоє, смерте, жало? Де твоя, аде, перемога? Воскрес Христос і ти провалився. Воскрес Христос і впали демони. Воскрес Христос і радіють ангели. Воскрес Христос і життя панує. Воскрес Христос і нема ні одного мерця в гробі, бо Христос воскрес із мертвих і став первістком померлих». Нехай ця сила воскресіння буде повністю нашою через нашу відкритість до Святого Духа.

Важливою особливістю Іванового Євангелія є ще й те, що в той час як перші три Євангелисти розповідають, головним чином, про проповідь Господа Ісуса Христа в Галілеї, апостол Іван викладає події та промови, що мали місце в Юдеї. Завдяки цьому ми можемо розрахувати, якою була тривалість громадського служіння Господа і водночас тривалість Його земного життя. Проповідуючи переважно в Галілеї, Господь подорожував до Єрусалиму, тобто до Юдеї, на всі найголовніші свята. Саме з цих подорожей апостол Іван і бере, головним чином, оповіданні їм події і висловлювані промови Господа. Таких подорожей до Єрусалиму на свято Великодня, як видно з Євангелія від Івана, було всього три, а перед четвертою Пасхою Свого служіння Господь прийняв смерть хресну. З цього випливає, що служіння Господа тривало близько трьох з половиною років, а Він прожив на землі близько тридцяти трьох з половиною років.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Христологічно-еклезеологічні аспекти об'явлень воскреслого Ісуса в Євангелії Івана 20:1 – 21:25» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та

науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога – парадигма духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженій рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Об’єктом дослідження є христологічно – еклезіологічні аспекти об’явлень воскреслого Ісуса в Ів. 20:1 – 21:25.

Предметом дослідження виступає дослідження воскресіння Ісуса Христа згідно з Івана 20:1 – 21:23 з акцентом на христологічні та еклезіологічні аспекти цих об’явлень.

Мета роботи: дослідити шлях спільноти у Славі Сина згідно Ів. 20:1 – 21:23. На основі мети було визначено **завдання:**

- Розгляд та аналіз тексту Іванівського відомства (Ів. 20:1-21:25) щодо об’явлень воскреслого Ісуса.
- Вивчення христологічних аспектів воскресіння Ісуса в зазначеному тексті.
- Аналіз еклезіологічних вимірів, які можуть впливати з об’явлень воскреслого Ісуса.
- Визначення впливу цих об’явлень на формування ранньохристиянської теології та спільноти.
- Порівняльний аналіз з іншими біблійними текстами та теологічними концепціями, щоб з’ясувати унікальність і важливість Іванівського підходу.
- Підбиття підсумків щодо христологічних та еклезіологічних визначень воскреслого Ісуса з перспективи Ів. 20:1-21:25.

Методологічною основою дослідження проблеми христологічно-еклезеологічних аспектів об’явлень воскреслого Ісуса в Євангелії Івана 20:1 – 21:25 є комплекс наукових принципів, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів. У дослідженні застосовано наукові методи об’єктивності, раціональності та послідовності. Серед загальнонаукових методів варто відзначити такі: індукції та дедукції, аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення та класифікації. конкретно-наукові методи – біблійної екзегези,

який допоміг проаналізувати тексти Святого Письма (а особливо Євангелія від Івана), а також їхнього тлумачення; германевтичний метод став корисним під час більш детального тлумачення та аналізу тексту; порівняльно-богословський та систематично-богословський стали корисними під час проведення узагальнень на ці тематики, а також під час порівняння різних аспектів паралельних місць у синоптичних Євангеліях.

Матеріали дослідження. У процесі дослідження уривку Євангелія від Івана 20-21 було залучено широке коло джерел, що охоплюють коментарі, богословські дослідження, історичний контекст та екзегетичний аналіз. Різноманіття підходів та методологій дозволило отримати комплексне розуміння тексту, його теологічного значення та впливу на християнську традицію.

Дослідження R. E. Brown надає масштабний огляд не лише тексту Євангелія, а й його літературного контексту. Праці A. Culpepper та E. W. Klink акцентують увагу на літературному ландшафті та соціально-історичному середовищі, в якому виникло Євангеліє. Численні праці зосереджуються на аналізі історичного контексту. Наприклад, стаття P. Dijkhuizen реконструює події, пов'язані з похованням Ісуса, а дослідження E. Naenchen забезпечують критично-історичний аналіз тексту.

Дослідження археологічних знахідок, таких як «The tomb of Christ from archaeological sources» та робота M. Turnage розширюють уявлення про похоронні практики та історичну правдивість описаних у Євангелії подій. Праці C. S. Keener і H. N. Ridderbos, фокусуються на теологічних аспектах тексту. Вони розкривають значення ключових концептів, таких як «Слово», «світло» та «життя», у контексті християнської доктрини.

Літературні аспекти Євангелія від Івана досліджуються у працях таких авторів, як D. Estes та K. B. Larsen. Вони аналізують використання символіки, метафор, а також особливості побудови розповіді. Кілька джерел акцентують увагу на практичному використанні Євангелія у сучасному богослов'ї. Наприклад, праці J. C. Campbell розглядають соціальні та етичні аспекти тексту, пов'язані з концепцією спільноти віруючих.

Наукова новизна. На основі доступних джерел та наукової літератури здійснено дослідження про христологічно – еклезіологічні аспекти об'явлень воскреслого Ісуса в Ів. 20:1 – 21:25.

У магістерській роботі **вперше** в українській богословській науці здійснено систематичний аналіз 20 та 21 глав Євангелія від Івана, проаналізовано археологічні свідчення, які стосуються гробу Господнього, а також висвітлено контекст та структуру і паралельні моменти в інших місцях Святого Письма.

Отримали **подальший розвиток теми**, які розкривають питання христологічно-еклезіологічних аспектів об'явлення Ісуса Христа в Ів. 20-21. На особливу увагу заслуговують теми, які висвітлюють богословські аспекти цієї тематики та паралельних уривків.

Практичне значення роботи полягає в тому, що вміщені в ній емпіричний матеріал, узагальнення, положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Біблійне богослов'я», «Святе Письмо Старого Завіту», «Святе Письмо Нового Завіту» та «Основи християнської віри (катехизм)», при написанні навчально-методичних посібників, спеціальних праць (монографій, наукових статей, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, дипломних робіт за ОР бакалавра та магістра) з біблійного богослов'я, а також будуть корисними для проведення катехизацій, наукових конференцій із біблійного богослов'я та інших тематичних заходів, які спрямовані на висвітлення тематики останніх глав Євангелія від Івана.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2023-2024 роках.

Структуру роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, 12 підрозділів, висновки, перелік використаних джерел і літератури (всього 62 позиції) та додатків (всього два). Основний зміст висвітлено на 95 сторінках, загальний обсяг роботи становить 119 сторінок.

РОЗДІЛ 1

КОНТЕКСТ ТА СТРУКТУРА ІВ. 20:1 – 21:25

У тлумаченні глави Ів. 20 проявляються різноманіття методологічних і герменевтичних підходів до екзегези Івана. У школі «класичної» європейської екзегези, особливо до другого тому коментаря на Івана від Зігберта Беккера (1991 р.), переважає діяхронний екзегетичний підхід. Беккер 3. розрізняє між раннім юдейським розповідям про страждання, смерть та воскресіння Ісуса, його переробкою євангелистом та подальшим продовженням, створеним так званою «церковною редакцією»¹.

Більшість розділу ґрунтується на ранньому розповіді про страждання, смерть та воскресіння Ісуса (присутність жінок і Марії Магдалини біля порожньої гробниці, візит Петра до гробниці та зустріч Марії Магдалини з Ісусом). Фігура улюбленого учня, швидше за все, була додана «церковною редакцією». До євангелиста приписують лише деякі редакційні особливості та сцену з Ів. 20:19-23, частково підтриману розділом про прощальні промови у Ів. 14:15-24².

Інші дослідники досліджують зв'язки між текстом Івана та синоптичною традицією. За Ульріхом Вількенсом ця традиція є основою для тексту Івана³. Лк. 24:12 (візит Петра до гробниці) підтверджує цей висновок. Цей підхід набирає ваги в останні часи і здається більш ймовірним, ніж моделі дослідження джерел, запропоновані Зігбертом Беккером, в основному через те, що він базується на наявних документах і не вимагає реконструкцій⁴.

Сучасні дослідження Ів. 20, як правило, сприймають текст з синхронного підходу. Цюмштайн Ж. тлумачить главу Ів. 20, як шлях віри для читачів, де віра

¹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 554.

² Там само. P. 554.

³ Wilckens U. Il vangelo secondo Giovanni. Brescia : Paideia Editrice, 2002. P. 253.

⁴ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 554.

у воскресіння викладена у формі наративу. Люди, що діють у тексті, втілюють різні способи наближення до воскресіння Ісуса, починаючи від простого пошуку Його тіла і закінчуючи особистою зустріччю з Ним. Цей прогрес відбувається спочатку через правильне розуміння знака, потім через розуміння Писання і, нарешті, через особисту зустріч з Ісусом ⁵. У кінці стоїть віра, яка вже не ґрунтується на візуальній зустрічі, а на слові проповіді Томи. Читачі переважно відображають свої власні роздуми в ньому.

Келлі С. О'Браєн інтерпретує 20 главу євангелиста Івана аналогічно до Жана Цюмштайна. Можливо, вона не бере до уваги, що у нашому тексті учень, якого любив Ісус, з'являється скоріше як символ віри воскресіння для спільноти читачів, а не як приклад активної віри ⁶.

1.1. Улюблений учень, автор четвертого Євангеліє в контексті Ів. 20:1 – 21:25

З Четвертого Євангелія ми дізнаємося, що воно написано учнем, якого любив Ісус (Ів. 21:24). Мається на увазі то не названа на ім'я особа, яка з'являється неодноразово в важливих місцях розповіді ⁷. У другому епілозі четвертого Євангелія, що завершує останній розділ (Ів. 21) і, ймовірно, представляє собою етап композиції, відмінний від попередньої наративної частини (Ів. 20:1-20), зазначається: «Це той учень, який оте свідчить і який оте написав, і знаємо, що його свідчення – правдиве» (Ів. 21:24) ⁸.

Однак постає питання: чи був «улюблений учень» один із Дванадцятьох ? Через саме вивчення Євангелії важко сказати, чи «улюблений учень» був одним з Дванадцятьох Апостолів.

⁵ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 554.

⁶ Там само. P. 555.

⁷ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 22.

⁸ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Città Nuova, 2008. P. 807.

По-перше, четверте Євангеліє ніколи не використовує термін «апостол», а просто згадує «учень». Послідовник Ісуса в першу чергу – це той, хто «слухає», той, хто навчається в школі Ісуса. У цій школі людина ніколи не закінчується вивчати; завжди щось вивчає. Бути учнем означає набагато більше, ніж бути просто учнем. Категорія, яка визначає членів Іванівської громади, більше стосується саме учнів, ніж категорії апостолів. «Апостол» - це просто роль; «учень» - це спосіб життя ⁹.

Останнє Євангеліє не ігнорує факт, що навколо Ісуса був особлива група, складена з дванадцяти осіб, але вона майже не надає важливості цій групі. На відміну від синоптичних Євангелій, четверте Євангеліє ніколи не дає нам списку їх імен. Тільки два учні явно характеризуються як члени «дванадцятьох»: Тома і Юда Іскаріот ¹⁰.

У четвертому Євангелії явно згадуються сім учнів за їхніми іменами: Петро, Андрій, Филип, Тома, Натанаїл, Юда Іскаріот і інший Юда. Крім того, в епілозі ненадовго згадуються двоє синів Зеведея. З цих дев'яти згаданих учнів всі вони пов'язані зі списком дванадцятьох апостолів, який ми знаємо з синоптичних Євангелій. Єдиним винятком є Натанаїл, хоча не виключено, що це є ім'ям, яке використовується для одного з Дванадцятьох, зазначених у синоптичних Євангеліях. Відомо, що декілька учнів були відомі за двома різними іменами ¹¹.

Фактично, ті, хто втручається, ставлячи запитання Ісусу під час Таємної вечері, Петро, Филип, Тома та Юда Тадей, усі належать до синоптичних списків Дванадцятьох. Хіба тільки улюблений учень, який також бере участь у вечері, буде винятком? З усіх цих даних ми можемо зробити висновок, що більш імовірно вважати, що улюблений учень також був одним із Дванадцятьох, нарівні з майже всіма іншими ідентифікованими учнями ¹².

⁹ Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 28.

¹⁰ Там само. P. 28.

¹¹ Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 28.

¹² Oniszcuk J. *Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21)*. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 22.

Якби спільнота Івана, з її богослов'ям і духовністю, настільки унікальною та такою відмінною від спільнот інших апостольських громад, не мала одного з Дванадцятьох у своєму походження, було б дуже важко пояснити, як її книги були прийняті в каноні. Церква ¹³. Якщо взяти до уваги, що цими книгами користувалися єретики-гностики, то найпростіше було б заперечити будь-яке апостольське походження і таким чином позбутися деяких незручних писань. Якщо спільнота Івана та її твори залишилися в межах церковного співтовариства, це тому, що вони були схвалені авторитетом учня першої величини, який міг бути одним із засновників інших церковних громад ¹⁴.

Роль, призначену учню, який навмисне залишається анонімним, можна вивести з дієслова «martyreo», яке має особливу актуальність також через його частоту в Євангелії від Івана. У цій роботі ми починаємо з Івана Хрестителя, який має саме місію свідчення про Ісуса (Ів. 1:6; 8:15; 19:36), яке, якщо воно почалося з виняткової особи для єврейського світу, тепер продовжується в історії християнської спільноти через анонімного учня ¹⁵.

Наприкінці історії про смерть Ісуса, після того, як з Його боку витекли кров і вода, згадується персонаж, який характеризується наступним чином: «Той, хто це бачив, свідчить, і свідчення його правдиве, і він знає, що він говорить правду, бо й ти віруєш» (Ів. 19:35). Навіть у цьому випадку вживається те саме дієслово «свідчити». Таким чином, можна зробити висновок, що два тексти стосуються однієї фігури. В обох уривках його свідчення характеризується як правдиве з метою пробудження віри, тієї самої віри, яка в першому кінці Євангелія привела до написання твору (Ів. 20:30-31). Таким чином, можна знайти паралель між завданням свідка-поручителя та метою євангельської праці ¹⁶.

Отже, учень є джерелом традиції Івана, і в кінці оповідання йому також призначено роль автора.

¹³ Ridderbos H. N. The Gospel of John: a Theological Commentary. Eerdmans, 1997. P. 113.

¹⁴ Manuel J. Moreno M. Personajes del cuarto Evangelio. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 29.

¹⁵ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 808.

¹⁶ Reinhartz A. John 20 :30-31 and the Purpose of the Fourth Gospel. Ontario : McMaster University. P. 56.

Згідно із завершальними словами, його свідчення є не тільки усними, але й матеріалізуються в письмовій формі. Проте не сказано, що його твір відповідає написанню четвертого Євангелія. Підозра про те, що писемний внесок учня не відповідає поточній євангельській редакції, підтверджується також наступним реченням, згідно з яким існує група («ми»), яка виражає своє усвідомлення автентичного характеру свідчення, яке дав учень. Ця множина натякає на те, що відповідальність за написання, як воно дійшло до нас сьогодні, слід приписувати не цьому анонімному персонажу, а швидше групі, яка без подальших роз'яснень представляє себе як «нас» (Ів. 1, 14-16; 3:11; 9:4; 20:2; 21:24) ¹⁷.

У завершенні сцени розп'яття є велика вірогідність того, що анонімний персонаж відповідає улюбленому учневі (Ів. 19:35): його роль полягає у спостереженні. Використовуючи дієслово «horaō» (бачити), яке є частиною словника віри та вказує на того, хто бачив, як з боку Ісуса витекли кров і вода, дієслово «martyreo» (свідчити) та відповідний термін «martyria» (свідчення), кваліфіковане прикметником «alethine» (справжній) (3 Ів. 12). Тому він ставить себе в один ряд із Ісусовим об'явленням, яке є правдою. Мета цього повідомлення зі свідцтвами – допомогти людям досягти віри. Тому функція свідка, крім того, що він поділяє той самий дух, що й Ісус, також знаходиться на тій самій лінії, що й автор, який описує діяння Ісуса, щоб його читачі могли повірити (Ів. 20, 30-31) ¹⁸.

У сцені порожньої гробниці, про яку також розповідає синоптична традиція, розповідь Івана є унікальною завдяки різноманітним деталям, серед яких ми не можемо забути ті, що стосуються фігури улюбленого учня, поставленого у відношенні до Петра ¹⁹. Марія з Магдали, виявивши відсутність тіла Ісуса в гробниці, йде до Симона Петра та до іншого учня, який завжди кваліфікується як той, «кого любив Ісус» (Ів. 20:2), але дієслово, використане для визначення цього зв'язку це не більше «agaraō», як на Тайній вечері та хресті, а

¹⁷ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 808.

¹⁸ Там само. P. 810.

¹⁹ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 89.

швидше «phileo». Хоча в класичній грецькій мові ці два дієслова мають різні значення, можна сказати, що в Четвертому Євангелії, написаному мовою койне (koinë), їх різне значення більше не зустрічається. Два учні йдуть до гробу, але в перегонах другий учень, який був швидшим, прибуває першим ²⁰.

На перший погляд здається, що цей опис містить неважливу, якщо не відверто дитячу деталь. Анонімний учень нахиляється і бачить полотнище на землі, але він не буде тим, хто відразу увійде до гробниці. Чому це завдання фактично лягає на Петра, який, однак, досягає могили останнім? Він бачить полотнище. Однак із цього візуального сприйняття Петро не робить жодного висновку ²¹. Коли анонімний учень, якого знову ідентифікують за прикметником «інший» і пам'ятають тим, що він першим дійшов до гробу, входить, його описують як того, хто бачить і вірить. Подвійне питання, яке порушує оповідь: що учень спостерігав та в що він вірив? Раніше розповідалося, що улюблений учень, нахилившись, не входячи, побачив на землі полотнище, яким було обгорнуте тіло Ісуса. Те, що він бачив, те, що бачив сам Петро: полотнище в яке був замотаний Ісус, покладені не на землю разом з пов'язками, а складені в окремому місці. На відміну від Петра, який не говорить і тому не висуває жодних гіпотез, улюблений учень займає позицію. Ці деталі дуже неоднозначні і можуть привести до гіпотези про викрадення тіла ²².

Отже, учень не бачить нічого більше, ніж те, що Петро вже міг побачити. Бачення учня пов'язане з негативною реальністю, такою як пов'язки та плащаниця, і, звичайно, не з доказом воскресіння Ісуса ²³.

Тому учень не бачив жодного доказу, що привів би його до пасхальної віри. Його віра вже відповідає уставу віри, який буде окреслений для віруючих, які вже не можуть мати досвіду земного Ісуса: «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» (Ів. 20:29). Профіль віри учня також залежить від такої фрази: «Вони бо ще не знали Писання, за яким мав він з мертвих воскреснути» (Ів. 20:9). Його

²⁰ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 808.

²¹ Ridderbos H. N. *The Gospel of John: a Theological Commentary*. Eerdmans, 1997. P. 115.

²² Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 811.

²³ Oniszcuk J. *Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21)*. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 25.

можна розуміти як вислів, який, вказуючи шлях досягнення пасхальної віри, зменшує віру улюбленого учня, який, ще не замислившись над Святим Письмом, не може насправді повірити, що Ісус воскрес або має функцію підкреслення виняткової природи прихильності улюбленого учня, який, незважаючи на відсутність роздумів над словом Божим, здатний увірувати ²⁴.

Тому незвичайність віри учня ще більше підкреслюється тим, що перечитання Старого Завіту із христологічної точки зору, яке призвело б до висновків про очікування, ще не відбулося в біблійній спільноті розповідь про Божий дар життя своїм вірним. Підтвердженням того, що віра учня не є частковою, а її слід вважати повною, є його визнання Воскреслого в наступній сцені (Ів. 21:7) ²⁵.

У останньому розділі Євангелія, який, ймовірно, показує життєву ситуацію, що змінилася порівняно з попередньою оповіддю (Ів. 20:1-20), подано список свідків Воскреслого: Симон Петро, Тома на ім'я Дидим, Натанайл із Кани в Галілеї, сини Заведея та двоє інших учнів, які не ідентифіковані 12. Персонаж, який наказує групі закинути сітку з правого боку човна після невдалої риболовлі, розпізнається улюбленого учня з утвердженням віри: «Це Господь!». Реакція Петра не словесна: він замотує сорочку навколо пояса і кидається в море (Ів. 21:4-8) ²⁶. Тому улюблений учень є тим, хто, маючи пасхальну віру, здатний розпізнати Воскреслого. Попередній список змушує нас вважати, що анонімний персонаж має бути ототожнений з одним із цих семи. Текст постійно підкреслює його особливу близькість до Ісуса, а також його здатність краще розуміти Його, ніж усі інші учні, зокрема, Симона Петра (Ів. 13:22; 19:26; 20:2; 21:7) ²⁷.

Згідно зі стародавньою церковною традицією, Євангеліє від Івана часто називають духовним Євангелієм. Це визначення не означає, що воно більш божественне, ніж синоптичні Євангелії, але відзначається його акцент на

²⁴ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 808.

²⁵ Там само. P. 811.

²⁶ Michaels R. J. *The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 96.

²⁷ Ellis P. F. *The Genius of John: A Composition-Critical Commentary on the Fourth Gospel*. Liturgical Press, 1984. P. 157.

догматичному, духовному та моральному значенні подій Євангелія. Термін «духовний» був походить від святого Климента Олександрійського щодо Євангелія від Івана. Він зазначав, що в той час як інші Євангелії переважно зображують земні аспекти життя Христа, Іван, натхнений учнями та Святим Духом, обрав передавати глибшу духовну послання. Це свідчить про те, що Іван, керуючись божественною інспірацією, намагався доповнити синоптичні звіти, підкреслюючи духовний аспект дій Ісуса, які так чітко відображено та описано апостолом Іваном ²⁸.

Іван представляє нам розповідь, яка лежить в основі Євангелія. Ісус, який був розп'ятий, воскрес. Ми спостерігаємо, як Марія, Петро та неназваний учень виявляють, що гробниця Ісуса тепер порожня; зовнішній і видимий знак того, що Ісус переміг смерть і почалося нове творіння. І ми є свідками моменту, коли Марія зустрічає свого воскреслого Господа. Її горе перетворюється на радість, і вона приносить добру новину, яка проголошувалася впродовж віків: «Я бачила Господа» ²⁹.

1.2. Літературний контекст Ів. 20:1 – 21:25

Євангелія від Івана, а саме Ів. 20:1 – 21:25 є драматичною оповіддю, яка розгортається в трьох діях; розповідь про людей, які шукають, про смуток і страх, про дію, здивування і радість. І це історія, яка повертає нас до початку Євангелії ³⁰.

Після воскресіння можна було б очікувати кінця таємниць, пов'язаних із Ісусом. Однак це не так. Описи воскресіння починаються з питання про місцезнаходження тіла Ісуса (Ів. 20:1-10). Сцена розгортається зі зображенням самотньої фігури, що йде у темряві. Марія Магдалина, незважаючи на свій страх,

²⁸ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 26.

²⁹ Там само. P. 26.

³⁰ Keener C. S. The Gospel of John. A Commentary. Baker Academic, 2010. Vols 2. P. 547.

знаходить мужність, щоб доглянути за тілом свого шанованого вчителя та друга. Всі розповіді Євангелія про цей момент трохи відрізняються. Але день і той факт, що Марія Магдалина перша йде до гробниці, збігаються ³¹.

Коли Марія дізнається, що камінь вилучено, вона поспішає з висновками. Її сприйняття того, що трапилося, полягає в тому, що хтось проник і вкрав тіло. Але автор не повідомляє нам, чи входила вона, чи навіть заглядала в гробницю. Чи вона справді знала, що тіла Ісуса там не було?

Коли з'являється воскреслий Ісус, Марія Магдалина спочатку не впізнає Його і вважає, що він є садівником (Ів. 20:11-18). Коли вона впізнає Ісуса, він каже їй не триматися за нього (Ів. 20:17). Воскреслий Ісус повинен зберігати свою таємничість ³².

Марія Магдалина біжить назад, щоб розповісти Петру, що, на її думку, сталося. Далше ми зустрічаємо досвід Петра та неназваного учня, якого інтригуюче ідентифікували лише як «того, кого любив Ісус». Протягом багатьох років було багато пропозицій щодо того, кого вони могли б представляти: християн євреїв та язичників, християн Петра та Івана ³³.

Подібно до Марії, вони поспішають. Невідомий учень, можливо молодший, приходить першим. Вважаючи себе молодшим за віком, він чекає, доки прибуде Петро. Він дозволяє Петру увійти першим. Усередині Петро виявляє, що гроб дійсно порожній. І навпаки до Лазаря, який воскрес з гробу через чотири дні, ще обв'язаний поховальними пеленами (Ів. 11:44), пелена залишилася всередині. Деталі захоплюють. Автор описує не лише розташування пелени, але також зауважує, що пелена, що покривала голову Ісуса, була акуратно згорнута й покладена в іншу частину гробу. Важливо відзначити, що

³¹ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 28.

³² Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 29.

³³ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 32.

коли Петро і інший учень увійшли, гроб дійсно порожній. Тут немає ангелів, ніби інших небесних посланців ³⁴.

Іван повідомляє нам, що улюблений учень «побачив і повірив». Але в що саме він повірив? Можливо, він повірив Марії, що правильно вважала, що тіло Ісуса викрали. Або ж він повірив тому, що Ісус сказав у ніч останньої вечері разом, що він «переміг світ» (Ів. 16:33).

Другий акт завершується, коли обидва повертаються додому. Немає радісних вигуків, ніяких святкувань. Порожнеча гробниці здається ще не зробила різниці.

20-й розділ розповідає про події після воскресіння: до порожньої могили першим вдається учень, якого любив Ісус («швидше Петра»), але Петро входить усередину «першим». Ісус об'являється в саду Марії Магдалині, потім двічі учням, щоб відправити їх на служіння, наділити їх Святим Духом і дати їм владу відпускати гріхи (Ів. 20:21 – 23) ³⁵.

Увага повертається до Марії, яка стоїть поза гробницею. Обійнята горем, вона знову заходить до гробниці. Здається, що ні Петро, ні інший учень не надали Марії ніяких слів підтримки або обтішення. Однак, заходячи, Марія не зустрічає порожньої гробниці. Хоча тіла Ісуса немає, на відміну від синоптичних євангелій, тут присутні два ангели. Незважаючи на їх, здавалося б, очевидне запитання (звичайно, вона мала б плакати), Марія повторює своє розуміння ситуації: здавалося б, крадіжка тіла «її Господа» (Ів. 20:2). Урешті-решт, вона повторює питання ще раз чоловікові, якого вона вважає садівником³⁶. Це розуміння може бути не таким абсурдним, як здається на перший погляд. Можливо, Іван вказує нам на те, як ми можемо розуміти те, що сталося. Два чинники спонукають нас повернутися до початку Іванового Євангелія, закликаючи нас розглядати це не як закінчення історії, а як новий початок ³⁷.

³⁴ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 32.

³⁵ Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 31.

³⁶ Keener C. S. The Gospel of John. A Commentary. Baker Academic, 2010. Vols 2. P. 553.

³⁷ Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 31.

У початкових розділах Євангелії від Івана Ісус спитує учнів Івана Христителя: «Чого шукаєте?» (Ів. 1:38). Так само, у цьому новому початку Ісус задає ту ж саму питання Марії: «Кого шукаєш?» (Ів. 20:15). Це означає початок нового служіння та оповідання ³⁸.

По-друге, на відміну від синоптичних євангелій, що розпочинаються з ранку, оповідання Івана розгортається в темряві, відсутності світла ³⁹. Цей автор, з самого початку свого Євангелія, направляє нас не до місця народження Ісуса, а до самого початку створення: «На початку». Можливо, Іван знову веде нас до цієї первісної темряви, описаної у Бут. 1:2: «Земля ж була пуста й порожня та й темрява була над безоднею, а дух Божий ширяв над водами». Автор відгукується на твердження Павла про те, що через смерть і воскресіння Ісуса ми переживаємо нового створення: «Тому, коли хтось у Христі, той – нове створіння. Старе минуло, настало нове» (2 Кор. 5:17).

Після цієї події Ісус входить у кімнату, де зібрані учні, незважаючи на закриті двері, і спілкується з ними (Ів. 20:19 – 23). Скептично налаштованому Томі Ісус пропонує доторкнутися до себе, щоб переконатися в реальності свого воскресіння. Той відповідає на це вищим христологічним висловом віри: «Господь мій і Бог мій!» На це Ісус відповідає словами, що мають відношення вже до ситуації віруючих після Великодня: «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» (Ів. 20:29). На закінчення (Ів. 20:30) вказується на те, що ця книга повідомляє лише про малу частину знамень, створених Ісусом. Тут названий і заступник, на якому засноване все Євангеліє: воно має вести до віри в те, що Христос є Син Божий і що віруючі в Нього мають (вічне) життя ⁴⁰.

У завершальній главі (Ів. 21), Ісус з'являється біля озера, спочатку не впізнаний. Потім він акцентує на відродженні віри Петра, використовуючи притчу, щоб натякнути на майбутнє мучеництво Петра: «Істинно, істинно

³⁸ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 99.

³⁹ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 35.

⁴⁰ Там само. P. 35.

говорю тобі: Коли ти молодший був, то підперізувався сам і ходив, куди сам бажав. А як постарієшся, то руки свої простягнеш, і підпереже тебе інший та й поведе, куди ти не схочеш»⁴¹. Ів. 21 являє собою доповнення: після риболовлі на Тиверіадському (тобто Генісаретському) озері (пор. Лк. 5:1-11) Петро отримує наказ: «Паси вівці мої». Після цього увагу привертається до улюбленого учня, якого редакційна замітка видавців («ми знаємо») називає автором книги. У 21-му розділі, імовірно останньому літературному творі Іванової школи, один з її вчителів шукає примирення з панівною церквою, за якою стоїть традиція Петра⁴².

Повідомлення автора завершує розповідь, вказуючи на широкий спектр дій Ісуса. Ісус виконав багато інших дій. Якщо б кожна з них була зафіксована, можливо, навіть весь світ не зміг би вмістити всі книги. У цьому уривку ми бачимо завершальний гомілетичний витвір про загадкову природу Ісуса. За словами автора, ця фігура перевищує місткість будь-якої окремої книги чи навіть бібліотеки книг, щоб повністю відобразити. Він уособлює неувловиму сутність Христа⁴³.

Розглядаючи Ів. 20-21 як цілісну одиницю, ми зіткнемося з темою, яка раніше не була акцентована: впізнавання. Через те, що Ісус зображується як Месія, чия справжня ідентичність неосяжна, одне з центральних викликів, викладених у Євангелії, - правильно визначити його. Це підкреслюється заявою автора в Ів. 1:10: «Було у світі, і світ ним виник — і світ не впізнав його»⁴⁴.

Внаслідок цього виклик відкриття героя, відомий як анагноризис, за Аристотелем, постає перед кожним персонажем, що зустрічає Ісуса. Ця ідея співпадає з твердженням Калпепера⁴⁵, який навчав, що прогресія сюжету у Євангелії від Івана обертається навколо впізнавання та, навпаки, невдалого впізнання ідентичності Ісуса. Розкриття ідентичності Ісуса поступово

⁴¹ Pokorny P. Heckel U. Einleitung in das Neue Testament. Tübingen: Mohr Siebeck, 2016. P. 535 – 536.

⁴² Там само. P. 535 – 536.

⁴³ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 101.

⁴⁴ Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 30.

⁴⁵ Culpepper A. Anatomy of the Fourth Gospel: a Study in Literary Design. Philadelphia : Fortress Press, 1987. P. 120.

розгортається через повторювані знаки, монологи та поступове збагачення метафоричних та символічних образів. Крім того, кожен окремий епізод суттєво відображає загальний сюжет усього наративу. Никодим чи самарянська жінка впізнають Ісуса і отримують вічне життя внаслідок цього? Цей наратив повторюється знову і знову, забезпечуючи його невід'ємну вагомість ⁴⁶.

У розділах Івана 20 – 21 подібний виклик постає перед новим набором персонажів, включаючи Петра, улюбленого учня, Марію Магдалину, Тому та інших. Цього разу їм доручено впізнати воскреслого Ісуса. Навіть серед Його власних учнів, Ісус залишається загадковим, таємним ⁴⁷.

1.3. Структура Ів. 20, 1 – 21, 25

По відмінності від попередніх розділів Ів. 18 – 19, структура Ів. 20 не знайшла єдинодумців серед інтерпретаторів. Усі визнають поділ на дві основні частини: події в порожньому гробі в ранок Пасхи, у Ів. 20:1-18, та зустрічі Ісуса з учнями в їхньому місці зборів, у Ів. 19-29 ⁴⁸. Продовжується перша заключна частина Євангелія у Ів. 30-31 (перед епілогом Івана 21). Щодо поділу на дві основні частини, існують різні думки. Рудольф Шнакенбург розділяє Ів. 20:1-18 на дві сцени: вірші 1-10 і 11-18 ⁴⁹.

Реймонд Е. Браун розглядає цей розділ як єдину сцену з двома епізодами. Рудольф Шнакенбург, з іншого боку, знову ділить Ів. 20:9-29 на дві сцени: вірші 19-23 та 24-28; за словами Реймонда Е. Брауна, розділ представляє собою єдину сцену з двома епізодами. Згідно з Шенке Л., у 20 розділі Івана можна виділити п'ять епізодів до завершення: вірші 1-10, 11-17, 18, 19-23 і 24-29. Для більшої ясності корисно застосувати шаблон аналізу наративу до Івана 20, розділяючи текст за аспектами часу, місця, персонажів та дій.

⁴⁶ Stibbe M. *John's Gospel*. London : Routledge, 1994. P. 30.

⁴⁷ Там само. P. 30.

⁴⁸ Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 554.

⁴⁹ Oniszczyk J. *Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21)*. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 54.

Відповідно до цих критеріїв можна виділити шість епізодів до завершення в Івана 20:

1. 20:1-2 - Марія Магдалина біля гробниці сповіщає Петра та улюбленого учня;
2. 20:3-10 - Петро та улюблений учень біля гробниці.
3. 20:11-18 - Марія Магдалина біля гробниці: вона впізнає Ісуса.
4. 20:19-23 - з'явлення Ісуса перед учнями у пасхальну ніч.
5. 20:24-25 - Тома не вірить у Воскреслого.
6. 20:26-29 - Тома приходить до віри в Воскреслого.
7. 20:30-31 - заключна замітка: віра веде до життя ⁵⁰.

У центрі цієї структури з семи частин знаходиться сцена, де Ісус зустрічається зі своїми учнями в ніч перед Пасхою, під час якої Воскреслий Ісус дарує своїм учням есхатологічні дари: мир, радість і Святого Духа (Рим. 14:17 і Ів. 14:26-28). До вірша 18 Ісус все ще перебуває на шляху до Отця, а з вірша 19 він знову повертається до своїх учнів від Отця ⁵¹.

Чотири сцени в Єрусалимі і віра у воскреслого Ісуса (Ів. 20:1-29). Як у Лк. і Мк. 16:9-20, і на відміну від Мт. і Мк. 16:1-8, у Ів. 20 говориться про явлення воскреслого Господа в Єрусалимі і немає вказівок на те, що вони відбуваються в Галилеї. В Івана представлено чотири реакції на воскреслого Ісуса: дві – біля порожніх гробниць: дві – у кімнаті, де зібралися учні. Друга і четверта сцени зосереджені на реакції окремих людей: Марії Магдалині та Томі. Деякі матеріали паралельних матеріалів синоптиків, але їх організація і наявність нових подробиць говорять про любов Івана до опису особистих зустрічей з Ісусом ⁵².

Хоча Євангеліє завершується в кінці глави 20, за нею слідує ще один розділ про явища воскреслого Ісуса (цього разу в Галилеї), в якій також є висновок. У цьому розділі містяться дві сцени: в одній (Ів. 21:1-14) розповідається про риболовлю, в іншій (Ів. 21:15-23) збереження висловлювання Ісуса, звернені до

⁵⁰ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 556.

⁵¹ Там само. P. 556.

⁵² Brown R. E. An Introduction to the New Testament. T 1. Yale University Press, 1997. P. 392.

Симона Петра і улюбленого учня. Зв'язок між цими двома сценами і їх внутрішня гармонія спірні, але з богословської точки зору ці теми зв'язані ⁵³.

Хоча історична критика піднімає питання щодо зв'язку між Ів. 20:1-31 та Ів. 21:1-25, стверджуючи, що останній є пізнішим додатком, доповненням або післямовою з-під пера іншого редактора, сам цей розділ засвідчений у найдавніших кодексах і папірусах. Відповідно, він цілком може бути невід'ємною частиною оригінальної праці, виконуючи роль епілогу. Після 20-го розділу, здається, немає потреби додавати будь-яку іншу інформацію про воскреслого Ісуса; натомість увага зосереджується на окресленні церковної місії ⁵⁴.

Логічно можна подумати, що Євангелія від Івана може завершуватися фактично в останніх відомостях, які подані у Ів. 20:30-31. З теологічної точки зору, також усе виражено у сцені з Томою у Ів. 20:26-29. Читачі готуються до своєї власної ситуації, де їм доводиться вірити, не бачивши фізично Ісуса ⁵⁵. Народжується спільнота, наділена Духом Ісуса для завдання проповідування (Ів. 20:19-23). То що ще потрібно врахувати?

До настання епохи критики Біблії у період Просвітництва, панувала єдність четвертого Євангелія і його походження від Івана, сина Зеведеєва. Якщо у 21 розділі Івана описано ще одне явлення Ісуса та його слова до Петра, то ці епізоди слід розглядати як додатки, які євангелист вважав важливими.

Якщо подивитися більш детально на уривок Ів. 21:1-25, то можна сказати, що він складається з кількох окремих сцен: невдала спроба Петра піймати рибу (Ів. 21: 2-3), зустріч з Воскреслим, який наказує їм знову закинути невід, що дасть багатий улов (Ів. 21: 4-8), трапеза (Ів. 21: 9-14), діалог між Ісусом та Петром, який стосується майбутньої ролі Петра (Ів. 21: 15-19) та ролі улюбленого учня (Ів. 21:

⁵³ Leary M. The End of John: A Literary-Historical Reading of John 21. Edinburgh : University of Edinburgh, 2019. P. 56.

⁵⁴ Brown R. E. An Introduction to the New Testament. T 1. Yale University Press, 1997. P. 784.

⁵⁵ Oniszcuk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 60.

20-23). Євангеліє завершується заключною частиною, в якій свідка та автора ідентифікують як улюбленого учня (Ів. 21: 24-25) ⁵⁶.

Вступна частина має форму заголовка, в якому вказані персонажі, місце та подія: Ісус з'являється своїм учням при Галілейському морі (Ів. 21:1). Подвійне вживання дієслова «фанероо» (з'являтися) слугує для роз'яснення характеру об'явлення, в якому братимуть участь учні ⁵⁷.

Початкова частина зосереджується на оповіді про рибальство, яку започатковує перелік сімох учнів, п'ятеро з яких явно названі на ім'я: Симон Петро, Тома, з прізвиськом Близнюк (представлені з подвійними іменами), ще один згадується за місцем походження – Натанайл із Кани Галілейської, і двоє визначаються через взаємозв'язок зі своїм батьком – сини Зеведеєві. Нарешті, двоє залишаються анонімними, одного з яких пізніше буде ідентифіковано як улюбленого учня (Ів. 21: 7). Центральна увага сцени зосереджена на короткому діалозі, в якому Петро, взявши ініціативу, повідомляє учнів про свій намір піти на рибалку. Вони погоджуються приєднатися до його пропозиції. Опис самої діяльності досить лаконічний, вказується на їхній відхід і подальшу невдачу, що збігається з кульмінацією цієї першої сцени (Ів. 21: 3) ⁵⁸.

Друга частина зображує появу Ісуса, що відбувається через процес упізнання, літературний і богословський прийом, який також використовується в оповіді про Еммаус (Лк. 24:13-35). Коротка хронологічна примітка: «А як настав уже ранок», слугує для представлення простим висловом «стояв над берегом» присутності Ісуса, якого спочатку не впізнали учні (Ів. 21: 4). Відповідно до попередньої оповіді, ця частина зосереджується на діалозі, що передається прямою мовою. Ініціативу бере Ісус, звертаючись до учнів зі словами «дітоньки», після чого просить їжі. Їхня відповідь негативна (Ів. 21: 5) ⁵⁹.

⁵⁶ Leary M. The End of John: A Literary-Historical Reading of John 21. Edinburgh : University of Edinburgh, 2019. P. 59.

⁵⁷ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 785.

⁵⁸ Там само. P. 786.

⁵⁹ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 125.

Відтак Ісус спонукає їх закинути невід з правого боку човна, обіцяючи вдалий улов. Відповідно до біблійного літературного взірця наказу-виконання, описується здійснення Ісусової вказівки, після чого фіксується наслідок: їхня нездатність витягнути переповнений невід. Таким чином, результат демонструє велику кількість зібраної риби (Ів. 21:6) ⁶⁰. Подальший звіт фокусується на двох персонажах: улюбленому учневі та Петрові. Перший впізнає Воскреслого, використовуючи пряму мову і заявляючи: «Це Господь!» другий залишається мовчазним, але виконує деякі дії: обгортає собі поясом верхній одяг, бо він був оголений, і кидається в море (Ів. 21:7). В кінці цієї сцени описано, як інші учні тягнуть човен на берег, витягуючи повну мережу риби на сто метрів (Ів. 21:8) ⁶¹.

Третя сцена обертається навколо прийому їжі, що відноситься до попереднього запиту Ісуса про їжу (Ів. 21:5). Зустріч між Ним і учнями відбувається на березі, де вони висаджуються і де палає вогнище з рибою та хлібом (Ів. 21:9). Господь Ісус заповідає принести їм частину того, що вони впіймали (Ів. 21:10). І це саме Симон Петро, сходячи на човен, витягнув на землю сіті, повні великої риби – сто п'ятдесят три! (Ів. 21:11). Точна вказівка кількості риб також слугує тим, щоб продемонструвати її міцність та непошкодженість. Потім звучить ще один заклик, яка оголошує момент запрошення до спільного обіду. Однак учні залишаються мовчазними, не наважуючись запитати, хто він. Це поведінка пояснюється тим, що вони визнають його як Господа (Ів. 21:12). Кульмінація цієї сцени відбувається, коли Ісус підходить і пропонує хліб і рибу (Ів. 21:13). Потім, з допомогою короткого числового коментаря, вказується, що це третє з'явлення Ісуса (Ів. 21:14) ⁶².

Четверта сцена, яка вводиться за допомогою часової позначки «Коли ж поснідали», зосереджена на потрійному діалозі між Ісусом і Петром з метою визначення майбутнього завдання для учня (Ів. 21: 15, 16, 17-18). Цей вербальний

⁶⁰ Jong P. C. *Sermons on the Gospel of John: Eat My Flesh and Drink My Blood*. 2005. P. 230.

⁶¹ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 786.

⁶² Там само. P. 786.

обмін містить два втручання Ісуса – одне на початку і одне в кінці –, інтерлюдовані втручанням учня ⁶³.

П'ята сцена включає другу частину діалогу між Петром і Ісусом: цього разу темою є роль улюбленого учня. Цей обмін слів виникає, коли Петро помічає, що улюблений учень йде за ними. Цей учень також відомий як той, хто під час Вечері останньої був присунутий до грудей Ісуса, коли він запитав: «Господи, хто той, що тебе зрадить?» (Ів. 21: 20) ⁶⁴.

Цей опис слугує для підкреслення тісного відношення між ними. Петро запитує про долю цього учня, кажучи: «Господи, а цей що?» (Ів. 21: 21). Відповідь Ісуса: «Якщо я хочу, – відрікає йому Ісус, – щоб залишився він, аж поки я прийду, то яке тобі до того діло? Ти йди за Мною» (Ів. 21:22). Отже, це втручання спрямоване на те, щоб уникнути порівняння між обов'язками Петра та улюбленим учнем. Наратор зафіксував нерозуміння, яке викликав цей вислів Ісуса в середині віруючої громади, яка припускає, що улюблений учень не мав би померти. Проте мета наративу – спростувати цю інтерпретацію і нагадати про текстуальні слова Ісуса: «Якщо я хочу ... щоб залишився він» (Ів. 21:23) ⁶⁵.

Заключення призначене для висвітлення завдання, що Господь відводить учневі, який був улюбленим Ісусом, а саме – «залишатись». Це завдання має дві основні складові: свідчити про події та записувати їх. Використання займенника «ми» спрямоване на надання автентичності свідченню учня, який був улюбленим Ісусом (Ів. 21:24). Друга частина заклчення є гіперболічною і спрямована на те, щоб підкреслити, що не всі події, що вчинив Ісус, були записані в цій книзі, оскільки, якби це було так, світ у цілому б не зміг їх вмістити (Ів. 21: 25) ⁶⁶.

⁶³ Ellis P. F. The Genius of John: A Composition-Critical Commentary on the Fourth Gospel. Liturgical Press, 1984. P. 160.

⁶⁴ Там само. P. 160.

⁶⁵ Jong P. C. Sermons on the Gospel of John: Eat My Flesh and Drink My Blood. 2005. P. 235.

⁶⁶ Там само. P. 787.

1.4. Ів. 20: 1 – 21: 25 та археологічні свідчення

Читачі Біблії вважають питання єврейських похоронних звичаїв і гробниць цікавим через історію смерті та воскресіння Ісуса. Хоча в Євангеліях не зазначено точного місця розташування гробниці Ісуса, хоча традиції та археологія підтверджують традиційне розташування Гробу Господнього, вони пропонують кілька цікавих подробиць про єврейську практику поховання та стиль гробниць, які використовувалися в першому столітті. І оскільки Ісуса поклали в нову гробницю, в яку ще нікого не клали (Лк. 23:53), стиль Його гробниці мав бути одним із двох, відомих з першого століття ⁶⁷.

У 1808 році катастрофічна пожежа знищила церкву Гробу Господнього. Очевидцем реставрації був греко-православний монах Максимос Симайос. Він записав видалення мармуру аж до оригінального каменю, повідомивши, що єдиною живою скелею, яку все ще можна було побачити, була частина лави, а контури самої гробниці були стерті задовго до цього. Це був останній раз, коли бачили підконструкції гробниці ⁶⁸.

Суперечки щодо встановлення правильного місця розташування та реконструкції оригінальної конструкції гробниці Христа хвилювали вчених з кінця 1800-х років. Найпомітніший внесок у справу реконструкції зробив у 1914 році французький домініканець, отець Хьюз Вінсент з Французької біблійної та археологічної школи в Єрусалимі. Незважаючи на те, що існують інші можливості щодо розташування та реконструкції, робота Вінсента все ще вважається авторитетною та не зустріла опозиції ⁶⁹.

Наразі можна задокументувати шістдесят одну могилу з каменю, що рухається, від раннього римського до візантійського періодів. Шість з них можна

⁶⁷ Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

⁶⁸ The tomb of Christ from archaeological sources. URL: <https://www.shroud.com/pdfs/ssi17part3.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

⁶⁹ Там само. URL: <https://www.shroud.com/pdfs/ssi17part3.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

описати дві характерні архітектурні форми кохіма (або локулів) і аркосолія з проміжною формою шахти ⁷⁰.

Нещодавні твердження про те, що гробниця Талпіота є місцем останнього спочинку Ісуса та Його сім'ї, викликали значні дебати в академічній спільноті. Згідно з книгою «Родинна гробниця Ісуса» Сімхи Якобовічі та Чарльза Пеллегріно, відкриття кількох гробниць з поширеними єврейськими іменами першого століття, такими як «Єшуа бар Йосеф» (Ісус, син Йосипа), «Марія» та «Маріамне і Мара», вказує на те, що це була родинна гробниця Ісуса. Однак переважна більшість археологів, біблістів і богословів відкидають цю гіпотезу. Вони стверджують, що ці імена були надзвичайно поширеними в той час, і докази не дозволяють переконливо пов'язати цю гробницю з історичним Ісусом і його сім'єю. Як заявив дослідник Вермез, «ймовірність того, що гробниця Талпіота належала родині Ісуса, практично дорівнює нулю» ⁷¹.

Єврейські гробниці в першому столітті склалися з двох типів: кохім і аркосолій. Найпоширенішим є кохім. Кох (в однині) був довгим вузьким заглибленням, вирубаним у скельній гробниці, куди можна було покласти тіло, труну або осуарій (ящик для кісток). Типова гробниця кохіма була висічена в схилі гори і складалася з квадратної камери. Вхід у звичайну юдейську гробницю являв собою невеликий квадратний отвір, для входу в який потрібно було нахилитися. Висота поховальної кімнати зазвичай була меншою за висоту людини, тому в підлозі поховальної кімнати часто вирізали квадратну яму. Ця яма створювала лавку з трьох боків гробниці, де можна було підготувати тіла померлих ⁷².

Після вирізання поховальної кімнати та ями кохим розрізали врівень з верхом лав і перпендикулярно до стіни гробниці проти годинникової стрілки справа наліво в кожній стіні, крім стіни входу. Зазвичай на стіну вирізали від

⁷⁰ The tomb of Christ from archaeological sources. URL: <https://www.shroud.com/pdfs/ssi17part3.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

⁷¹ Dijkhuizen P. «Buried shamefully»: historical reconstruction of Jesus' burial and tomb. New Testament Society of Southern Africa Vol. 45, № 1, 2011. P. 115-116.

⁷² Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

одного до трьох кохимів. Кох мав грубо склепінчасту стелю і був завдовжки з небіжчика або труну. Після того, як покійного клали в кох, квадратний вхід у гробницю закривали загороджувальним каменем. Дрібне каміння та штукатурка допомогли ще більше ущільнити блокувальний камінь. Гробниця була закрита таким чином, щоб вона зливалася з навколишнім схилом пагорба.

Через рік, коли плоть розклалася, кістки зібрали і поховали в осуарії. Після того, як кістки помістили в оссуарій, оссуарій можна було помістити в локулус (кох) у гробниці або на лаву чи підлогу камери головної гробниці. Осуарії виготовляли з м'якого крейдяного вапняку (декілька осуаріїв виготовляли з глини або дерева) і складалися з ящика, куди клали кістки, і кришки. Вапняк поміщали у воду, щоб пом'якшити камінь, що дозволило легко врізати камінь у оссуарій ⁷³.

Євангелія подають різні розповіді про поховання і воскресіння Ісуса. Згідно з Новим Заповітом, Ісус був покладений в гробницю Йосипа Ариматейського після розп'яття (Мт. 27:57-61; Мр. 15:42-47; Лк. 23:50-56; Ів 19:38-42). На третій день його гробниця була знайдена порожньою, і він з'явився своїм учням, підтвердивши своє тілесне воскресіння (Мт. 28:1-10; Мр. 16:1-8; Лк. 24:1-12; Ів. 20:1-18). Ці біблійні розповіді є фундаментальними для християнської віри і традиції, яким твердження про гробницю Талпіота, здається, суперечать ⁷⁴.

Зрештою, академічна спільнота в основному відкинула гіпотезу про гробницю Талпіота як сенсацію, якій бракує переконливих доказів. Як зазначив один науковець, «те, чого [автори] хотіли весь цей час – це гарна історія, а це не включало в себе зважування всіх доказів і вичерпне вивчення даних». Пошуки історичного Ісуса повинні залишатися заснованими на критичній науці та першоджерелах, включаючи канонічні Євангелія ⁷⁵.

⁷³ Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

⁷⁴ Dijkhuizen P. «Buried shamefully»: historical reconstruction of Jesus' burial and tomb. New Testament Society of Southern Africa Vol. 45, № 1, 2011. P. 116.

⁷⁵ Reinhartz A. Befriending The Beloved Disciple: A Jewish Reading of the Gospel of John. Continuum, 2002. 154 p.

Реконструкція гробу Христа, запропонована отцем Вікентієм, була піддана критиці за історичні неточності, в першу чергу тому, що вона заснована на проекті гробниці, який відображає умови, що існували задовго після часів Христа. Робота Вікентія зі зрозумілих причин була обмежена археологічними знаннями, доступними йому під час досліджень. Значний вплив на його реконструкцію мала гробниця з рухомого каменю, розташована в Біблійній школі, де він жив, хоча ця гробниця не представляє справжній стиль аркосолії, який зустрічається в пізніших прикладах ⁷⁶.

Дві основні проблеми підривають реконструкцію гробниці Вікентія. По-перше, наявність першої поховальної кімнатки суперечить євангельським оповіданням, які припускають, що не можна було просто нахилитися, щоб побачити місце розташування тіла Ісуса, не входячи в гробницю (Мр. 16:5; Ів. 20:11). Ця конструкція не враховує планування гробниці, як описано в текстах, де досвід Марії Магдалини, яка зазирнула до гробниці, має вирішальне значення (Ів. 20:1-2). По-друге, стиль гробниці аркосолії, який передбачає ніші для поховання, з'явився приблизно через два століття після поховання Христа, що робить цю архітектурну модель анахронічною (Лк. 23:53; Ів. 19:41) ⁷⁷.

Спочатку осуарії обслуговували одну людину, тому розміри осуарію були довжиною стегнової кістки та шириною та висотою таза та черепа. Однак у багатьох осуаріях містяться кістки кількох людей (і не повних людей). Більшість виявлених осуаріїв мають ведмежі прикраси, хоча вони можуть бути однотонними. Професійні майстри прикрашали осуарії за допомогою циркуля, лінійки, лінійки, різьбового ножа, різця, долота ⁷⁸.

На багатьох осуаріях є написи івритом, арамейською та грецькою мовами. Ці написи робили не професійні писарі, а в напівтемряві печери члени родини, щоб ідентифікувати померлого. Археологи, які проводили розкопки на південь

⁷⁶ Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

⁷⁷ Там само. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

⁷⁸ The tomb of Christ from archaeological sources. URL: <https://www.shroud.com/pdfs/ssi17part3.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).

від Старого міста Єрусалима в 1990 році, виявили розкішно прикрашений оссуарій з написом «Йосиф, син Кайяфи», первосвященника, який передав Ісуса Пилату. У ньому були кістки шістдесятирічного чоловіка, а в очницях черепа лежали дві монети. Практика вторинного поховання в оссуаріях датується періодом I століття до нашої ери. до першого століття нашої ери євреї також могли ховати в трунах у цей період ⁷⁹.

Окрім гробниці кохім, протягом I ст. спорадично почали з'являтися гробниці з аркосоліями. Аркосолія – отвір у вигляді лави з арочним перекриттям, вирубаним уздовж стіни. Такий спосіб поховання був дорожчим, оскільки в гробниці було лише три місця для поховання замість шести чи дев'яти, як зазвичай у кохімських могилах. В Єрусалимі було виявлено приблизно 130 гробниць з аркосоліями, і більше половини з них також містять кохім. Оссуарії (скриньки для кісток) могли бути розміщені на аркосолієвих лавках ⁸⁰.

Гробниця, визначена в межах Гробу Господнього як гробниця Ісуса, спочатку була аркосоліумом (в однині) з передпокоем; однак століття паломників і різноманітні руйнування церкви деформували та стерли гробницю. Те, що відвідувачі бачать сьогодні, є пізнішою структурою; незважаючи на це, спочатку гробниця містила гробницю аркосоліум першого століття.

Сучасні реконструкції, в тому числі на основі актуальних археологічних знахідок, припускають інше планування. Зовнішній двір заглиблений і до нього ведуть сходи, а нахилена доріжка для каменя, що котиться, відповідає євангельським описам (Мр. 16:3). Важливо, що тіло Христа, найімовірніше, зображено як таке, що спочиває на кам'яній полиці, а не в висічених у стіні нішах, що ближче відповідає євангельським розповідям (Мр. 16:5-6). Таким чином, більш точне зображення гробниці відображає незавершений характер

⁷⁹ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 54.

⁸⁰ Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnIsrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

гробниці Йосипа Ариматейського, як зазначено в Писанні (Мт. 27:60; Лк. 23:53)⁸¹.

Практика поховання відображає цінності, філософію та релігію людей. Стиль гробниць, який використовували євреї в першому столітті, значно відрізняється від тих, що використовувалися в період Старого Завіту, що відображає розвиток поглядів на смерть і загробне життя від періоду Старого Завіту до Нового Завіту⁸².

Хоча деталі поховання Ісуса та місцезнаходження його могили залишаються невизначеними, наявні історичні та біблійні свідчення вказують на правдоподібну реконструкцію цих подій. По-перше, норми і звичаї Юдеї першого століття щодо поховання жертв розп'яття свідчать про те, що Ісус мав бути похований відносно скромно. Літературні свідчення з Євангелій підтверджують це. У всіх чотирьох канонічних Євангеліях записано, що Ісус був похований у гробниці, яка належала Йосипу з Ариматеї, члену юдейської ради (Мт. 27:57-61; Мр. 15:42-47; Лк. 23:50-56; Ів. 19:38-42). Ця гробниця, найімовірніше, була звичайною висіченою в скелі гробницею, в якій ховали страчених злочинців того часу⁸³.

Євангелія також свідчать про труднощі у визначенні точного місця поховання Ісуса після Його воскресіння. Порожній гріб є центральним елементом наративів про воскресіння, що підкреслює невизначеність місця останнього спочинку фізичного тіла Ісуса (Матвія 28:1-10; Марка 16:1-8; Луки 24:1-12; Івана 20:1-18). Це узгоджується з уявленням про те, що поховання Ісуса передбачало гробницю, яку «згодом буде важко ідентифікувати»⁸⁴. Зрештою, хоча суперечка про гробницю Талпіота породила багато спекуляцій, історичні та біблійні свідчення вказують на те, що деталі поховання та гробниці Ісуса

⁸¹ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 134.

⁸² Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL: <https://cbnisrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/> (дата звернення: 28.05.2024).

⁸³ Dijkhuizen P. «Buried shamefully»: historical reconstruction of Jesus' burial and tomb. New Testament Society of Southern Africa Vol. 45, № 1, 2011. P. 116.

⁸⁴ Там само. P. 116.

залишаються оповитими туманом часу. Для віруючих це служить нагадуванням про те, що значення життя, смерті і воскресіння Ісуса виходить за рамки конкретного місця його останнього спочинку ⁸⁵.

⁸⁵ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 138.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ Ів. 20:1 – 21:29

Після поховання Ісус з Назарету зникає з публічної сцени. Незабаром учні з рішучістю оголошують, що Він живий і що Він здійснив примирення людства з Богом. Що ж сталося між цими двома моментами – між смертю Ісуса і моментом, коли завдяки пасхальній вірі виникла християнська громада? Євангелія пропонують відповідь через розповіді про «явлення» Воскреслого: Ісус з'явився учням, щоб показати їм, що означає його перехід до вічного життя, і доручив їм місію. Це і є основний меседж пасхальних євангельських розповідей ⁸⁶.

Перші християнські традиції, пов'язані з воскресінням, є основою для Іванівської розповіді, яка включає жінку біля порожньої гробниці (Ів. 20:1-11), появи перед жінкою та групою учнів (Ів. 20:11-18 та 20:19-23), наказ жінці оголосити про воскресіння Ісуса (Ів. 20:17) та місіонерське доручення (Ів. 20:21-23). Ці традиції були повністю переосмислені в Євангелії від Івана. Лише Марія Магдалина перебуває біля порожньої гробниці, і лише їй доручено оголосити про Воскреслого Господа. Таким чином, місіонерське доручення в Ів. 20:21-23 є відмінним від тих, що містяться в Мт. 28:16-20 та Лк. 24:44-49 ⁸⁷.

Євангеліє від Івана ілюструє, як слава проникає в земні події. Це пояснює, чому автор не використовує фразу «воскреслий з мертвих» стосовно Ісуса, за винятком двох випадків, коли це вираження повторює традиційну формулювання ⁸⁸.

Тема остаточного союзу між Богом і людьми, яка лежить в основі розповіді Івана від часу прототипу знаків і викликана багатьма словами прощальної

⁸⁶ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paulo. 2007. P. 1149.

⁸⁷ Moloney F. *El evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 498.

⁸⁸ Там само. С. 1149

промови, тут виражена через послання Живого до Марії Магдалини: «Іду я до Отця мого й Отця вашого, до Бога мого й Бога вашого» (Ів. 20:17) – і через дієвий дар Духа (Ів. 20:22), який лише Іван поміщає в самий хід появи. Внутрішня єдність віруючих із Сином, їхнє «спільництво з Ним» (Ів. 13:7), яке змінює їхнє існування, проявляється у довіренні місії, яка розширює Його власну (Ів. 20:21) ⁸⁹.

Епізоди глави Ів. 20 йдуть один за одним не пов'язано: наприклад, ніщо не пов'язує об'явлення учням і зустріч з Магдалиною. Кожна частина дійсна сама по собі. Тому було запропоновано все об'єднати, представивши розділ як катехизу віри, яка визнає Ісуса Господом. Це глобальна мета презентації Івана: Марія з Магдалини та учні починають із браку віри й отримують повну віру. Проте було б марно шукати перехід від одного епізоду до іншого. Натомість, навіть якщо євангелист не хотів штучно з'єднувати різні спогади разом, він поширював текст, починаючи від віри улюбленого учня та Марії, одного та іншого, потім продовжуючи з групою учнів і, нарешті, дійшовши до проголошення: «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» ⁹⁰.

У Ів. 20:30-31 євангелист уточнив мету, з якою була написана його книга. Тим не менш, історія продовжується: живий Господь знову з'являється учням, і вже не в Єрусалимі, а в Галілеї. У цьому тексті ми знаходимо звичайні три виміри: ініціатива Ісуса (Ів. 21:1;4-6), визнання свідками (Ів. 21:7-13), довірена місія (Ів. 21:15-23). Оповідач визначає це явище як «третє» (Ів. 21:14), але було б ілюзорним робити главу 21 хронологічним продовженням глави 20 від Івана. З іншого боку, на відміну від попередніх зустрічей, подія не датована; Слово Ісуса – «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» – закінчує об'явлення після Воскресіння, про які повідомляє Іван ⁹¹.

⁸⁹ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paulo. 2007. P. 1150.

⁹⁰ Там само. P. 1209.

⁹¹ Michaels R. J. *The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 132.

2.1. Магдалина і два учні (Ів. 20:1-18)

Перша розповідь Ів. 20 складається з двох сцен (1-2 і 3-8), обидві зосереджені на порожній гробниці Ісуса, які розділені на дві частини уривку. З оповідної точки зору дві сцени йдуть одна за одною природним чином, оскільки друга знаходить свій мотив у першій, і водночас вони об'єднані завдяки своїй взаємодоповнюваності ⁹².

У логіці розповіді перша сцена (Ів. 20:1-2), завдяки словам Марії Магдалини: «Забрали Господа з гробниці й не знаємо, де покладено його!», служить для інформування читача про відкриття порожньої гробниці. Це перше оголошення від жінки, яка, ймовірно, діє як прес-секретар інших жінок, які підуть з нею до гробу, природним чином спонукає учнів, до яких вона звертається, перевірити новини на місці. Так, у другій сцені, після поспішного пориву до могили свого вчителя, два учні, Петро та улюблений учень, перевіряють своїми очима правдивість оголошення. З цього приводу читач отримує також інші відомості про загадку зникнення тіла Ісуса, але в цей момент перша історія досягає своєї кульмінації, тому що читач здивований таємничою реакцією віри одного з тих учнів, який «і побачив, і увірував» (Ів. 20:8) ⁹³.

Оскільки євангелист не намагається пояснити ані причину, ані природу цієї віри, читач повинен сам зіткнутися не з однією, а з двома загадками. Тепер мова йде не лише про те, щоб знати, де знаходиться Ісус, але також про те, щоб зрозуміти, віру улюбленого учня. Проте текст оповідання пропонує читачеві деякі ідеї, які допомагають хоча б частково розгадати ці дві загадки ⁹⁴.

Перша ідея є результатом певної взаємодоповнюваності двох сцен. Справа не лише в тому, що героєм першої частини оповідання є жінка, яка щось повідомляє, а герої другої частини — двоє чоловіків, які мовчать. Ці дві сцени також є паралельними за рівнем наративної напруги та значення. Якщо

⁹² Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 35.

⁹³ Там само. P. 35.

⁹⁴ Jong P. C. Sermons on the Gospel of John: Eat My Flesh and Drink My Blood. 2005. P. 241.

кульмінацією другої сцени, безперечно, є реакція віри улюбленого учня, то кульмінацією першої є повідомлення Марії Магдалини про порожню гробницю. Якщо сенс першої сцени полягає в тому, щоб поставити запитання: «Де мертвий Ісус?», то сенс другої сцени веде до запитання: «Де живий Ісус?». Дійшовши до кінця уривка, читач більше не цікавиться, що сталося з тілом Ісуса, а натомість дивується, куди подівся сам Ісус. Детальний і відносно довгий опис внутрішньої частини гробниці наводить нас на думку про апологетичний намір євангелиста, який хоче відкинути чутки про те, що тіло Ісуса зникло через людину, таємно вивезене його учнями (Мт. 28:15), або вкрадені злодіями. Однак історія Івана є набагато складнішою, і її зміст не закінчується на цьому, але вимагає більшого заглиблення у текст ⁹⁵.

У темряві, зоні зневіри, Марія тікає від гробу, щоб звернутися до двох найважливіших учнів в історії, Петра (Ів. 1:40-42, 6:8, 13:5-11, 24:36-38, 18:10-11) та іншого учня, якого любив Ісус (Ів. 1:35, 13:23-25, 18:15-16, 19:25-27). Вона каже їм, що анонімна множина «вони» взяли тіло Ісуса. Автор не говорить крім того, він пов'язує двох учнів з їхньою невірою, створюючи іншу множину «ми». Перша особа множини, яку ми знаходимо у вірші 2, асоціює двох основоположних персонажів історії Івана з ситуацією недовіри. Симоном Петром та іншим учнем, все ще перебуває в темряві Ів. 20:1-2 «виражає точку зору того, хто не вірить» ⁹⁶.

Згідно з поданням Івана, Петро та улюблений учень прибувають разом до гробу Ісуса, як це має бути сказано відповідно до змісту. Перевага улюбленого учня відповідає точці зору Івана. На Тайній Вечері він «при Ісусі» (Ів. 13:23), а також поруч з Ісусом в останню мить Його життя (Ів. 19:26). Потім він також першим приходить до гробу Ісуса. Згідно з Іваном, улюблений учень першим бачить пов'язки на землі, але він не входить до гробу через Петра ⁹⁷.

⁹⁵ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 35.

⁹⁶ Moloney F. El evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 501.

⁹⁷ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 558.

Петро бачить полотнище на землі, як і улюблений учень перед ним. Дублювання висловлювання дозволяє ще раз розпізнати звернення до джерела. У Ів. 20:7 натяк додається до плащаниці, яка покривала Ісусову голову, але тепер складеної, покладеної в інше місце. Цей елемент не зустрічається в синоптичній передачі і викликає дискусії щодо його походження та значення. В Івана ця риса, здається, має значення «знаку». Це припущення підтверджується у Ів. 20:8: «Тоді ввійшов і той інший учень, який першим був прийшов до гробниці, – і побачив, і увірував». Читачі дивуються, як те, що плащаниця була складена поруч із полотнище Ісуса, могло привести до пасхальної віри. З того, як упорядковано була складена плащаниця, можна було думати, за логічним висновком, про вчинок Ісуса, а не про поспішного викрадача гробу ⁹⁸.

Безумовно, більш переконливою є пропозиція Сандри М. Шнайдерс, яка вважає, що тут є натяк на покривало, яке покривало обличчя Мойсея, коли він розмовляв з Богом. Коли Мойсей говорив з Господом, він зняв своє покривало (Вих. 34:33). Цей елемент знайшов визнання в традиції раннього християнства (2 Кор. 3: 7-18). За словами Павла, покривало, яке приховувало славу Господа, у Христі було знято ⁹⁹. Не можна виключити, що Іван використовував це зображення, щоб послатися на славу Христа, яку християни тепер могли споглядати відкритою. Улюблений учень прийшов би до цієї віри, побачивши Ісусову плащаницю на землі, розкладену ¹⁰⁰.

Наприкінці оповідач відзначає повернення додому двох учнів, не розповідаючи про їхні почуття. Також у цьому випадку, на думку деяких, це був би залишок використаного джерела, в де не говорилося ні про Учня, ні про його віру. Ми можемо бути вражений тим фактом, що спостереження проводилися на могилі не повідомляється іншим учням. Євангелист не зупиняється, але в деталях, які легко уявити; зразкову віру «учня, якого любив Ісус». Жодної критики не робиться по відношенню до Петра, якого визнають лідером. Цей

⁹⁸ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 558.

⁹⁹ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 145.

¹⁰⁰ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 558.

серйозний кінець радше дозволяє нам відсторонитися від першого серед учнів з гробниці, звільнивши місце для епізоду Марії, яка опиниться сама перед Господом ¹⁰¹.

2.1.1. Віднайдення порожнього гробу (Ів. 20:1-10)

Марія Магдалина приходить до гробу в перший день тижня. Цей «день» пов'язує історію Івана з найдавнішою християнською традицією, згідно з якою гробниця була знайдена порожньою в кінці дня розп'яття Ісуса, яке відбулося за день до Великодня, який того року припав на суботу ¹⁰².

Жінка йде до гробу рано вранці, коли ще темно. Подвійна хронологічна анотація має функцію показати, як вона дуже прагнула туди піти ¹⁰³. Вказівка часу доби зосереджується на тому факті, що було ще темно. У всьому Євангелії темрява ночі пов'язана з відсутністю віри (Ів. 1:5; 3:2; 6:17; 9:4; 8:12; 11:10; 12:35; 13:30; 19:39) ¹⁰⁴.

Варто зауважити, що термін *skotia* (темрява) має певний резонанс у Четвертому Євангелії. Вже в пролозі Логос, також охарактеризований як світло, зустрічається проти темряви (Ів. 1:5). Під час свята Кучок Ісус каже: «Я – світло світу. Хто йде за мною, не блукатиме у темряві, а матиме світло життя» (Ів. 8:12). Наприкінці публічного служіння він проголошує: «Ще трохи часу світло з вами. Ходіте, поки світло у вас, щоб не пойняла вас тьма. Хто ходить у тьмі, не відає, куди йде. Поки у вас світло – віруйте у світло, щоб світла синами вам стати!» (Ів. 12:35-36; Ів. 12:46). Термін «ніч» також потрапляє в те саме семантичне поле, яке часто вживається для позначення реальності, протилежної світлу. Власне,

¹⁰¹ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paolo. 2007. P. 1176.

¹⁰² Moloney F. *El evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 500.

¹⁰³ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 756.

¹⁰⁴ Moloney F. *El evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 502.

щоб вказати на провину Юди, оповідач змушує його покинути місце, де вночі відбулася остання вечеря (Ів. 13:30; 3:2; 9:4; 11:10; 19:39) ¹⁰⁵.

Численні згадки приводять нас до висновку, що анотація часу, коли Марія йде до гробу, має не лише зовнішній характер чи навколишнє середовище, але служить для характеристики жіночого персонажа, контури якого можна уявити лише впродовж історії.

Розповідь прискорюється таким чином, що Марію описують, коли вона вже прибула до гробу, оскільки вона бачить камінь, що закриває вхід гробу, не на своєму місці, а перекинутим. Тому розповідь стає внутрішньою, тож автор дивиться на дійсність очима героя. Дієслово, яке встановлює компетентність жінки, – «*βλεῖν*», яке часто служить для ілюстрації візуального процесу, який сприяє наближенню до Ісуса. Однак у цьому випадку цей термін має на меті підкреслити, як Марія не зможе досягнути віри у Воскресіння. Образ відкритої гробниці міг би нагадати сцену, в якій Ісус просить зняти камінь з гробниці Лазаря. Власне, лише видалення каменя дасть можливість другові Ісуса вийти з гробу (Ів. 11:38-39). Отже, якщо камінь встановлює незворотну діафрагму між світом живих і мертвих, той факт, що його більше немає на своєму місці, можливо, означає, що цей незмінний стан більше не є таким ¹⁰⁶.

Марія Магдалина бачить, що камінь був вилучений з гробниці. Використання пасивного стану («*ερμενον*») вказує на те, що це дія Бога ¹⁰⁷.

Марія вважає, що смерть перемогла. Вона прямує до гробу, не приносячи жодних жертв. Спільнота забула пам'ять про Ісуса у Витанії (Ів. 12:7), яка символізує віру в життя. Це видно в Марії та учнях, які з'являються пізніше, оскільки вони не демонструють такого ж рівня віри. Прибувши на місце, вона помітила, що камінь, який закривав гріб, був відвалений. У цьому контексті наявність каменю означала б остаточність смерті (Ів. 11:38-41) ¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 756.

¹⁰⁶ Там само. P. 756.

¹⁰⁷ Moloney F. *El evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 500.

¹⁰⁸ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 795.

2.1.2. Поява Ісуса Магдалині (Ів. 20:11-18)

Ісус запевнив їх у короткочасності випробування, впевненості у своєму поверненні та радості, яка їх тоді наповнить (Ів. 16:16-23 а). Натомість Марія все ще безнадійно плаче, як сестра Лазаря та юдеї плакали над смертю Лазаря (Ів. 11:33 а): Марія забула слова Ісуса, у своїй скорботі вона не втішається впевненістю в житті. Вона не розуміє, що настала година радості, бо народилася людина (Ів. 16:21). Вона не відходить від гробу і там вже не може зустрітися з Ісусом ¹⁰⁹.

Марія не перестала плакати, але подивилася на гріб і побачила в кінці гробу двох ангелів, Божих посланців. Сторожі гробу є свідками воскресіння, але вони також є посланцями, які бажають про нього сповістити. Вони одягнені в білий колір, колір божественної слави. Сама їхня присутність вже є проголошенням життя і Воскресіння. Їхній характер свідків підкреслює цитата з Євангелиста Івана 20:12: «і бачить двох ангелів: у білім вони, сидять – один у головах, другий у ногах, де лежало було тіло Ісусове». Розташовані по обидва боки, вони показують, що знають, що відбувалося на цьому місці. Вони сидять; порожній гріб – це кінець їхньої місії; вони свідчать, що Ісуса там немає ¹¹⁰.

Початкова функція ангелів, які стоять біля голови і ніг зниклого тіла, здається, полягає в тому, щоб підтвердити ідентичність цього місця як гробу Ісуса, спрямовуючи увагу на точне місце, де було покладене тіло. Це єдиний випадок у всьому уривку, коли Марія шукає тіло Ісуса, коли вживається термін «τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ». Це відбувається в описі, де самого тіла вже немає, але місце, де воно знаходилося, позначене небесними істотами, символізованими білим кольором, «ἐν λευκοῖς» ¹¹¹.

Можна припустити, що Марія, побачивши відсутність тіла в гробі, вийшла з відчаю. Чи не означає присутність ангелів, що гріб більше не є сферою

¹⁰⁹ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 803.

¹¹⁰ Там само. P. 795.

¹¹¹ Lamarzelle A. *Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrieme evangile: A partir de l'etude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18*. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 405.

смертності, а радше сакральним простором, де присутнє божественне? Однак наративна пауза, яка описує те, що вона бачить, - це робота оповідача, що перебуває у зовнішньому фокусі. Головна героїня, зі свого боку, здається, не мала жодної взаємодії з ангелами, звертаючись до них як до звичайних людей і продовжуючи плакати. Як читач дізнається із запитання про ангелів, Марія безперервно плаче ¹¹².

У Ів. 20:15 Ісус запитує Марію: «Жінко, чого ж ти плачеш?» Вона знала, що це був садівник, і сказала Йому про це. «Пане, коли ти забрав його, то повідай мені, куди ти його поклав, – а я заберу його». Питання, яке ставить Ісус, ідентичне до того, яке задали ангели. Так само Він підказує Марії, що її горю немає виправдання. Зважаючи на те, що вона не впізнала Ісуса, присутність останнього в саду приводить її до висновку, що він, власне, і є садівником. Таким чином Іван знову вводить тему саду і плодів, повертаючись до мови Євангелія (Лк. 19:41) ¹¹³.

У несвідомому прояві свого сприйняття Ісуса вона звертається до нього «Господи», що в цьому контексті можна розуміти як пестливе звертання або позначення близькості. Вона бажає зберігати близькість до Ісуса, навіть за його відсутності. Однак вона не знає, що після свого воскресіння Ісус більше не обмежений одним місцем, і що він завжди доступний, присутній серед своїх.

Далі Ісус запитує: «Кого шукаєш?». Це питання паралельне до того, яке Він поставив у саду тим, хто збирався Його схопити (Ів. 18:4,7). Він очікує такої ж відповіді, яку отримав тоді: «Ісуса Назарянина». Однак Марія не називає Ісуса на ім'я і не звертається до нього як до «свого Господа» ¹¹⁴.

У своїй відповіді на запитання «Кого шукаєш?» Марія не посилається безпосередньо на тіло Ісуса; більше того, вона ніколи цього не робила. Вона більше не говорить про Господа, як у вірші Ів. 20:2, або про свого Господа, як у вірші 20:13. Це тому, що постать, яку вона тепер називає «Господь», стоїть перед

¹¹² Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrieme evangile: A partir de l'etude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P.

¹¹³ Там само. P. 405.

¹¹⁴ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: nalisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 805.

нею; він є її співрозмовником. Вона просто тричі звертається до нього за допомогою особового займенника «αὐτόν». Об'єкт її пошуків тричі згадується у формі займенника. По-перше, як і у випадку з коханим у Пісні Пісень, вона не потребує уточнення, про кого йдеться, оскільки об'єкт і так присутній в її свідомості. По-друге, займенникова форма, відкрита і ще не визначена, особливо підходить для позначення об'єкта пошуку, перед одкровенням якого вона збирається зібратися ¹¹⁵.

Ісус звертається до покинутої жінки, як Добрий Пастир, який знає своїх овець і кличе їх по імені (Ів. 10:3). Він вже не каже, як у 15-му вірші: «Жінко!», але: «Маріє!». Рідко вимовлене в прямій мові, для семіта ім'я проникає у внутрішній світ людини. В одну мить внутрішність, порушена смертю, стає присутньою, і Марія впізнає живого Ісуса. «Повернувшись» до нього, вона вигукує: «Раббі!» ¹¹⁶.

Вигукуючи «Раббі!», Марія спонтанно виражає емоцію знову відкритої присутності, але також, відразу ж, і свою власну віру. Хіба вона не бачила, як Ісус помирає на хресті? Як побачимо у Ів. 20:17, Марія зрозуміла, що Ісус повинен зійти до Отця; на даний момент вона переживає надзвичайну радість, яка була обіцяна учням у прощальній промові: «Журитиметесь, але журба ваша у радощі обернеться ... Але я вас знову побачу, і зрадіє ваше серце, і ніхто ваших радощів від вас не відбере» (Ів. 16:20-22) ¹¹⁷.

Відповідь Марії: «Раввуні», яка є зверненням до вчителів, пов'язує цей момент зі сценою, в якій Марта звертається до своєї сестри наступним чином: «Учитель тут і кличе тебе». І навпаки, хоча терміни «рабин» і «рабині» є практично синонімами (мій пан), останній вживається лише в цій сцені, після воскресіння. Перше визнання учнями Ісуса як «Раббі», термін, який використовувався для звернення до єврейських вчителів (Ів. 3:2), являє собою ключовий момент до того, як вони повністю пізнали Його (Ів. 1:38). Термін

¹¹⁵ Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrième evangile: A partir de l'étude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 413.

¹¹⁶ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1172.

¹¹⁷ Там само. С. 1172.

«Раввуні» представляє кульмінацію навчальної місії Ісуса, символізовану даром життя на хресті ¹¹⁸.

Ісус звертається до Марії, запрошуючи її не торкатися Його. Її слова вказують на те, що перспектива розповіді тепер змінилася. Тепер це точка зору Ісуса.. Дієслово *hapto*, яке в середній формі означає саме «прив'язуватися, приєднуватися, торкатися, хапати, нападати», зустрічається тільки тут, у Четвертому Євангелії (Ів. 5:18). Теперішній заперечний наказовий спосіб, який має функцію наказу про припинення раніше безперервної дії, можна перекласти так: «не торкайся мене більше» ¹¹⁹.

Мотивація цього речення тлумачиться у двох сенсах, які, однак, не є взаємовиключними. Марія неправильно витлумачила зустріч з Воскреслим так, ніби Він повернувся серед живих, а відтак запрошує її до нового порядку стосунків, які стануть можливими лише після Його вознесіння до Отця. Приуроченість також пов'язана з тим, що жінка повинна йти з певною терміновістю, щоб принести звістку учням. У наступних словах, введених сполучником «*gar*», знаходимо причину: Ісус повинен вознестися до Отця. Немає ніякої невідповідності між наказом, зверненим до Марії Магдалини, що вона не повинна більше торкатися Його, і наказом торкнутися його руків та боку, зверненим до Томи, який бере на себе роль невіруючого учня, що потребує перевірки. Іншими словами, Марія вірить, що присутність воскреслого Ісуса є такою ж, як і тоді, коли він говорив про свою земну місію, і хоче утримати його, щоб відновити і увічнити ті самі стосунки, які вона мала раніше ¹²⁰.

У 17-му вірші, кульмінації нашої історії, Ісус передав головній героїні суть христологічного одкровення з його сотеріологічними наслідками: він є Сином, що возноситься до Отця, який зробив синами Божими, своїми братами, тих, хто не був синами. Але в цьому епізоді, який віддає перевагу прямому дискурсу, оповідь не показує сповіді віри Марії, викликаной таким об'явленням. Тому

¹¹⁸ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 806.

¹¹⁹ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 765.

¹²⁰ Там само. С. 766.

діалог об'явлення завершується цим словом Ісуса, кульмінаційним словом вірша Ів. 20:17, покликаним досягти всіх тих, до кого воно звернене, і відкрити їм їхню гідність як синів Божих ¹²¹.

Що стосується Марії, то акцент робиться не на її словесній відповіді, не на її сповіді віри, а на її сповіді на ділі в ролі свідка, покликаного донести слово Воскреслого, який єдиний може безпосередньо відкрити кожному віруючому його дивовижну синівську гідність ¹²².

В останньому вірші цього епізоду (Ів. 20:18) «І пішла Марія, щоб звістити учням: «Бачила я Господа», – та й що він це їй повідав». Устами своєї представниці громада отримує звістку про воскресіння Ісуса. Марія, яка бачила його, стає вісницею (Ів. 20:12). Її проголошення починається з особистого досвіду Ісуса і послання, яке він їй передає. Це не проголошення, яке походить від прочитання факту (Ів. 20:8), але послання, отримане від живого і присутнього Ісуса ¹²³.

З цього послання починається нова спільнота братів, центром якої є Ісус, який об'являє свою славу (Ів. 17:24), виражену на хресті з даруванням своєї любові; ця спільнота роздумує над новим і остаточним Писанням, над особою Ісуса, який віддає своє життя за своїх (Ів. 19:20-22). Заручини, що святкуються, сповіщають про весільний бенкет; нове творіння вже наближається до своєї остаточної стадії ¹²⁴.

Ісус об'явив Марії, що Він є Сином, який возноситься до Отця, який тепер є Отцем бенефіціарів Його сходження-вознесіння, що добігає кінця: христологічне об'явлення з сотеріологічними наслідками. Ось що говорить історія: Марія з Магдалини негайно йде, щоб повідомити цю новину учням; визнати Ісуса як Сина означає працювати, щоб його сходження до Отця

¹²¹ Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrième évangile: A partir de l'étude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 432.

¹²² Там само. С. 432.

¹²³ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 809.

¹²⁴ Там само. С. 809.

завершилося об'явленням, яке дає братам і сестрам можливість жити цим життям як сини Отця, брати Сина ¹²⁵.

2.2. Поява Воскреслого одинадцятьом (Ів. 20:19-29)

Ів. 20:19-29 можна розділити на два етапи, а саме:

1. Ів. 20:19-23 – поява Воскреслого учням без Томи;
2. Ів. 20:24-29 – поява Воскреслого апостолам разом з Томою.

Ів. 20:19-23 в свою чергу складається з двох частин, які чітко вирізняються повторенням привітання: «мир вам» (Ів. 20:19-21). У першій (Ів. 20:19-20) учні впізнають живого Ісуса, який зберігає ознаки своєї смерті. Воскреслий Месія, який завершив свій вихід до Отця, звільняє громаду від страху, який вона переживає посеред ворожого світу: починається радість месіанського часу. У другій частині (Ів. 20:21-23) Ісус ставить своїх учнів на шлях виконання місії, для чого передає їм Духа. Таким чином, Він завершує в них творчу роботу і дає їм силу зустріти світ і звільнити людей від гріха ¹²⁶.

У Ів. 20:24-29 описано про невіру та віру Томи, які є функцією формулювання віри в Ісуса та останнього вислову, яким Ісус запевняє віруючих у майбутньому, що вони не будуть поступатися першим свідкам воскресіння. З цією метою автор показує невіру учня, який не слухає свідчення тих, хто бачив Ісуса, і, щоб повірити, що Він живий, вимагає доказу, особливого знаку для себе. Ісус, який не залишає своїх, надає йому цей доказ, але не наодинці, а в спільноті. Формула, якою Тома висловлює свою віру, підсумовує висловлення спільної віри, до якої учні приходять через досвід воскресіння ¹²⁷.

Ів. 20:24-29 представляє три моменти. У першому (Ів. 20:24-25) описується переміну Томи. У другому (Ів. 20:26), позначеному новим датуванням,

¹²⁵ Lamarzelle A. *Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrième évangile: A partir de l'étude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18*. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 432.

¹²⁶ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 811.

¹²⁷ Там само. P. 822.

розповідається про появу Ісуса спільноті учнів. У третій (20:27-29), відокремлений від попередньої вказівкою на минулі події, відбувається діалог Ісуса з Томою і докір, який включає в себе блаженство для учнів у майбутньому ¹²⁸.

Згідно з євангельською традицією, явлення Воскреслого Господа зібраній спільноті учнів відіграє основоположну роль для існування і майбутнього церковної спільноти. Матей і Лука розповідають про це по-своєму: Іван розділив цю історію на два епізоди. Перший (Ів. 20:19-23) слідує потрібній схемі оповідей про об'явлення: (а) Ісус бере на себе ініціативу, (б) об'являється учням і (в) доручає їм місію. Друге послання (Ів. 20:24-29), що належить до Ів, зосереджує в апостолі Томі сумнів перед Воскреслим, згаданий в оповіданні Луки, але це призводить до христологічного проголошення учнем і урочистого слова Ісуса, призначеного для майбутніх віруючих, яке він промовляє ¹²⁹.

Обидва епізоди датовані: один – «А як звечоріло, того самого дня, першого в тижні», інший – через вісім днів, у наступну неділю. Це датування, яке представлене в Ів. 20:19, як буквальный зв'язок з епізодами біля гробу (Ів. 20:1), відповідає дню, коли християнська громада збиралася на святкування Євхаристії, яку також називають «днем Господнім» (Об'явл. 1:10), днем пасхального тріумфу, який водночас був есхатологічним «днем», про який сповістили пророки та Ісус ¹³⁰.

2.2.1. Поява Воскреслого учням без Томи (Ів. 20:19-23)

Ця розповідь відбувається «Першого дня тижня» (Ів. 20:1). Ця хронологічна вказівка нагадує про неділю, в яку збирається громада, що вшановує воскреслого Господа. Учні зібралися, але за зачиненими дверима. Ця

¹²⁸ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 814.

¹²⁹ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paolo. 2007. P. 1177.

¹³⁰ Там само. С. 1178.

остання деталь замість того, щоб підкреслити той факт, що Воскреслий, який з'являється, більше не підпорядковується законам фізичного світу, підкреслює стан страху учнів перед юдеями. В інших випадках в оповіді Івана згадується про страх (Ів 7:13; Ів. 9:22; Ів. 19:38), і ця реакція стосується не тільки описаної ситуації, але й більш пізньої ситуації, в якій було написано Євангеліє. Страх охоплює і заморожує спільноту, яка ще не досягла зрілості віри ¹³¹.

Прихід Ісуса описаний трьома дієсловами: Дієслова, які використовуються для опису приходу Ісуса: «прийшов», «став посеред» і «промовив». Початкове дієслово є аномальним у контексті пасхальної оповіді, навіть представляє безпрецедентне явище, яке раніше не мало аналогів. Вибраний вираз пояснюється богословською перспективою Івана. У контексті богослов'я Івана, «годину» вивищення і прославлення Ісуса можна розуміти як «есхатологічну годину». Для Івана це не тільки п'ятниця Страстей, Великдень, Вознесіння і П'ятидесятниця, але й день його «пришестя» на суд світу. В Євангелії від Івана 5:25 Ісус говорить: «Істинно, істинно говорю вам: Надходить час, – ба, вже й тепер він, – коли померлі вчують Сина Божого голос, а вчувши – оживуть». Другий прихід Сина Людського, щоб судити живих і мертвих, є другорядною темою в Євангелії від Івана (пор. Ів. 5:28 і далі; 6:39,40,44,54 в межах 6-го розділу, який міг бути написаний пізніше). У своїй інавгураційній прощальній промові, записаній в Євангелії від Івана 14:15-24, Ісус передбачив свій майбутній «прихід» до учнів у Дусі, як особисто, так і разом з Отцем, у годину після Воскресіння ¹³².

Іван не говорить, що Ісус увійшов через двері, але має намір показати, що Ісус здатний бути присутнім перед своїми учнями, коли захоче: він може досягти своїх учнів у кожному місці, і раптом опинитися «посеред них» ¹³³.

Перше слово, з яким Ісус звертається до учнів, – це побажання: «Мир вам». Це найбільше благо, згідно зі старозавітною традицією, відповідає красі і повноті

¹³¹ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 768.

¹³² Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 566.

¹³³ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paolo. 2007. P. 1180.

життя, дару, який відповідає Іванівському христологічному уявленню, згідно з яким Ісус є дарувальником реалізованого життя. Те, що Він сказав у своїй прощальній промові, тепер здійснилося: «Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше, і не страхається!» (Ів. 14:27). Можна навіть сказати, що прощальна промова читається як посібник для життя в мирі (Ів. 16:33). Можна також побачити, що мир і страх є антонімами. Так, у ситуації страху, в якій перебували учні, що замкнулися в собі, Ісус закликає їх звільнитися від цього почуття, прийшовши до миру: присвійний прикметник «мій» підкреслює альтернативний характер миру, пропонованого Ісусом, по відношенню до миру, який дає світ. Триразове повторення цього побажання в цій розповіді показує, що воно є особливим наслідком дії Воскреслого (Ів. 21:26) ¹³⁴.

Промовивши ці слова, Він показав їм Свої руки і бік (Ів. 20:20). Демонструючи ці знаки Своїм учням, Ісус прагнув передати глибину Своєї любові і тріумф Своєї перемоги. Цей жест є аналогом слів, які Він промовив до них, коли вони відходили від Нього. «Це Я, не лякайтесь» (Ів. 6:20). У цьому випадку Ісус відкриває себе учням як втілення непохитної любові аж до смерті. Це було його визначальною характеристикою в той час, і це залишається основним постулатом його особистості донині ¹³⁵. Як свідчить Ів. 13:1: «Вибила його година переходу з цього світу до Отця, полюбивши своїх, що були в світі, полюбив їх до кінця», Ісус продемонстрував безпрецедентну готовність до самопожертви і безумовну любов до своїх послідовників. Він зробив це заради них, віддавши своє життя і згодом знайшовши його знову ¹³⁶.

Особа, яка зараз жива, насправді є тією самою людиною, яка померла на хресті. Таким чином Він дає їм підтвердження правдивості слів миру, які Він раніше промовив до них. Якщо раніше євреї боялися смерті, яка могла їм, юдеям, бути заподіяна, то тепер вони розуміють, що жодна істота не може позбавити їх

¹³⁴ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 769.

¹³⁵ Ridderbos H. N. *The Gospel of John: a Theological Commentary*. Eerdmans, 1997. P. 129.

¹³⁶ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 814.

життя, яке Він їм звіщає. Виявляючи ознаки своєї смерті, Ісус відкриває себе як Агнець Божий, Агнець нової і остаточної Пасхи, який був заколений і чия кров у цю ніч їхнього виходу остаточно звільнить їх від смерті (Вих. 12:12 і далі): «Тієї ночі перейду по землі Єгипетській і уб'ю всякого первенця в землі Єгипетській, від людини до скотини, і над усіма богами єгипетськими вчиню суд; я – Господь»¹³⁷.

За словом «посилаю» слідує дія Ів. 20:22, виражена дієсловом «*emphysao*», що означає «дмухати, дихати». Цей термін, який використовується тільки тут у новозавітному каноні, нагадує сцену створення, згідно з грецькою версією Біблії LXX, коли оповідач говорить про Адама: «Та вдихнув йому в ніздрі віддих життя» (Бут. 2:7; Муд. 15:11; 1 Цар. 17:21). Цей опис також пов'язаний з пророцтвом Єзекиїла про всохлі кістки: «Так говорить Господь Бог: Із чотирьох вітрів прийди духу, та й подихни на оцих повбиваних, щоб вони ожили» (Єз. 37:9)¹³⁸.

Як можна зробити висновок зі старозавітного вживання, дієслово повторюється в контекстах творіння або нового творіння. Дія дихання, яка набуває символічного значення і служить для представлення запрошення прийняти Святого Духа, звернена до після пасхальної спільноти, яка бере на себе завдання місії¹³⁹. Зв'язок між освяченням і місією вже був виражений в Євангелії від Йоана. Так, у великій молитві посередництва Ісус говорить: «Освятити їх у твоїй істині: слово твоє – істина. Як послав єси мене у світ, так послав і я їх у світ. Віддаю себе за них у посвяту, щоб і вони були освячені в істині.» (Ів. 17: 17-19; пор. 10: 36)¹⁴⁰.

Крім того, дар Духа, візуалізований через дію дихання, можна зрозуміти у його багатогранному значенні у світлі п'яти речень, посіяних у прощальній промові (Ів. 14:16-17.26; 15:26; 16:7-11.13-15), де Ісус вказує, які його найсуттєвіші характеристики. Якщо порівняти ці слова зі словами синоптичних

¹³⁷ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 814.

¹³⁸ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 771.

¹³⁹ Ridderbos H. N. *The Gospel of John: a Theological Commentary*. Eerdmans, 1997. P. 133.

¹⁴⁰ Там само. С. 771.

Євангелій, то можна зробити висновок, що тлумачення щодо Духа у Івана є досить конкретним і набагато більш поглибленим. По відношенню до учнів він має завдання: «бути з вами», «навчати», «пам'ятати», «свідчити про Ісуса», «переконувати щодо гріха», «суду і праведності, вести до істини», «сповіщати про майбутнє»¹⁴¹. Пославши Святого Духа на апостолів, це не є особливий дар, даний їм, і тим більше не обряд посвячення в служіння, а повідомлення всім віруючим життя прославленого Христа, як це підтверджується в першому посланні Івана: «Що ми перебуваємо в ньому, і він у нас, ми пізнаємо з того, що він дав нам від Духа свого» (І Ів 4:13; І Ів. 3:24)¹⁴².

Ів. 20:23 починається з позитивного твердження: учням дана влада прощати гріхи. Ця влада випливає з месіанського послання Ісуса, Агнця Божого, який бере на себе гріхи світу (Ів. 1:29). В тій мірі, в якій в Ісусі сповняться обітниці про кінець часу, прощення гріхів також стане реальністю (Єр. 31:34 про новий завіт: «Я бо прощу їхню провину, гріха їхнього не згадуватиму більше»). Учні можуть сповіщати про це прощення гріхів усім, хто вірить в Ісуса. Ранні Отці Церкви вважали хрещення місцем, де дарується це прощення; інші Отці Церкви та Магістеріум – радше таїнством покаяння. Однак, слід розуміти, що питання про інституційне місце прощення гріхів є більш пізнім і не знаходить безпосередньої відповіді в тексті Ів 20:23. «Затримувати» гріхи означало б просто пояснити, що людина ще не володіє вірою, яка веде до прощення гріхів¹⁴³.

Іван наголошує на небезпеці невірності серед учнів. Гілку, вже прищеплену до лози, можна відрізати, якщо вона не приносить плоду (Ів. 15:1-5), і Ісус просить Отця оберігати учнів від лукавого (Ів. 17:15). Відповідно до цієї перспективи, можна припустити, що посередництво прощення також

¹⁴¹ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 771.

¹⁴² Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paolo. 2007. P. 1184.

¹⁴³ Там само. С. 568.

здійснюється, згідно з Івана, у віруючій спільноті. Зауважимо, що акцент у тексті робиться не на «суді», а на всій повноті сили прощення ¹⁴⁴.

Сам факт того, що Євангелист згадує про владу над гріхами, свідчить про те, що вона здійснювалася в його часи; про це також ясно сказано в першому посланні Івана, в уривку про дієвість молитви (1 Ів. 5:16-17). Варто зауважити, однак, ні в Четвертому Євангелії, ні в Посланні не йдеться про служіння, які поступово сформувалися в Церквах. «Учні» представляють в Івана всіх майбутніх віруючих: слова, які Ісус звертає до них колективно, завжди стосуються останніх ¹⁴⁵.

Якщо поглянути з екзегетичної точки зору, то не можна обмежувати посередництво прощення, яке Воскреслий довіряє власній спільноті, лише «одинадцятьом» та їхнім наступникам, тим більше, що це слово відразу ж слідує за словом про дар Святого Духа. Нормальним явищем було те, що були встановлені правила, відповідно до потреб роботи кожної спільноти; вони встановлювалися поступово: влада прощати гріхи практикується по-різному в тогочасних християнських церквах, відповідно до їхньої історії та їхніх особливості структур ¹⁴⁶.

Що слід думати про цю різницю в способах здійснення церковного прощення? На думку екзегета, текст Івана 20:23 з усією ясністю засвідчує, що сила примирення дійсно була передана Ісусом Своїм ближнім. Але в ньому закладено лише принцип: ні конкретне здійснення, ні носії цієї сили не вказані, тому текст не дає права стверджувати, що практика тієї чи іншої Церкви не відповідає Святому Письму. Іванове оповідання про явлення Живого до зібраних учнів окреслює новий стан віруючих у світі. Завдяки дару миру і спілкуванню Духа їхня спільнота є носієм життя для світу; через неї здійснюється постійна присутність Господа, який переміг світ ¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 108.

¹⁴⁵ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1189.

¹⁴⁶ Там само. P. 1190.

¹⁴⁷ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1190.

2.2.2. Поява Воскреслого апостолам разом з Томою (Ів. 20:24-29)

У Ів. 20:24 розповідається про першу зустріч Ісуса з учнями в день Пасхи. На той час Тома не був з учнями. Питання, чому так сталося, здається, не відповідає перспективі євангелиста. Для нього це питання про різні форми віри. З ім'ям Томи пов'язані й інші припущення. На думку Л. Девіллерса, прізвисько «Dídimo» слід було б перекласти скоріше як «двійник», ніж «близнюк», щоб воно натякало на подвійне обличчя Томи, як такого, що належить до групи тих, хто бачив і увірував, і, водночас, до тих, хто не бачить і все ж таки вірить. Звичайно, це припущення залишається гіпотетичним. Прізвисько «Dídimo» для Томи також зустрічається в Ів. 11:16 і 21:2, і, схоже, означає позначення в колі учнів, а не в зв'язку з після пасхальною спільнотою ¹⁴⁸.

Тома був одним із Дванадцятьох. «Дванадцять», як ми вже бачили, в Ів. християнська громада називається спадкоємцями обітниць, даних Ізраїлю (Лк. 6:70). Як один з них, Тома був свідком сцени з хлібами і знав промову про хліб життя, в якій Ісус запропонував ототожнити його з життям і смертю (Ів. 6:51-56 – їсти його тіло і пити його кров) ¹⁴⁹. Тома, який продовжував залишатися з Ісусом, зрозумів і прийняв це; тому він заохочував своїх супутників приєднатися до Ісуса в смерті (Ів. 11:16: «Ходімо й ми з ним, щоб разом умерти»). «Однак він не зрозумів значення цієї смерті: Ходімо й ми з ним, щоб разом умерти» (Ів. 14:5). Він не розумів, що смерть – це не кінець, а зустріч з Отцем; він не уявляв собі життя після смерті ¹⁵⁰.

«Один із Дванадцятьох» - ця фраза відноситься до Юди, коли вперше було оголошено про його зраду (Ів. 6:71: «А говорив він про Юду, сина Симона Іскаріота, – той бо, один з дванадцятьох, і мав його зрадити»). Тома, відокремлений від спільноти (його не було з ними, коли прийшов Ісус), перебуває в небезпеці бути втраченим, бо не бере участі у спільному досвіді. Іван

¹⁴⁸ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 569.

¹⁴⁹ Там само. P. 570.

¹⁵⁰ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: nalisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 822.

далі підкреслює, що Тома не був присутній при основоположному акті народу Нового Завіту; він не прийняв Духа, а разом з цим і місії ¹⁵¹.

Крім того, Іван підкреслює, що немає справжньої прихильності до Ісуса, поки людина не повірить у перемогу життя. Тому воскресіння є наріжним каменем християнської віри. Ніхто не визнає любові Отця, доки не повірить у справжність життя, яке Він звіщає. З тієї ж причини людина навіть не знає, що означає його творчий план для людини. Справжній досвід Духа, який робить так, що страх зникає (Ів. 20:19), – це досвід найвищого життя (Лк. 17:3). Доки існує страх смерті, доти не буде свободи дітей Божих, не буде можливості виконати заповідь Ісуса любити так, як Він любив ¹⁵².

Звістку, яку ми чуємо в Ів. 20:25, адресатом якої є Тома, відповідає синтезу пасхального досвіду, відтвореного тим самим виразом, який використовує Марія Магдалина, коли сповіщає: «Бачила я Господа» (Ів. 20:18), і сам оповідач, коли хоче описати зустріч Воскреслого Господа з віруючою громадою (Ів. 20:20). Дієслово *dicendi* в імперфекті («*elegon*») підкреслює безперервний і, отже, наполегливий аспект повідомлення новини групою учнів. Його реакція спирається саме на дієслово *hōrao*, яке раніше служило їм для опису зустрічі з Господом. «Бачити» для групи має інше значення, ніж твердження, висловлене Томою, який наполягає на цьому, використовуючи той самий термін. У той час, як бачення учнів стосується досвіду, його бачення має значення спостереження та дослідження. З цим же значенням воно повторюється і в закиді Ісуса: «Не увіруєте, якщо не побачите чудес та див!» (Ів. 4:48) ¹⁵³.

Заява учня про те, що якщо він не покладе руки в боки, то не вірить, паралельна тій самій поведінці, яку засуджує Ісус. Так само і натовп вимагає: «Який же знак твориш ти, щоб ми побачили й увірували в тебе? Що вчиниш?» (Ів. 6:30). Дії, які учень ставить як умови для віри, наприклад, вкладання пальця на місце цвяхів і відведення руки в бік, підтверджують його перевірочний намір.

¹⁵¹ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 823

¹⁵² Там само. P. 823.

¹⁵³ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 773.

Таким чином, Тома представлений як персонаж, який має намір самостійно побудувати свій власний маршрут віри. Таке ж ставлення проявляється в його готовності померти за Ісуса, виражений в розповіді про воскресіння Лазаря (Ів. 11:16). Така поведінка робить його схожим на Петра, який пропонує віддати своє життя за Ісуса (Ів. 13:37) ¹⁵⁴. По суті, намір Томи полягає в тому, щоб мати можливість переконатися, що той, хто представляється учням, є розп'ятою людиною, який зазнав страти, про що свідчать отвори в його руках і пронизані цвяхами груди. Хоча цвяхи вперше згадуються в розповіді Йоана, у сцені після смерті Ісуса (Ів. 19:34) основна увага приділяється його рані у боці тіла ¹⁵⁵.

Якщо Тома не матиме цього доказу в своєму розпорядженні, він залишиться у своєму невір'ї. Дієслово «вірити» повторюється тут із запереченням і в абсолютній формі, натякаючи таким чином на пасхальну віру (пор. Ів. 6,36). Учень, таким чином, стверджує своє право бути одержувачем об'явлення Воскреслого, як і всі інші учні. Таким чином, його постать виділяється своїм негативним профілем в основному з двох причин: через те, що він не довіряє слову учнів і бажає встановити незаперечний характер «об'явлень» ¹⁵⁶. З іншого боку, його прохання віддзеркалює поведінку Ісуса, коли Він раніше зустрічався з учнями і показував їм свої руки і бік. Тома є тим, хто не хоче бути обманутим. Його сумнів пов'язаний не стільки з об'явленнями Воскреслого як такими, скільки з довірою до після пасхальної керигми, що має функцію висвітлення проблематики християн другого і наступних поколінь ¹⁵⁷.

Події Ів. 20:26 відбуваються «по вісьмох днях». Дослідники вбачають у цій часовій даті алюзію на християнські зібрання в ранньому християнстві в перший день тижня, неділю. Цей час добре узгоджується з місцем, де учні знову були «зібрані всередині». Натяк на зачинені двері тут вже не дуже зрозумілий. Можливо, йдеться про учнів як про замкнене коло, оскільки страх перед юдеями

¹⁵⁴ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 140.

¹⁵⁵ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 773.

¹⁵⁶ Rasimus T. The Legacy of John: Second-Century Reception of the Fourth Gospel. Leiden : BRILL, 2009. P. 202.

¹⁵⁷ Там само. P. 202.

більше не згадується як причина зачинених дверей. Щодо розвитку історії, то важливо, що Тома тепер присутній разом з іншими учнями ¹⁵⁸.

Ісус приходить знову, «за зачиненими дверима». Він одразу ж звертається до Томи тими ж словами, що й раніше, але не з іронії чи співчутливості, а щоб показати, що у своїй любові знає, чого хотів його учень. Проникнення в серця є характерною рисою Ісуса, починаючи з його зустрічі з Натанаїлом (Ів. 1:7-51). Натанаїл скептично сприйняв слова Пилипа про те, що Ісус є очікуваним Месією, а потім, виявивши, що Ісус близько знає його, визнає його «сином Божим, царем Ізраїля», і це визнання, відповідно до віри Ізраїлю, найвище в контексті покликання учнів, породжує відповідь Ісуса Натанаїлу і слово, яке вказує на майбутнє ¹⁵⁹.

Такий паралелізм у структурі наративів є частою процедурою в біблійних писаннях. Можливо, Іван використав його, щоб відобразити траєкторію від першої зустрічі учнів з Ісусом з Назарету до останньої, Тома вірить на слово, що Ісус пропонує задовольнити його потребу, але запрошує його до значно більшого. Звідси заклик, який слідує далі: «Подай сюди твій палець і глянь на мої руки. І руку твою простягни і вклади її у бік мій. Та й не будь невіруючий, – а віруючий!» (Ів. 20:27) ¹⁶⁰.

Тома не пристає на запрошення Господа, але сповідує віру з особливою глибиною: «Господь мій і Бог мій». Титул «Господь» відповідає тому, хто увійшов у Його славу (Іван залишає його для Воскреслого Ісуса). Титул «Бог», застосований до Ісуса, повторює подвійну згадку в пролозі (Ів. 1:1-18), таким чином становлячи включення, яке охоплює все Євангеліє від Івана і зв'язує його в єдине ціле ¹⁶¹. Тома реагує, кажучи: «Господь мій і Бог мій!» Реакція Томи настільки ж екстремальна, як і його невіра. «Господь» і «Учитель» – це імена, які учні використовували, звертаючись до Ісуса (Ів. 13:13) або позначаючи Його (Ів. 20:2,13,18,20,25). «Господь» – це той, хто омиває ноги учням (Ів. 13:14),

¹⁵⁸ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 570.

¹⁵⁹ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1192.

¹⁶⁰ Там само. P. 1192.

¹⁶¹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 571.

оголошує про свою смерть за них, що є вираженням його найвищого служіння (Ів. 15:13). Називаючи Його «Господом моїм», Тома визнає любов Ісуса і приймає її, висловлюючи в той же час свою цілковиту відданість. Приставка «мій», паралельно до тієї, яку використовує Марія Магдалина (Ів. 20:13: «Узяли мого Господа»), вказує на її близькість до Нього. Звернення «Господь» можна наблизити до звертання «цар». Наполегливість у визначенні Його як Господа після Воскресіння вказує на те, що цей титул приписується Ісусу особливо після Його смерті, коли Він продемонстрував на хресті якість Свого царства ¹⁶².

Вираз Томи: «мій Господь» є визнанням найвищої людської гідності, реалізованої в Ісусі, і в устах учня еквівалентний титулу «людина», який використовував сам Ісус. Тома бачить в Ісусі повне здійснення божественного задуму щодо людства і сприймає його як приклад для наслідування ¹⁶³.

Чи Тома повірив через слово Ісуса, чи тому, що зміг перевірити факти? Тільки заключне втручання Воскреслого може допомогти відповісти на це питання. Ісус оцінює віру учня на основі субординації «вірити» над «бачити». Тома увірував, бо побачив. Попередня сцена виконує функцію введення за допомогою терміну «*macarismo*», що означає «наділений благами, могутній, багатий, щасливий, благословенний», встановлюється стан істинно віруючого. Через вислів «*beatitudine*» Ісус встановлює порівняння між ставленням Томи і тих, хто в майбутньому, не бачачи, увірує ¹⁶⁴.

Якщо синоптичні Євангелія часто передають слова Ісуса, зосереджені на блаженствах, то Четверте Євангеліє, навпаки, фіксує лише два з них, перше з яких звернене до тих, хто живе в площині логіки спільноти, представлене жестом умивання ніг (Ів. 13:17). Термінальне розташування надає макаризму сильного ефекту, окреслюючи історичний статус віруючих. Це ті, хто, не маючи можливості побачити або перевірити, все ж приходять до віри у воскреслого Господа ¹⁶⁵.

¹⁶² Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 827.

¹⁶³ Там само. P. 827.

¹⁶⁴ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 776.

¹⁶⁵ Там само. P. 776.

Зв'язок між баченням і вірою дуже часто повторюється в цьому розділі. На завершення розповіді про порожній гріб оповідач про улюбленого учня каже: «і побачив, і увірував» (Ів. 20:8), Тома, з іншого боку, каже: «Якщо не побачу на його руках знаків від цвяхів і не вкладу свого пальця у місце, де були цвяхи, а й руки моєї не вкладу в бік його, – не повірю!» (Ів. 20:25), а про нього Ісус говорить: «Побачив мене, то й віруєш. Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!»¹⁶⁶. Хоча в Четвертому Євангелії зв'язок між «бачити» і «вірити» постійно присутній імпліцитно, він повторюється в попередньому наративі, сформульованому вербально лише на початку розмови про хліб, коли натовп запитує Ісуса: «Який же знак твориш ти, щоб ми побачили й увірували в тебе?» (Ів 6:30). На це він відповідає: «Та я сказав був вам: Ви й бачили мене, а не віруєте» (Ів 6:36). Існує симетричний зв'язок між статусом віри улюбленого учня і статусом віросповідання. Бо хоча про перших сказано, що вони не бачать, а про других - що бачать, в обох випадках вони приходять до пасхальної віри без перевірки, за відсутності фізичної постаті Ісуса. Якщо, крім того, порівняти улюбленого учня, який бачить і вірить, і Тома, який вірить після того, як побачив, то можна зробити висновок, що ці два ставлення до бачення надзвичайно відрізняються: перший персонаж бачить лише полотнище і плащаницю, тоді як другий має намір перевірити стан тіла Воскреслого¹⁶⁷.

Таким чином, читач покликаний відчутти, що він є одержувачем віри, яке приходить до нього не завдяки очевидним доказам і незаперечній перевірці. У цьому сенсі ідеальною моделлю для віруючої людини є образ улюбленого учня, який приходить до віри через те, що побачив не те, що хотів побачити Тома, а передусім через свої стосунки з Ісусом¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 267.

¹⁶⁷ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 776.

¹⁶⁸ Там само. P. 776.

2.3. Перше закінчення Євангелії від Івана в Ів. 20:30-31

Євангеліє від Йоана почалося з того, що оповідач повчав читача, ким був Ісус і що Він зробив (1:1-18). Розповідь про життя Ісуса згодом розвинула це вчення, але в першу чергу вона була зацікавлена в тому, щоб розповісти читачеві про те, ким був Ісус і як він виконав свою місію. Коли Ісус помирає на хресті, оповідач знову перериває розповідь, щоб звернутися безпосередньо до читача. Хоча пролог був присвячений складному вченню, розкутість і втручання оповідача в розповідь про страсті робить його наміри зрозумілими ¹⁶⁹.

Головною метою автора є віра читача (Ів. 19:35). Ця тема повертається, коли оповідач відновлює своє пряме звернення до читачів, щоб довести книгу до завершення. Християнам, які не бачили, але увірували, сказано, що ця розповідь про життя, смерть і воскресіння Ісуса була написана для них (Ів. 20:30-31) ¹⁷⁰. Ісус, проголошений у пролозі, жив, був страчений і воскрес протягом усієї історії. Але ця розповідь залишилася для того, щоб читачі Євангелія могли розвиватися у своїй вірі. Це не просто спогад про минуле, а проголошення, звернене до сьогодення. Перші учні були покликані вийти за межі свого невір'я, через часткову віру до справжньої віри (Ів. 20:1-29). Євангеліє було написане для того, щоб читачі-християни, які вірять, не бачачи, могли так само зростати у своїй вірі в Ісуса (Ів. 20:30-31) ¹⁷¹.

Останнє слово Ісуса відкрило очі на майбутнє віруючої громади; тепер Євангелист нагадує нам, що його книга була написана для того, щоб віруючи у Євангелія, мати життя в Його ім'я. Цей текст є ключем до тлумачення Четвертого Євангелія – він дивує своєю сміливістю: мета автора відповідає меті самого Бога, як Ісус відкрив її Никодимові: «щоб кожен, хто вірує у нього, жив життям вічним» (Ів. 3:15). Писання Йоана, засноване на історичній ретроспективі, є

¹⁶⁹ Moloney F. El evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 523.

¹⁷⁰ Там само. P. 523.

¹⁷¹ Ridderbos H. N. The Gospel of John: a Theological Commentary. Eerdmans, 1997. P. 523.

посередником між тими, хто бачив, і тими, хто увірує, не бачивши; воно передає найважливіше для споглядання і прийняття таємниці Сина ¹⁷².

Чи є тут «висновок» Євангелія? Так, оскільки автор декларує сенс свого писання; ні, оскільки це писання не завершене. Насправді євангельський текст продовжується 21 розділом, який є невід'ємною частиною твору і який, у свою чергу, закінчується ще одним висновком, що підтверджує авторське послання (Ів. 21:24-25). Щоб пояснити наявність двох висновків, дехто посилається на літературну практику подвійне завершення (Ів. 5:13); інші кваліфікують вірші як «перший висновок». Насправді ж два фінальні роздуми відповідають один одному: у Ів. 20:30-31 євангелист вказує на критерій, яким він керувався при написанні твору, і на зміст віри, якою він живе; у другому - на спільноту, яка є гарантом істинності його свідoctва. Обидва уривки наполягають на дієслові «писати», показуючи тим самим важливість, яку надавало середовище Івана Богослова книзі, в якій була зафіксована його традиція про Ісуса ¹⁷³.

Безсумнівно, що Ів. 20:30-31 стосуються не лише 20-го розділу, адже вони відповідають, після події часу, тексту, який завершує розповідь про суспільне життя: «І хоча Він чинив багато знамень перед ними, вони не повірили в Нього» (Ів. 12:37). Ісус вчинив у присутності перед учнями Своїми багато знаків. .. щоб ви увірували (Ів. 20:30 і далі) ¹⁷⁴.

Згідно Ів. 20:30, Ісус творив багато інших «знамень», про які не написано в цій книзі. Поява поняття «знак» тут викликає здивування. Востаннє воно вживалося в Ів 12,37 в паралельному тексті: хоча Ісус і вчинив багато «знамень» серед євреїв, вони не повірили в Нього. Ів 20:30 говорить про «знаки», які Ісус творив серед учнів, і закликає їх повірити в Нього ¹⁷⁵.

У першому висновку Євангелія автор, заявляючи, що йому відомо про багато знамень, які Ісус здійснив перед учнями, заявляє про свій вибір, повідомляючи лише про деякі з них, які він визначає словом «біблія» (biblion).

¹⁷² Moloney F. El evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 524.

¹⁷³ Там само. P. 524.

¹⁷⁴ Ridderbos H. N. The Gospel of John: a Theological Commentary. Eerdmans, 1997. P. 525.

¹⁷⁵ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 573.

Цей останній термін, який повторюється у другому висновку (Ів 21:25), хоча і є зменшувальною формою слова *biblos*, насправді означає «книга» (Лк 4:17), «памфлет», «акт», «документ» (Мт 19:7); тут вперше в канонічних текстах він визначає письмовий твір (Єз. 10:7; Вих 24:7). Це офіційний і авторитетний матеріал, який можна порівняти з сувоєм закону або документом заповіту ¹⁷⁶.

Для євангелиста життя Ісуса означає насамперед набір фактів, які він називає знаменнями, через які Ісус явив свою славу (Ів. 2:11), свою вірну любов до людства. Автор зробив вибірку; досвід учнів був набагато ширшим, ніж повідомляється в Євангелії. Ісус створив групу свідків. Однак це той самий, хто бачив Його свідчення біля підніжжя хреста (Ів. 19:35); саме Його письмо було свідченням, яке Він залишив після себе. Це буде підтверджено в другій заключній анотації (Ів. 21:24) ¹⁷⁷.

Однак, як пояснити велику текстову дистанцію між «знаками» Ів. 2-12 і появою «знаків» в Ів. 20:30?

На думку Р. Бультмана (який слідує за А. Форє) та його школи, Ів. 20:30 є оригінальним висновком з передбачуваного ними «джерела знамень». Це джерело, згідно з яким людина приходить до віри в Ісуса саме через його «знаки», які були побачені і правильно витлумачені. Євангелист скептично поставився б до такого богослов'я і виправив би його богослов'ям віри своїм словом. Якщо прийняти цю модель, то залишається проблема, як євангелист міг прийти до висновку, який не відповідає його власній думці. Щоб уникнути цієї проблеми, були різні пропозиції ¹⁷⁸.

Для Ганса-Крістіана Каммлера саме з'явлення воскреслого Ісуса є тими «знаками», про які говорить Іван в Ів. 20:30 і далі. Гілберт ван Белль симпатизує цій пропозиції, але хотів би, щоб перші знаки також були включені. Томас Сьодінг також бачить це таким чином. Тому в нашому уривку бажаним є розуміння «знаків» Ісуса, яке не обмежується сімома «знаками» з Ів. 2-11, але

¹⁷⁶ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 777.

¹⁷⁷ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 830.

¹⁷⁸ Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 573.

також включає в себе подію смерті, воскресіння і об'явлення Ісуса після Пасхи. «Знаки» тепер записані в «книзі», яка стоїть як свідчення Ісуса (Ів. 5:39) поруч з Писаннями Ізраїлю, не стаючи їх частиною ¹⁷⁹.

У Ів. 20:31 – усне свідчення Дванадцятьох: «А ції – списано, щоб увірували ви, що Ісус – Христос, Син Божий, а вірувавши, – щоб мали життя в його ім'я». Перекладачі сперечаються про те, як в оригіналі було написано слово «вірити»: πιστεύετε чи πιστεύσθε. У першому випадку в тексті був би присутній теперішній час і означав би: «щоб ви продовжували вірити» ¹⁸⁰. Якщо в першому випадку функцію книги можна було б визначити як пробудження в читача першої прихильності до віри, то в другому випадку вона полягала б у дозріванні досвіду віри, який вже відбувається. Однак слід зазначити, що вибір може бути зроблений тільки в світлі сенсу всього євангельського твору. Якщо це справді твір «перечитування» синоптичних євангелій або текстів, що відображають більш ранні редакції, то можна зробити висновок, що заявлена мета цього Євангелія полягає в тому, щоб віруючі завершили свою подорож віри (теперішній умовний спосіб) ¹⁸¹.

Яким є зміст віри, до якої хоче привести Євангеліє від Івана? На думку Д. А. Карсона, вона полягає в тому, що Месією і Сином Божим є Ісус. Серед усіх претендентів на месіанську і божественну гідність, Ісус – єдина людина, яка заслуговує на цей титул. Мовний аргумент Карсона, згідно з яким відсутність артикля вказувала б на присудок, звичайно, не поділяється більшістю авторів, адже власні імена часто вживаються без артикля, без наслідків для інтерпретації.

Тому зручно вважати метою Євангелія від Івана, загалом, і його розповіді про воскресіння, зокрема, віру в те, що Ісус є Месією/Христом, у тому сенсі, в якому вона розвивається впродовж усього Євангелія від Івана. Це визнання віри вже було окреслене в словах Марти наприкінці її діалогу з Ісусом після смерті її

¹⁷⁹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 573.

¹⁸⁰ Там само. P. 574.

¹⁸¹ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 779.

брата Лазаря: «Так, Господи, – каже йому, – вірую, що Христос єси, Божий Син, який гряде у світ цей» (Ів. 11:27) ¹⁸².

2.4. Появи Ісуса в Галилеї в Ів. 21:1-25

У Ів. 20:30-31 євангелист уточнює мету, для якої була написана його книга. Тим не менш, розповідь продовжується: живий Господь знову з'являється учням, але вже не в Єрусалимі, а в Галилеї. У цьому тексті ми знову знаходимо звичні три виміри: ініціатива Ісуса (Ів. 21:4-6), визнання свідками (Ів. 21:7-13), доручена місія (Ів. 21:15-23). Оповідач визначає це об'явлення як «третє» (Ів. 21:14), але було б нелогічно робити главу 21 хронологічним продовженням глави 20. З іншого боку, на відміну від попередніх зустрічей, ця подія не датована; слово Ісуса – «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» – поставило крапку в пасхальній історії – поклало край пасхальним об'явленням, про які повідомляє Іван ¹⁸³. Крім того, як так сталося, що учні не відразу впізнали Господа, вигляд якого раніше сповнював їх радістю?

21 главу від Івана прийнято вважати додатком до Євангелія, що завершується 20-м розділом. Не можна заперечувати, що кінець попереднього розділу є висновком, але можна задатися питанням, чи це висновок всього твору, чи його частини. Подібно до того, як пролог (Ів. 1:1-18) утворює окрему частину, яка передуює розповіді про події, пов'язані з Ісусом (Ів. 1:19 і далі), так і в кінці розповіді про Його діяльність з'являється ще одна частина – 21 глава, в якій більше не повідомляється про Його життя, смерть або воскресіння, але в якій головною дійовою особою є група учнів, зайнятих діяльністю, і в якій описуються їхні стосунки з Ісусом під час роботи ¹⁸⁴.

¹⁸² Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 574.

¹⁸³ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1209.

¹⁸⁴ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: nalisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 835.

Ця глава пов'язана з попередньою євангельською розповіддю так само, як Дії Апостолів продовжують Євангеліє від Луки, хоча її обсяг значно менший. Євангелист, після того, як Ісус попередньо послав учнів на місію (20, 21-23; пор. Атл, 8), представляє парадигмальний епізод місії, щоб показати, які умови приносять плід і яку роль відіграє в ній Ісус ¹⁸⁵.

Зв'язок між 20 і 21 розділами подібний до того, який існував між першою і другою частинами розмови про Вечерю. Перша (розділи 13-14) була присвячена внутрішньому життю громади, друга (розділи 15-16) – її присутності та місії у світі, наполягаючи на обов'язку приносити плід і пояснюючи її стосунки з цим ворожим світом. Аналогічно, 20-й розділ представляє Ісуса, воскреслого з мертвих, центр внутрішнього життя спільноти і точку відліку місії; 21-й розділ – Ісуса, присутнього в ній. Звідси випливає, що мова йде про плід, і знову виникає тема ворожості світу (смерть, оголошена Петру) і необхідності слідування (21:18-19) ¹⁸⁶.

Структуру Ів. 21 можна визначити з точки зору наративного аналізу. Перші чотирнадцять віршів розповідають про третю появу Ісуса своїм учням після воскресіння. У центрі уваги – сцена чудесного улову риби. За нею слідує діалог Ісуса з Петром. Спочатку Ісус тричі запитує Петра про його любов до нього, на що Петро тричі відповідає (Ів. 21:15-17). Далі слідують слова Ісуса, якими Він пророкує Петру долю, а в кінці закликає його йти за Ним (Ів. 21:18 і далі). На запитання Петра про те, що має статися з улюбленим учнем, Ісус не відповідає, але знову закликає Петра йти за Ним (Ів. 21:20-22). Оповідач одразу ж інтерпретує слова Ісуса, звернені до Петра, таким чином, щоб захистити їх від неправильного розуміння (Ів. 21:23). У Ів. 21:24 оповідач ототожнює улюбленого учня з автором попереднього Євангелія, перш ніж завершити свій твір у Ів. 21:25, аналогічно до першого висновку книги Івана в 20:30 і далі ¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 835.

¹⁸⁶ Там само. P. 836.

¹⁸⁷ Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 586.

2.4.1. Поява Ісуса сімом і ловля риб в Ів. 21:1-14

Між тим, що розповідається в попередньому розділі, і тим, що відбувається далі, є невизначений проміжок часу. Повідомляється про нове об'явлення Ісуса учням, які перебувають поблизу Тиверіадського озера. Згадка про море чи озеро відсилає до епізоду з хлібами, який відбувався в тому ж місці. Однак озеро ідентифікується як галилейське, з Тиверіади, подвійна назва, одна з яких має юдейське походження, а інша – язичницьке звучання (Тиверіада донедавна була столицею Галілеї і була побудована на честь імператора Тиберія). Пригнічуючи в цьому епізоді юдейську деномінацію (Галілейське море), Ів. поміщає її в контекст язичницького населення ¹⁸⁸.

Епізод, про який піде мова, містить вчення, яке стосується всієї спільноти Ісуса (Лк. 21:14). Іван додає уточнення: «...і він об'явив себе таким чином». Цим він вказує на те, що наступне об'явлення має особливі характеристики в порівнянні з двома попередніми. Насправді, місце інше і, як поступово стане зрозуміло, воно відбуватиметься не за зачиненими дверима, а просто неба, коли учні будуть займатися своїми справами ¹⁸⁹.

Часовий вираз: після певного часу, вказує на привід, за якого відбуваються наступні два епізоди (Ів. 21:2-23). З іншого боку, він йде паралельно з тим, що Ісус оголосив Петрові під час вечері Ів. 13:7: «Те, що я роблю, ти під цю пору не відаєш; зрозумієш потім». Саме в цьому епізоді Петро зрозуміє і прийме служіння Ісуса аж до смерті і буде запрошений слідувати за Ним (Ів. 13:36; Ів. 21:19-22) ¹⁹⁰.

Стиль, який дозволяє об'явити Воскреслого, можна знайти в зібраній спільноті (Ів. 20:19). Якщо раніше присутніх на зустрічі з Ісусом узагальнено називали учнями, то тепер наведено список із семи імен. Це число, хоч і не згадується прямо, але може мати певне символічне значення ¹⁹¹.

¹⁸⁸ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 840.

¹⁸⁹ Там само. P. 840.

¹⁹⁰ Ridderbos H. N. *The Gospel of John: a Theological Commentary*. Eerdmans, 1997. P. 321.

¹⁹¹ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 788.

Порядок перерахування видається традиційним. Перший у списку, ідентифікований через подвійне ім'я – Симон Петро. Другий – Тома (Ів. 11:16; 14:5; 20:24, 26, 27, 28), також позначений тут прізвиськом Близнюк (Ів. 11:16; 20:24) - учень, який під час зустрічі з Воскреслим бере на себе роль невіруючого і приходить до пасхальної віри лише через логіку доказів. Третій Натанаїл, один з перших учнів, який відгукнувся на заклик Ісуса, представляє постать праведного юдея, відкритого на об'явлення Бога, який дотримується християнського віровчення ¹⁹². Далі йдуть два брати, Яків та Іван, які, як і в синоптичній традиції, згадуються у зв'язку з їхнім батьком Зеведеєм. Також додаються два учні, які залишаються анонімними. Характерною особливістю євангельської оповіді від Йоана є використання невідомих постатей, як у сцені покликання (Ів. 1:37-40) або коли Ісус стоїть перед первосвящеником (Ів. 18:15). Гіпотеза про те, що ці двоє анонімних учнів є тими самими учнями, які з'являються в оповіданні про покликання, може бути припущенням, але не має текстової підтримки ¹⁹³.

Подальший розвиток подій у Ів. 21:3 описує невдалу спробу риболовлі з його власної ініціативи. У зв'язку з образами Івана не випадково невдала спроба риболовлі відбувається «вночі» (хоча цей мотив зустрічається і в Луки). Ніч в Івана - це образ віддаленості Бога. Никодим іде до Ісуса «вночі» (Ів. 3:2). Справи Божі треба робити вдень, а коли настає ніч, ніхто не може працювати (Ів. 9:4). У той момент, коли Юда залишає групу учнів, щоб зрадити Ісуса, настає ніч (Ів. 13:30). Риболовля принесе успіх лише при ранковому світлі, за наказом Ісуса (Ів. 21:4) ¹⁹⁴. У Біблійній традиції світанок – це час Божого втручання, коли єврейський народ виходить з Червоного моря (Вих. 14:24), час слухання і молитви (Пс. 5:4; 30/29:6; 88/87:14). Неспроможність учнів впізнати Ісуса, якого знаходять на березі моря, відповідає композиційному прийому «упізнання», який в Євангелії від Йоана є не лише оповідною процедурою, але й богословською

¹⁹² Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 788.

¹⁹³ Там само. P. 788.

¹⁹⁴ Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 593.

рефлексією, що видно з опису зустрічі Марії Магдалини з Воскреслим, в якому дієслово «oída» завжди вживається із запереченням (Ів. 20:2-13). Тут підкреслюється, що спільнота учнів все ще неспроможна розпізнати Ісуса ¹⁹⁵.

У Ів. 21:5-6 невідомий звертається до учнів, називаючи їх «paídioi», що означає «діти або малі діти», що вже використовувалося в розповіді Івана (Ів. 4:49; 16:21), але ніколи не було прямим звертанням до них. Він запитує, чи мають вони якусь їжу, щоб запропонувати йому. Отже, це прохання стосується риболовлі, і негативна відповідь учнів підкреслює невдачу їхньої нічної праці. Ісус наказує їм закинути сіті з конкретною вказівкою на сферу дії, яка, згідно з біблійною традицією, відповідає сфері спасіння (Бут. 48: 13-18). Вибір вже є натяком на результат операції, яка має на меті показати дієвість Ісусового слова. Наказ співвідноситься з його виконанням у закиданні сітки, в результаті чого він навіть не може її витягнути через вагу великої кількості риби. Таким чином, рясний успіх контрастує з попередньою невдачею запропонованого Петром улову ¹⁹⁶.

У Ів. 21:7 замість вигуку переляку (Лк. 5:8-10) або захоплення, які могли б вимовити рибалки в цей момент, оповідач спрямовує інтерес на реакцію улюбленого учня, а потім на реакцію Петра: у цьому вірші він об'єднує дві фігури, про які йтиметься у другій частині розповіді. Він робить це в манері Івана, який, об'єднуючи їх, показує перевагу учня над Петром з точки зору Ісуса. Той, хто перед перев'язками в покинутому Господом гробі «і побачив, і увірував» (Ів. 20:8), першим впізнає Христа в незнайомцеві на березі. Він вигукує до Петра: «То Господь!». Його вигук повторює оповідач, щоб мотивувати реакцію Петра, який, не дбаючи про чудесний улов, кидається у воду, щоб негайно дістатися до свого Вчителя ¹⁹⁷.

Решта групи не наслідує жест Петра, вони не потребують радикальної зміни ставлення. Вони разом плывуть у човні, як і на початку (Ів. 21:2), до місця,

¹⁹⁵ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 789.

¹⁹⁶ Там само. P. 789.

¹⁹⁷ Léon-Dufour X. *Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni*. Milano : Son paulo. 2007. P. 1217.

де перебуває Ісус. Вони були недалеко – «від землі». Цей термін, в оригіналі з артиклем, тричі зустрічається (Ів. 21:8,9,11), позначає місце, що належить громаді, де вона живе з Ісусом, звідки виходить (Ів. 21:3) для своєї роботи у світі, символом якого є море, образно «земля обітована» - представлена в попередньому епізоді приміщенням із заграбованими дверима (20:19-26) – де Ісус об'являється своїм. Ця земля, до якої вони прийшли слідом за Ним під час Його втечі (Лк. 6: 21). Учні, що залишилися в човні, були недалеко від цієї землі ¹⁹⁸.

Після розповіді про чудесний улов риби слідує розповідь Ів. 21:9-14 про ранню трапезу, яку Ісус приготував для своїх учнів. Цей останній розділ характеризується частою зміною теми. У 9-му вірші повідомляється, що учні знайшли на березі вугілля, на якому вже були риба і хліб. У 10-му вірші Ісус говорить про те, що просить учнів принести частину риби, яку вони впіймали. У вірші 11 це прохання виконує Петро, а у вірші 12 Ісус запрошує учнів скуштувати ранню трапезу, яку Він приготував для них, не знаючи, хто Він такий. Розділення трапези Ісусом описано в 13-му вірші з майже євхаристійними виразами. У 14-му вірші говориться, що це був третій раз, коли Ісус об'явився після свого воскресіння ¹⁹⁹.

Перш ніж розглянути традицію, присутню в тексті, та її вказівки розглянемо конкретні вірші. У Ів. 21:9 центральне місце займає трапеза, яку приготував Ісус. Учні, які вийшли на сушу, бачать вугілля з рибою і хлібом, приготованими Ісусом. Вугілля нагадує вугілля, яке зігрівало Петра в ніч його триразового зречення від Господа. Таким чином готується потрійне оновлення його вірності та любові до Ісуса (Ів. 21:15-17). Риба, приготована Ісусом, тепер називається «ὀψάριον», як у віршах 10 і 13, що зарезервовано для цього розділу і для Ів. 6:9,11 (сцена примноження хлібів) ²⁰⁰.

¹⁹⁸ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 846.

¹⁹⁹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 594.

²⁰⁰ Там само. P. 595.

Розглядаючи Ів. 21:10 вартує звернути увагу, що їжа, яку вони бачать і яку приготував Ісус, відрізняється від тієї, яку вони отримали за Його вказівкою. Остання є плодом їхньої праці, а те, що вони бачать приготованим, є безкоштовним даром. Отже, є дві їжі: та, яку Ісус дає безпосередньо, і та, яку людина отримує, відповідаючи на його послання. Ісус просить про їхній внесок, який приєднається до того, що Він пропонує: так виникає «ми» спільноти з Ісусом ²⁰¹.

Зверніть увагу на зміну термінів: «риба» – позначає об'єктивний плід місії (Ів. 21:6;8;11), риба – «плід як їжа (Ів. 21: 9;10;13). Риба, яку пропонує Ісус (21: 9-13) і яка представляє самого Ісуса в Євхаристії, таким чином, позначає Його як перший плід любові, яка привела Його на смерть і яку Він продовжує дарувати своїм ближнім. Риба, яку учні зловили і повинні були принести, представляє їх самих, оскільки розвиток їхньої власної любові через працю для людства робить їх даром себе, який годує спільноту ²⁰².

Таким чином, в Євхаристії, крім дару Ісуса Своїм, повинен бути дар один одному, любов, яка відповідає на його дар (Ів. 1:16). Спільнота живе Ісусом, Його любов'ю, але також місією, любов'ю до людини, яка реалізує і виражає любов до Ісуса (Ів. 14:21); ця любов також є Його даром (Духом), але вимагає активної співпраці від кожного. Обидві вони нероздільні, обидві дають життя спільноті. Подвійна любов також виражається у двох моментах: у праці і в радості трапези з Ісусом ²⁰³.

У Ів. 21:11 розповіді сітка з великою рибою є об'єктом особливої уваги: її не піднімають на борт човна, а витягують на землю сіті (Ів. 21:6), її тягнуть (Ів. 21:8), і Петро витягує її на берег (Ів. 21:11); нарешті, помічено, що вона не порвалася. Апостольська місія, яка символізує плід, має на меті об'єднати людей; це те, про що оголосив Іван: Ісус помре, щоб «зібрати в одне розкидані діти Божі» (Ів. 11:52). Хіба він сам не говорив: «Я ж, коли від землі буду піднесений, усіх

²⁰¹ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 847.

²⁰² Там само. P. 847.

²⁰³ Sanford J. A. *Mystical Christianity: A Psychological Commentary on the Gospel of John*. Herder & Herder, 1994. P. 88.

притягну до себе» (Ів. 12:32)? Тепер саме Петро «тягне» сітку, повну риби, не розриваючи її. Символічно, Петро виявляється пастирем, відповідальним за плоди, отримані від продовження апостольської діяльності Ісуса ²⁰⁴. Після чого Ісус запрошує учнів до трапези. Дієслово «aristao», яке з'являється лише один раз у цій главі, не є частиною особливої лексичної спадщини Четвертого Євангелія. У цій розповіді ми бачимо зіставлення двох образів: риболовлі та бенкету. Дійсно, перший зі значенням місії перетікає і дозріває в другий зі значенням сопричастя. Цей подвійний аспект вирізняє стиль християнської спільноти, яка не є самодостатньою, але живе у присутності Воскреслого ²⁰⁵.

У Ів. 21:12 Ісус запрошує учнів на ранню трапезу. Вид трапези пояснюється ранковим часом, після вилову риби, і звичаєм ранніх християн споживати недільну трапезу дуже рано вранці. Різницю між ваганнями учнів щодо того, хто був їхнім господарем, і їхнім знанням, що це був Господь, нелегко вирішити. Ключ до вирішення цієї різниці, можливо, можна знайти в дієслові «ἐξετάζειν», яке означає скоріше «з'ясувати», ніж «запитати». Учні, як і Тома, перебувають у небезпеці шукати докази, щоб ідентифікувати воскреслого, але вони відмовляються від цього, бо такі докази, зрештою, не є необхідними ²⁰⁶.

У відповідь на мовчазне сповідання віри учнів Господь приступає до новоствореного акту причастя. Елементи трапези: один хліб і риба – не походять від того, що принесли учні. Ісус, що знаходиться в центрі розповіді, є тим, хто дає: Його жест описаний в тих же термінах, що і в розповіді про хліби у великій кількості: горизонт євхаристійний. Цей образ аналогічний до того, який подає Лука епізод з Емаусу, де двоє паломників впізнають Господа під час ламання хліба. У розповіді Ів. 21:13 впізнавання вже відбулося, і трапеза насамперед свідчить про повне примирення між Господом і учнями, які залишили його на самоті (Ів. 16:32), і відновлює сопричастя, яке розірвала смерть. Завдяки своїй євхаристійній інтонації спільна трапеза означає, що Христос присутній в

²⁰⁴ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1220.

²⁰⁵ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 792.

²⁰⁶ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 596.

еклезіальній спільноті; дар вічного життя, обіцяний у розмові про хліб з неба, тепер є реальністю: його дарує віруючим Той, Хто переміг смерть ²⁰⁷.

Заключний вірш Ів. 21:14 підводить всю подію під тему «з'явлення» Ісуса. Він з'являється як у чуді ловлі риби, так і в запрошенні на трапезу. Слово «трітов» вживається як прислівник: «втретє», і не доводить існування «джерела знамень» ²⁰⁸.

2.4.2. Діалог Ісуса з Петром в Ів. 21:15-23

Двоє учнів, чиї ролі були підкреслені в 21:7-му вірші, в розповіді про чудо на морі та його наслідки, далі розглядаються більш детально. Забезпечуючи чудовий зв'язок з попередньою розповіддю «Коли ж поснідали» (Ів. 21:15а), автор спочатку зосереджується на постаті Симона Петра. Ісус запитує Петра про визнання в любові і довіряє йому піклування про своїх овець, обіцяючи, що він, як його послідовник, візьме участь в їхній долі (Ів. 21:15-19) ²⁰⁹. Петро, який тепер «слідує» за Ісусом (Ів. 21:19б), обертається, щоб побачити іншого учня, який «йшов позаду». Цей учень ідентифікується як улюблений учень, і, відповідаючи на запитання Петра: «А цей?», Ісус говорить про його долю, а оповідач додає опис ролі, яку цей важливий учень відіграватиме у спільноті і для спільноти (Ів. 21:20-24) ²¹⁰.

Оповідь зосереджена на діалозі, що складається з трьох запитань Ісуса, на які відповідно перемежуються три відповіді Петра. Перший не починає розмову з нагадування учневі про відречення Петра (Ів. 18:15-18; 25-27), але звертається до нього, називаючи його ім'ям «Симон» і по батькові «син Йони», які вже використовувалися (Ів. 1: 42). Здається, що автор хоче створити своєрідну

²⁰⁷ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 1221.

²⁰⁸ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 597.

²⁰⁹ Там само. P. 599.

²¹⁰ Lightfoot J. B., Witherington D. T., Still T. D., Hagen J. M., The Gospel of St. John: A Newly Discovered Commentary. Westmont : InterVarsity Press, 2015. P. 178.

інклюзію, за допомогою якої підкреслити два вирішальні моменти вибору Петра: першу зустріч із земним Ісусом і зустріч з Воскреслим ²¹¹.

Питання: «Чи любиш ти мене більше, ніж оці?», вимагає від Петра перевірити не тільки свою прихильність до нього, але й її інтенсивність у порівнянні з прихильністю інших учнів. Хоча тут повторюється дієслово «агарао», у продовженні також з'являється дієслово «phileo», яке вживається двічі і п'ять разів відповідно. Хоча в класичній грецькій мові вони мали різні значення: перше вказувало на любов посвяти з більшою інтенсивністю, ніж друге, яке натомість стосувалося дружби, в елліністичній грецькій мові це значення вже не збереглося, доказом чого є той факт, що в цьому Євангелії обидва дієслова повторюються. Розрізнення, що можна спостерігати як в оповіданні про воскресіння Лазаря, коли вони використовуються для позначення стосунків між Ісусом, Марією, Мартою і братом (Ів. 11:3;5;36), так і в прощальній промові (Ів. 15:9;12;17;19), де вони також слугують для встановлення стосунків між Ісусом і учнями (Ів 15:13-14) ²¹².

Своїм потрійним запитанням Ісус просить Симона Петра пообіцяти любити Його більше, ніж він любить інших учнів під час трапези. Петро відповідає беззастережно, а пізніше зізнається, що його любов до Ісуса відома все мудрому воскреслому Господу. На основі цієї відповіді на його запитання Ісус вимагає, щоб Петро пас його овець. У Ів. 10:1-18, а особливо в Ів. 10:14-18, встановлюється зв'язок між роллю Петра і роллю Ісуса, Доброго Пастиря. Дивує, однак, те, що одне і те ж питання, одна і та ж відповідь і одна і та ж команда повторюються тричі (Ів. 21:15-17) ²¹³. Це може бути пов'язано зі звичаєм свідчити в трьох примірниках перед свідками перед укладенням зобов'язуючого; також існують тонкі зміни в словах Ісуса і Петра, якими скористалися інтерпретатори. Але основна причина, чому Ісус вимагає триразового визнання любові, полягає в триразовому зреченні на початку розповіді про страсті (Ів.

²¹¹ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paulo. 2007. P. 1223.

²¹² Там само. P. 1223.

²¹³ Michaels R. J. The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. P. 139.

18:15-27). Незважаючи на свою неміч, Петро був близький до Ісуса протягом усього його служіння (Ів. 1,40-42; 6,67-69; 13,6-10,36-38; 18,15), і ця близькість драматично руйнується потрійним зреченням учня і подальшими подіями розп'яття Ісуса ²¹⁴.

Царське воскресіння Ісуса з хреста, заснування нової Божої сім'ї та дар Духа (Ів. 19,17-37) були відзначені присутністю улюбленого учня (Ів. 19:25-27) і відсутністю Симона Петра. Заперечення потрібно подолати, і в ритмічному повторенні одного і того ж питання є елемент звинувачення: «Одного разу ти відрікся від мене... Ти впевнений у тих стосунках, які у тебе зараз зі мною?» Нервові, але чесні відповіді Петра призводять до того, що воскреслий Господь приймає вирази любові Петра і встановлює нові стосунки: Ісус призначає Петра пастирем свого стада ²¹⁵.

Пастирська функція, до якої покликаний Петро, пов'язує його з Добрим Пастирем. Йому доручено «пасти» «ягнят» і «овець» Ісуса. «Ягнята» і «вівці» Ісуса. Від людини, якій довірено це пастирське служіння, і від усіх християнських пастирів, як і від Петра, очікували повторення тих самих стосунків, які мав Ісус зі своєю паствою. Любов Петра до Ісуса (Ів. 21: 15в, 16б, 17б) повинна проявлятися в його готовності зробити своїми словами слова Ісуса, Доброго Пастиря (Ів. 21: 15г, 16г, 17г): «Я прийшов, щоб мали життя – щоб достоту мали» (Ів. 10:10); «Я ж – добрий пастир і знаю своїх, а мої мене знають» (Ів. 10:14); «Як Отець мій мене знає, і я знаю Отця, і життя своє кладу я за моїх овець» (Ів. 10:15; 10:11,17,18); «Ще й інші вівці я маю, що не з цієї кошари. Я і їх мушу привести, і вчують вони мій голос, – і буде одне стадо й один пастир!» (Ів. 10:16) ²¹⁶.

Хоча деякі автори стверджують, що між Ів. 21:15-17 і Ів. 21:18-19 немає внутрішнього зв'язку, пізніші слова Ісуса про майбутнє Петра є лише логічним наслідком христологічного підґрунтя його пастирства. Ці слова, що починаються

²¹⁴ Moloney F. El evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 524.

²¹⁵ Там само. P. 535.

²¹⁶ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 152.

з подвійного «амінь», нагадують Петру про минулий час, той час у служінні Ісуса, коли Петро виявив велику готовність, але врешті-решт піддався зреченню. Це був час, коли Петро був молодим, коли він сам підперезався і пішов туди, куди хотів (Ів. 21:18a). Ті часи давно минули. Він подолав скандал, пов'язаний з його відкиданням Ісуса, і беззастережно присвятив себе дорозі Доброго Пастиря (Ів. 21:15-17). Прийде час, «коли ти постарієш», коли Петро покладе своє життя за овець Ісуса, довірених його пастирській турботі ²¹⁷.

Після того, як Ісус закінчив своє служіння (Ів. 21:15-19a), йому залишається лише запросити Петра йти за Ним цим шляхом (Ів. 21:19b). Це «слідкування» має фізичний сенс, оскільки Петро негайно вирушає йти за Ісусом (Ів. 21:20a), але воно також означає «постійне учнівство в усі дні його життя» ²¹⁸.

Остання наративна рамка Євангелія стосується взаємовідносин між відповідальністю Петра і відповідальністю улюбленого учня (Ів. 21:20). У вступі відбувається перехід від зовнішньої до внутрішньої розповіді першого, який обертається і бачить, що другий іде за ним. Хоча дієприкметник «akolouthounta» (слідуючи за ним) міг би також мати своїм суб'єктом Ісуса, краще ідентифікувати його в постаті анонімного учня. Таким чином, опис передбачає той факт, що Воскреслий і Петро йшли. Учень запам'ятався не тільки своїми глибоким зв'язком з Ісусом, вираженими дієсловом «агарао» (любити), але і своєю позицією на Тайній Вечері, коли він схилювався на груди Ісуса, також виступаючи в ролі посередника для Петра, який хотів дізнатися про особу зрадника (Ів. 13:25). Образ стояння на грудях вказує на особливу близькість і єдність улюбленого учня з Господом ²¹⁹.

Питання Петра у Ів. 21:21 стосується особи і долі улюбленого учня. Причиною може бути заклик Ісуса до Петра йти за Ним на насильницьку смерть. Тоді питання про улюбленого учня полягало б у тому, чи не спіткає його така ж доля в майбутньому ²²⁰.

²¹⁷ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 159.

²¹⁸ Moloney F. El evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2005. P. 536.

²¹⁹ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 797.

²²⁰ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 605.

Згідно з Ів. 21:22, Ісус відмовляється відповісти на це питання, обмежуючись повторним закликом до Петра йти за Ним. Петро не повинен дозволяти собі роздумувати над долею інших учнів, але повинен серйозно поставитися до свого власного заклику слідувати за Ісусом до кінця.

У своєму коментарі автор Ів. 21:21 тлумачить відповідь Ісуса Петру у Ів. 21:23-му вірші. Дієслово «μένειν» («залишатися»), яке вживає Ісус, допускає різні тлумачення. Його можна тлумачити як оголошення про фізичне перебування улюбленого учня до дня нового «пришестя» Ісуса, а можна розуміти по-богословському: улюблений учень повинен був «залишитися» до нового пришестя Ісуса в якості близького і вірного свідка Ісуса, а отже, як надійний свідок, також і в своєму свідченні, закарбованому в книзі. Це, на думку автора Ів. 21, є автентичним значенням слова Ісуса ²²¹.

Навіть в останні часи багато інтерпретаторів підходять до тексту з історичним, біографічним підходом. Улюблений учень насправді помер, і громада задавалася питанням про значення слів Ісуса про те, що він повинен «залишитися». Ісус не передбачив учня перебування в біографічному, фізичному сенсі, а лише закликав Петра йти за Ним, незалежно від того, чи улюблений учень мав померти, чи залишитися живим. Таким чином, залишалася можливість смерті учня, незважаючи на слово Ісуса. Тоді група учнів може з'явитися в тексті, про який йдеться у 24-му вірші, що свідчить про походження четвертого Євангелія як роботи улюбленого учня. Таким чином, ми знаходимося на початку так званої «школи Івана» та «традиції Ефесу» ²²².

Текст підкреслює обов'язок Петра слідувати за Ісусом з усіма наслідками; він не повинен турбуватися про долю улюбленого учня. Справжня «постійність» учня реалізується в його свідченні, збереженому в його книзі ²²³.

²²¹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 606.

²²² Leary M. The End of John: A Literary-Historical Reading of John 21. Edinburgh : University of Edinburgh, 2019. P. 101.

²²³ Там само. P. 101.

2.5. Друге закінчення Євангелії від Івана в Ів. 21:24-25

Багато екзегетів відзначають текстуальні та граматичні питання, що мають зв'язок між двома віршами не дуже сильний (Ів. 21:24-25), особливо якщо порівнювати його із зв'язком між двома аналогічними віршами першого висновку (Ів. 20:30-31). Дехто навіть ставить під сумнів автентичність 25-го вірша, зазначаючи, що цей вірш відсутній в відсутній в Синайському кодексі ²²⁴.

Може здатися дивним, що в 24 вірші автор використовує два дієприкметники, що відносяться до одного і того ж суб'єкта, «учня», але один в теперішньому часі, «який свідчить» («ho martyrön»), а інший в аористі, «який написав» («ho grapsas»). Однак дієслово «свідчити», виражене в теперішньому часі, передбачає тривале свідчення, яке триває, тоді як дієслово «написати», виражене в аористі, може просто вказувати на те, що праця закінчена. Так само цікаво, що в цих двох віршах автор використовує три різні граматичні форми, щоб назвати себе письменником ²²⁵.

У Ів. 21:24 автор твору ототожнюється з учнем, якого любив Ісус (Ів. 21:20-23). Це твердження ідентифікує його писання не лише як працю конкретної особи, але передусім як свідчення того, хто був довіреною особою Ісуса і, оскільки він слідував за Ним, був присутній при об'явленні Його слави (Ів. 19:35). Це твердження запевняє читача, що постать Ісуса, описана в цьому Євангелії, відповідає глибокому значенню його особи. Спільнота розглядає твір як свідчення учня і пропонує його читачеві як таке. Таким чином, вона пов'язує весь твір зі свідченням, яке учень засвідчив біля підніжжя хреста (Ів. 19:35) ²²⁶.

Учень свідчить про факти настільки, наскільки вони є знаками (Ів. 20:30), а отже, наскільки вони стали для нього життєвим досвідом, який він тепер пропонує своїм читачам. Цим він показує, що місія вимагає особистого досвіду померлого і воскреслого Ісуса ²²⁷.

²²⁴ Oniszczyk J. Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21). Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 173.

²²⁵ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 866.

²²⁶ Там само. С. 866.

²²⁷ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 867.

Спільнота отримала і прийняла свідчення євангелиста і ратифікує його. Її члени знають, що це свідчення є правдивим і гідним віри, тобто вони заявляють, що воно відповідає їхньому особистому досвіду про Ісуса. Множина: ми знаємо, пов'язана з декларацією спільноти на початку Євангелія, де вона разом з євангелистом підтвердила своє спільне споглядання і участь у славі Ісуса (1:14: ми споглядали Його славу; 1:16: ми всі прийняли). «Споглядати славу» означає мати досвід отриманої любові; цей досвід дозволяє підтвердити, що свідчення є правдивим. Свідчення про Ісуса полягає не в тому, щоб просто розповісти історію минулого, а в тому, щоб передати досвід стосунків з Ним, подарований Духом. Таким чином, кожна спільнота може свідчити з перших вуст ²²⁸.

Ів. 21:25: «Є багато ще й іншого, що сподівав Ісус, - та якби оте все поодиначі записати, то, гадаю, і самий світ не змістив би написаних книг. Амінь». Гіпербола має своє значення. Вона говорить про те, що написане – це лише вибірка з багатьох речей, які зробив Ісус. Тому не цікаво знати все, що він зробив, а цікаво проникнути в його сенс ²²⁹.

Перше заключне зауваження стверджує, що Писання пропонує достатньо даних для того, щоб визнати Ісуса Месією і Сином Божим (Ів. 20:31). Це твердження є більш чітким: щоб пізнати Ісуса, не потрібна повна історична інформація, достатньо мати доступ до неї і розуміти її основний зміст. Важливо знати вплив Ісуса на людину та її життя; твір сконденсував життя Ісуса, але запропонував все його послання, виражене повністю в заповіді любові. Саме тому він представив його постать як прояв і відповідь Божої любові до людини ²³⁰.

²²⁸ Campbell J. C. Kinship Relations in the Gospel of John. Catholic Biblical Association of America. Washington, 2007. P. 189.

²²⁹ Jong P. C. Sermons on the Gospel of John: Eat My Flesh and Drink My Blood. 2005. P. 244.

²³⁰ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 868.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХ СПІЛЬНОТИ У СЛАВІ СИНА: БОГОСЛОВСЬКІ АСПЕКТИ ІВ. 20:1 –
21:25

З воскресінням Господа нашого Ісуса Христа ми могли б очікувати, що нарешті настане кінець усього, але це не так. Розповіді про воскресіння починаються із запитання: «Де тіло Ісуса?» (Ів. 20:1-10). Варто зауважити, що тоді, коли воскреслий Ісус з'являється, то Марія Магдалина, яка не впізнає Його; адже спочатку вона думає, що це є садівник (Ів. 20:11-18). Коли вона впізнає Ісуса, Він просить її не триматися за Нього (Ів. 20:17). Воскреслому Ісусу Христу потрібно дозволити зберегти свою недосяжність. Проте святе все ще не можна досягнути²³¹.

Відразу після цього Ісус проходить крізь зачинені двері, щоб звернутися до учнів (Ів. 20:19-23). Тома не присутній, тому йому дозволяється особиста зустріч у Ів. 20:24-29. В останньому розділі (Ів. 21) Ісус з'являється на березі озера, проте його знову не впізнають. Потім Він витрачає час на те, щоб відновити Петра, але робить це за допомогою ще однієї дії, що вказує на вид мучеництва, з яким Петру доведеться зіткнутися в майбутньому: «Істинно кажу тобі: коли ти був молодий, то сам одягався і ходив, куди хотів; а як постариєш, то простягнеш руки твої, і хтось інший одягне тебе і поведе, куди ти не хочеш іти» (Ів. 21:18)²³².

Історія завершується коментарем оповідача, який говорить, що Господь наш Ісус Христос зробив багато інших речей. Якби кожна з них записати, то, гадаю, навіть у цілому світі не вистачило б місця для тих книг, які б були написані²³³.

²³¹ Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 29.

²³² Там само. P. 30.

²³³ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 266.

3.1. Вічне Слово як екзегет Отця (Ів. 1:18)

1 глава Євангелії від Івана є особливо змістовна. У пролозі Ісус як той, хто навчає, передаючи розуміння та істину, підкреслюється з самого початку в назві «Слово». Це Слово знаходиться в горизонті Бога і всієї реальності, є «світлом для всіх людей», «просвічує всіх» і «стало тілом», втілюючи «благодать і істину» (Ів. 1:4; Ів. 9:14). Особливо важливим для цієї зустрічі з Марією, та й для всієї 20-ї глави Євангелія від Івана, є кульмінація прологу: «Ніхто ніколи не бачив Бога. Його об'явив Бог, Син Єдинородний, близький до серця Отця, що Його об'явив» (Ів. 1:18)²³⁴.

Люди не запитують свого Творця про власну людську природу, але кожен знає і розуміє Його сутність. Син також знає свого Отця, тому що вони мають одну сутність, і тому що Син є його Словом. Таким чином, саме Син здатний пізнати Отця, оскільки він є Його Логосом. Бо Син є Його образ і відбиток Його

235.

В контексті Євангелія від Івана, Вічне Слово (Логос) – це Ісус Христос. Це поняття несе в собі значення вічного і незмінного принципу, через який все було створено (Ів. 1:1-3). Логос – це не просто слово, а активне і творче слово Бога, яке втілювалося в особі Ісуса. Терміни «екзегет» походить від грецького слова «ἐξηγεομαι» (exegeomai), що означає «пояснювати», «тлумачити» або «об'являти». У богослов'ї цей термін використовується для пояснення того, хто відкриває або роз'яснює значення²³⁶.

Таким чином, коли Іван говорить про Ісуса як екзегета Отця, він має на увазі, що Ісус об'являє нам Бога Отця. В Івана 1:18 сказано: «Бога ніхто ніколи не бачив; єдинородний Син, що в лоні Отця, той об'явив». Це означає, що через Ісуса ми можемо пізнати Бога так, як ніколи раніше. Він є тим, хто передає, об'являє і пояснює природу і волю Отця. Іван показує, як апостоли отримали

²³⁴ Stibbe M. John's Gospel. London : Routledge, 1994. P. 31.

²³⁵ Там само. P. 31.

²³⁶ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 33.

благодать від Христа, спочатку як автора благодаті, а тепер як учителя. Євангелист робить це у трьох аспектах: потреба у навчанні, компетентність учителя та саме навчання²³⁷.

Потреба у навчанні виникла через нестачу мудрості серед людей. Євангелист натякає на невігластво щодо Бога, кажучи: «Ніхто ніколи не бачив Бога». Це доречно, адже мудрість полягає у знанні Бога і божественних речей. Святий Августин зазначає, що мудрість – це знання божественних речей, так само як наука – знання людських справ²³⁸.

Ця заява: «Ніхто й ніколи Бога не бачив» може здатися суперечливою багатьом місцям Святого Письма. В Іс. 6:1 сказано: «бачив я Господа на високім і піднесенім престолі; поли його риз наповнювали храм». У 2 Сам. 6:2 є подібне. У Мт. 5:8 Господь каже: «Блаженні чисті серцем, бо вони побачать Бога». Якщо хтось стверджуватиме, що в минулому ніхто не бачив Бога, але побачить Його в майбутньому, як обіцяв Господь, Апостол заперечать це, кажучи: «єдиний, що безсмертя має, що в світлі живе неприступним, якого ніхто з людей не бачив, ані бачити не може» (1 Тим. 6:16)²³⁹.

Оскільки Апостол каже, що «ніхто не бачив Бога», хтось може сказати, що якщо люди не можуть бачити Бога, то принаймні його можуть бачити ангели; особливо зважаючи на те, що Бог говорить: «ангели їхні на небі повсякчас бачать обличчя мого Небесного Отця» (Мт. 18:10). Однак це не можна приймати таким чином, бо сказано: «У воскресінні не женяться і не виходять заміж, а є як ангели на небі» (Мт. 22:30). Якщо ангели бачать Бога на небесах, то ясно, що і сини воскресіння також побачать його: «Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачимо його, як є» (1 Ів. 3:2)²⁴⁰.

Щоб зрозуміти, що мав на увазі Євангелист, кажучи, що ніхто ніколи не бачив Бога, необхідно знати, що бачення Бога відбувається трьома способами.

²³⁷ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 33.

²³⁸ Там само. P. 34.

²³⁹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 609.

²⁴⁰ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 815.

Перший спосіб – через створений замінник, який постає перед тілесним зором. Наприклад, Авраам бачив Бога, коли бачив трьох (чоловіків) і поклонявся одному (Бут. 18:1-21). Він поклонявся одному, бо бачив у них таємницю Трійці, спочатку думаючи, що це люди, а пізніше вважаючи їх ангелами.

Другий спосіб – через уявне бачення. Ісая бачив Господа, що сидів на високому піднесеному престолі. Багато таких видінь описані в Святому Письмі.

Третій спосіб – через вид, абстрагований від матеріальних речей. У цьому сенсі Бог бачиться тим, хто розглядає велич створінь і бачить розумом велич Творця, як сказано: «о з величі та краси створінь | через уподібнення можна дійти до пізнання Творця їх» (Муд. 13:5), «невидиме ж його, після створення світу, роздумуванням над творами, стає видиме» (Рим. 1:20) ²⁴¹.

Інший спосіб, як Бог з'являється – через певне духовне світло, влите Богом у духовні уми під час споглядання. Яків бачив Бога обличчям до обличчя, як сказано в Бут. 32:30. Богослови вважають, що це видіння відбулося завдяки його високому спогляданню ²⁴².

Три аспекти бачення божественної сутності. По-перше, Бога ніколи не можна побачити тілесним оком, ані через відчуття, ані уяву, адже тільки відчутні тілесні речі сприймаються чуттями, а Бог не є тілесним: «Бог є дух» (Ів. 4:24). По-друге, доки людський інтелект перебуває у тілі, він не може бачити Бога, бо він обтяжений тілом, що заважає досягти вершини споглядання, тому чим більше душа звільняється від пристрастей і очищується від прихильностей до земних речей, тим вище вона піднімається у спогляданні істини і відчуває, наскільки люблячий Господь. Тепер найвищий ступінь споглядання – це бачення Бога через Його сутність, тому доки людина живе у тілі, яке неминуче піддається багатьом пристрастям, вона не може бачити Бога через Його сутність. «Людина не може бачити мене і жити» (Вих. 33:20) ²⁴³.

²⁴¹ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 415.

²⁴² Klink E. W. The Sheep of the Fold: The Audience and Origin of the Gospel of John. Cambridge University Press, 2007. P. 285.

²⁴³ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 535.

Останній третій аспект бачення Бога полягає в тому, що жодний створений інтелект (незалежно від того, чи він абстрагований через смерть або відокремлений від тіла), який не бачить божественної сутності, не може її в жоден спосіб досягнути. Таким чином, зазвичай говориться, що хоча блаженні бачать всю божественну сутність, оскільки вона найпростіша і не має частин, все ж вона не повністю бачиться, бо це означало б її досягнення ²⁴⁴.

Узагальнюючи попередні пояснення, ми можемо зробити висновок. По-перше, ніхто, тобто жодна людина, не бачив Бога, божественну сутність, тілесним оком або уявою. По-друге, ніхто, хто живе в цьому смертному житті, не бачив божественної сутності як такої. По-третє, ніхто, ні людина, ні ангел, не бачив Бога через бачення досягнення. Таким чином, коли говорять, що деякі люди бачили Бога очима або перебуваючи в тілі, вони не бачили Його через Його сутність. І тому для нас є необхідно отримати мудрість, тому що «Ніхто ніколи не бачив Бога» ²⁴⁵.

Євангелист згадує компетентного вчителя цієї мудрості, коли додає, що це Єдинородний Син, який перебуває в лоні Отця. Він демонструє компетентність цього вчителя трьома способами: через природну подібність, через унікальну досконалість і через ²⁴⁶.

Через природну подібність, оскільки син природньо схожий на свого батька. Це означає, що людину називають сином Божим настільки, наскільки вона поділяє подібність до свого природного сина; людина пізнає Бога, настільки, наскільки вона має подібність до Нього, оскільки знання досягається через асиміляцію. Отже, у I Ів. 3:2 сказано: «Любі! Ми тепер – діти Божі, і ще не виявилось, чим будемо.», і він відразу додає: «Та знаємо, що коли виявиться, ми будемо до нього подібні, бо ми побачимо його, як є». Тому, коли Євангелист говорить «Син», він має на увазі подібність, а також здатність пізнавати Бога ²⁴⁷.

²⁴⁴ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 219.

²⁴⁵ Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. P. 176.

²⁴⁶ Mateos J. Barreto J. Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico. Assisi : Cittadella, 2000. P. 802.

²⁴⁷ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 156.

Оскільки цей учитель знає Бога більш особливим чином, ніж інші сини, Євангелист натякає на це через унікальну досконалість, кажучи «Єдинородний». Це означає, що Він знає Бога більше, ніж інші сини. Таким чином, оскільки Він є природним Сином, маючи ту ж саму природу та знання, що і Отець, Він називається Єдинородним ²⁴⁸. «Господь сказав до мене: «Син мій єси ти»» (Пс. 2:7).

Хоча Ісус може знати унікальним чином, він був би неспроможним навчати, якщо не знав би всеосяжно. Тому він додає третій аспект – єдиносутність з Отцем, коли каже: «який перебуває в лоні Отця». Лоно тут не означає фізичне, а натякає на найпотаємніші речі Отця. Найпотаємніші речі Отця стосуються Його неперевершеної сили та знання, оскільки божественна сутність є нескінченною. Тому в цьому лоні, тобто в найпотаємніших речах батьківської природи і сутності, які перевищують усю силу створіння, перебуває Єдинородний Син, і таким чином він є єдиносутнім з Отцем.

Те, що Євангелист визначає «лоном», Давид висловлює «утробою», кажучи: «Від утроби, перед зорями», тобто з найпотаємніших речей моєї сутності, незбагнених для кожного створеного інтелекту, «Я породив Тебе» (Пс. 109:3), єдиносутній зі Мною, тієї ж природи і сили, і чесноти і знання. «Хто бо з людей знає, що в людині, як не дух людський, що у ній? Так само й того, що в Бозі, ніхто не знає, крім Духа Божого» (1 Кор. 2:11). Тому він осягає божественну сутність, яка є його власною ²⁴⁹.

Душа Христа, яка знає Бога, не осягає Його, бо це приписується лише Єдинородному Синові, який перебуває в лоні Отця. Тому Господь також каже: «ніхто не знає Сина, крім Отця, і Отця ніхто не знає, крім Сина, та кому Син схоче відкрити» (Мт. 11:27). Це стосується знання осягнення, про яке, здається, говорить Євангелист. Ніхто не осягає божественної сутності, крім Отця, Сина і Святого Духа. І таким чином ми показали компетентність учителя ²⁵⁰.

²⁴⁸ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 183.

²⁴⁹ Estes D. *The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John*. 2008. P. 315.

²⁵⁰ Lindars B. *The Gospel of John*. London : Eerdmans, 1986. P. 581.

Євангелист показує, як це вчення було передано, кажучи, що це Єдинородний Син, який відкрив Бога. У минулому Єдинородний Син об'являв знання про Бога через пророків, які відкривали Його в тій мірі, в якій вони брали участь у вічному Слові, тому вони говорили: «Тим то народ мій визнає моє ім'я, він зрозуміє того дня, що це я сказав: – Ось я!» (Іс. 52:6); «Багаторазово й багатьма способами Бог говорив колись до батьків наших через пророків» (Євр. 1:1). Це вчення перевершує всі інші в гідності, авторитеті та корисності, бо воно передано безпосередньо Єдинородним Сином, який є першою Мудрістю ²⁵¹. «Воно, спочатку проповідане Господом, було підтвержене нам тими, що його чули» (Євр. 2:3).

Але що ж Він об'явив, окрім одного Бога? Навіть Мойсей робив це: «Слухай, Ізраїлю, Господь Бог наш, Господь єдиний» (Втор. 6:4). Що додав до цього Ісус? Він додав таємницю Трійці та багато інших речей, які не об'являв, ні Мойсей, ні жоден із пророків ²⁵².

Таким чином фраза Ів. 1,18 підкреслює:

1. Єдинородність і унікальність Христа. Ісус, як Вічне Слово, має унікальне і близьке відношення до Отця.
2. Об'явлення Бога. Ісус є тим, через кого ми дізнаємося про Бога, Його природу, любов та план спасіння.
3. Доступність Бога через Ісуса. Без Христа наші знання про Бога були б обмеженими; через Нього ми отримуємо глибоке розуміння і доступ до Отця.

3.2. Слово об'являє славу Отця (Ів. 1:14-16)

Ів.1:14: «І Слово стало тілом, і оселилося між нами, і ми славу його бачили – славу Єдинородного від Отця, благодаттю та істиною сповненого». Вірш

²⁵¹ Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. P. 581.

²⁵² Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 456.

складається з двох частин, з'єднаних сполучним словом «слава». Перша частина завершується словами «ми бачили його славу», в яких і полягає оголошена подія. Друга частина вказує на природу слави Логосу, що створив людину. Отже, наші роздуми зосереджуються навколо цих двох моментів: події та слави ²⁵³.

Логос є Богом, який спілкується з собою, але це спілкування почалося не з Втіленням, а вже від створення, а потім продовжувалося протягом всієї історії об'явлення. Втілення Логосу, однак, знаменує собою радикальну зміну способу спілкування. У чому полягає ця зміна, нам дозволить з'ясувати аналіз слів. Наразі обмежимося тим, що ця зміна відбувається у двох місцях: присутність у плоті зовсім інша, ніж присутність божественного світла у творінні та історії; переживання слави зовсім інше, ніж прийняття світла. Тепер є дар «всупереч». Йдеться не лише про ствердження нового стану Логосу як такого, але й про вказівку на те, що його присутність у цьому новому режимі є «перебуванням серед нас», є «віч-на-віч»: подія, проголошена тут, є належним чином: «ми бачили славу Його» ²⁵⁴.

Логос стає «людиною», але залишається повністю Логосом. Він не «прийняв» плоть, як людина носить одяг, але став плоттю. Суб'єкт, який виражає себе, залишається тим самим. Однак його торкнулася справжня зміна, звичайно, не в суті його божественності, але у відносинах, які він має з створіннями. Хоча він вже присутній і активний у творінні, яке є його ділом, він робить себе присутнім у спосіб, який робить його людиною серед людей, з певною індивідуальністю. «Слово стало плоттю, - як каже святий Ієронім, - але не перестало бути тим, чим було раніше» ²⁵⁵.

Описуючи два послідовних стани, Іван не протиставляє божественну славу стану приниження, як це робить святий Павло, а; показує, що «людський стан» Логосу «символізує» його божественний стан. Доктрина про дві природи,

²⁵³ Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrième évangile: A partir de l'étude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 255.

²⁵⁴ Там само. P. 256.

²⁵⁵ Haenchen E. Hermeneia: a critical and historical commentary on the Bible. A Commentary on the Gospel of John Chapters 1-6. Fortress Press, 1988. Vol. 1. 161.

божественну та людську, Ісуса Христа тут не викладена прямо, але грецьке мислення зможе законно їх відкрити ²⁵⁶.

Логос став людиною. Він цілком у цьому конкретному чоловікові, якого звуть Ісус із Назарету; з іншого боку, історія його життя, яка буде далі, не знає титулу Логос, який замінено титулом Син. І це головний парадокс Івана. Часто в Євангелії Одкровення сприймається цілком природно як одна людина серед інших: «Цей чоловік, який сказав мені все, що я зробила», проголошує самарянка; «Цей чоловік говорить надзвичайним чином», - кажуть євреї; «Ця людина, яка, здається, не дотримується закону», аж до величного «Ось людина». Вважається, що він знає свого батька і матір; і, оскільки він є людиною, ми обурені його заявою про те, щоб зробити себе Богом: «Ти, хто є людиною, зроби себе Богом» (Ів. 10:33). І це та людина, яку неможливо прийняти ²⁵⁷.

Євангелист Іван говорить «Від його повноти прийняли всі ми – благодать за благодать». Святий Августин та Іван Золотоустий стверджують, що слова «Свідчить про нього Йоан» (Ів. 1:15) належать Івану та пов'язані з попередньою фразою «повний благодаті та істини». Спершу Євангелист надав докази для Слова, отримані через бачення і слухання; тут він пояснює обидва аспекти: як апостоли пізнали Ісуса через бачення, а потім свідчення Івана, починаючи з «Ось Йоанове свідчення» (Ів. 1:19) ²⁵⁸.

Є два ключові моменти. По-перше, Христос є джерелом усієї духовної благодаті. По-друге, благодать розподіляється через нього до нас. Іван Євангелист підкреслює, що всі апостоли, патріархи, пророки, праведники та навіть ангели отримали від цієї повноти, підкреслюючи божественне походження благодаті та її важливість для віруючих ²⁵⁹.

²⁵⁶ Haenchen E. Hermeneia: a critical and historical commentary on the Bible. A Commentary on the Gospel of John Chapters 1-6. Fortress Press, 1988. Vol. 1. P. 162.

²⁵⁷ Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrieme evangile: A partir de l'etude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. P. 257.

²⁵⁸ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 197.

²⁵⁹ Там само. P. 199.

Згідно з Св. Іваном Золотоустим, перша благодать, отримана всім людством, була благодать Старого Завіту, отримана через закон. І це була велика благодать: «Бо я даю вам добру науку» (Пр. 4:2). Для ідолопоклонників було великим благом отримати накази від Бога та справжнє знання про єдиного істинного Бога. «В чому вищість юдея? Або яка користь з обрізання? Велика з кожного погляду: їм бо, насамперед, були довірені пророцтва Божі.» (Рим. 3:1-2). На ту благодать, яка була першою, ми отримали другу, набагато кращу. «Він винесе верхній камінь під оклики веселі: Ласка, ласка йому!» (Зах. 4:7).

Чи була перша благодать достатньою? Відповідь, що ні, тому що закон дає лише знання про гріх, але не забирає його. «Закон бо не зробив нічого досконалим» (Євр. 7:19). Тому необхідно було, щоб прийшла інша благодать, яка забирала б гріх і примиряла людину з Богом. Так Іван каже, тому що, хоча закон був даний через Мойсея, благодать і істина прийшли через Ісуса Христа. Тут Євангелист ставить Христа вище Мойсея, законодавця, якого Іван Хреститель поставив вище себе. Тепер Мойсей вважається найбільшим з пророків: «Не з'явився більше такий пророк в Ізраїлі, як Мойсей» (Втор. 34:10). Але він ставить Христа вище Мойсея за величчю і гідністю справ, тому що закон був даний через Мойсея; і між ними двома один перевершує іншого, як реальність перевершує символ, а істина – тінь: «Закон бо, мавши лиш тінь майбутніх благ» (Євр. 10:1) ²⁶⁰.

Також Христос перевершує його способом дії, тому що закон був даний через Мойсея як того, хто проголошує його, але не є його автором, адже «Господь – наш законодавець» (Іс. 33:22). Але благодать та істина прийшли через Ісуса Христа, як через Господа і Автора істини і благодаті ²⁶¹.

Отже, від повноти Христа ми всі отримали благодать. По-перше, ми бачимо, що через Мойсея був даний закон, але благодать і істина прийшли через

²⁶⁰ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 319.

²⁶¹ Grasso S. Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 235.

Ісуса Христа. Цей контраст підкреслює перевагу нової благодаті над старою, яка була недостатньою для повного прощення гріхів.

Христос є джерелом усіх благодатей. Він отримав усі дари Святого Духа без міри, а ми беремо участь у частині цієї повноти відповідно до міри, яку Бог надає кожному. Таким чином, Христос не лише автор благодаті, але й відблиск першої Істини, яка сяє у душах святих. Завдяки своєму незмінному єдинородному зв'язку з Отцем, Христос розкриває Божественну істину і благодать. Його піднесення на хресті продовжується у Воскресінні, де Він дарує своїм учням Духа Святого, надихаючи їх на місію та прощення. Це є кульмінацією Божого плану спасіння через Христа, котрий відкриває нам істину і благодать Отця, що сяють через Його Слово ²⁶².

3.3. Шлях спільноти віруючих у славі Сина

Учні в Євангелії від Івана – це ті, з ким читачі можуть ототожнювати себе, вони є моделями або представниками, які визнають Ісуса і вірять у його слова. Вони не є взірцями досконалої віри, але демонструють позитивні відповіді та типові непорозуміння. Інколи вони відіграють важливу роль у розвитку сюжету, а також є тими, хто стає дітьми Божими. Вони також виступають для церкви в прощальній промові і часто ставлять питання, які можуть природньо виникати у особи, яка читає цей текст ²⁶³.

Цікаво, що Іван набагато частіше використовує термін «учні» (78 разів) порівняно з «Дванадцять» (4 рази) або «апостоли» (ніколи). Термін «учні» легше зрозуміти, хоча Іван не наказує «йти і робити учнями» (Мт. 28:19) ²⁶⁴. Ісус відкриває учнів сам до себе, розп'ятого і воскреслого, і до свого миру та радості

²⁶² Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 45.

²⁶³ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 142.

²⁶⁴ Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. P. 188.

замість страху. Він відкриває їх до майбутнього і всього світу, посилаючи їх, як його було послано. Він відкриває свої вуста, щоб говорити і дихати в них, як Бог вдихнув життя в Адама (Бут. 2:7), і ділитися Святим Духом. Він дає владу відкрити минуле до нового майбутнього через прощення ²⁶⁵.

Ісус приносить подвійний мир. Його перше привітання – «Мир вам» відповідає на страх учнів перед юдеями. Страх перед ворогами і загрозами звучить правдиво не тільки щодо ситуації учнів відразу після страти Ісуса, і щодо ситуації громади Івана після болісного розриву з синагогою, але також з одного випадку за іншим протягом століть і по всьому світу сьогодні ²⁶⁶.

Ісус відповідає на їхній страх, показавши свої руки та бік. Це знаки миру, що справляється зі страхом. Страждання і смерть не мають останнього слова. Незалежно від страху, навіть якщо це страх перед людьми або подіями, які дійсно можуть спричинити страждання та смерть, є мир, який є більшим. «Мир залишаю вам, мій мир даю вам; не так, як світ дає, даю вам його. Хай не тривожиться серце ваше, і не страхається!» (Ів. 14:27). Тепер цей мир втілений у розп'ятому і воскреслому Ісусі, він дається як благословення у привітанні, і Дух, який перебував на ньому і вів його до хреста.

Його присутність, його благословення і вид його рук та боку допомагають впоратися, як з їхнім горем, так і зі страхом: «Істинно, істинно говорю вам: Голоситимете, ридатимете, світ же радітиме. Журитиметесь, але журба ваша у радощі обернеться» (Ів. 16:20). Ісус, повторюючи слова «Мир вам», не тільки заспокоює їхні страхи та турботи, але й дає глибоке значення їхньому життю, відкриває покликання та надихає на діяння любові і служіння. Його присутність і мир стають основою, з якої вони можуть свідчити, любити і служити. Це відкриває дивовижне покликання: бути відправленими, як його відправив Отець, даруючи світові життя і любов ²⁶⁷.

²⁶⁵ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 46.

²⁶⁶ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 143.

²⁶⁷ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 47-49.

Ісусова місія включала вивчення Писання, створення спільноти, викладання, здійснення чудес, особисті зустрічі, служіння, молитву та прийняття конфлікту, страждання і смерті. Але Іван запрошує нас до нових розпізнань і імпровізацій у нових ситуаціях, що виходять за рамки точного повторення слів або дій і переходять до творчих варіацій, сміливих інновацій та здатності дивувати. Без глибокого розуміння того, хто є Ісус, і що Він сказав і зробив, новизна ризикує бути поверхневою, недоречною, неплідною або невірною. Для того, щоб звучати правдиво, вона має бути натхненною, як Ісус був натхнений Святим Духом ²⁶⁸.

У цьому уривку прекрасно підкреслюється завершення обітниць, даних у прощальній промові Ісуса, і зв'язок зі Святим Духом у всьому Євангелії. Вдихання Святого Духа на учнів не тільки виконує ці обітниці, але й нагадує про інші згадки про Духа, зокрема про образ вітру/духа в Бут. 1:2. Ця концепція Святого Духа, що дихає життя, є символом трансформації та духовного відродження ²⁶⁹.

Ще одне відлуння Буття є слово «вдихнув», яке використовується в перекладі Септуагінти Бут. 2:7: «Тоді Господь Бог утворив чоловіка з земного пороку та вдихнув йому в ніздрі віддих життя, і чоловік став живою істотою». Цей подих Ісуса є новим життям від Бога, що перегукується з відлунням прологу Буття та його асоціацією Слова з життям і світлом. Тут вдихання життя невіддільне від слів миру, послання, прийняття і прощення. Учні приймають Духа розп'ятого і воскреслого Ісуса, який наповнює їх реальністю Його життя, смерті і воскресіння, надихаючи їх бути посланими так, як був посланий Він. Можливо, найважливіше, що це Дух Ісуса Сина, який «що в Отцевому лоні» (Ів. 1:18), перебуває з Ним у тісній єдності. Ця близькість втілюється тепер у безпосередньому спілкуванні та диханні» ²⁷⁰.

²⁶⁸ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 293.

²⁶⁹ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 50-52.

²⁷⁰ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 295.

«І він сказав до мене: «Проречи до духу, проречи, сину чоловічий, і скажи до духу: Так говорить Господь Бог: Із чотирьох вітрів прийди духу, та й подихни на оцих повбиваних, щоб вони ожили.»» (Єзек. 37:9). Це пророцтво для всього Ізраїлевого дому (Єзек. 37:11), і далі сказано: «І дам вам дух мій, і ви знову оживете» (Єзек. 37:14). Це пророцтво слідує за пророцтвом у попередньому розділі, яке обіцяє дар «нового серця... нового духа... мого духа», коли «будете моїм народом, а я буду вашим Богом» (Єзек. 36:26-28). Це відповідає пророцтву Єремії про дар «нового заповіту з домом Ізраїля», який буде записаний на їхніх серцях, і який завершується, як і ця сцена в Івана, прощенням: «Я бо прощу їхню провину, гріха їхнього не згадуватиму більше» (Єр. 31:34). Обидва Писання були улюбленими для новозавітних авторів, виражаючи досвід богоцентричної неперервності з новизною, яку вони знайшли в житті, смерті, воскресінні та дарі Святого Духа Ісуса»²⁷¹.

У Євангелії від Івана «приймати» використовується дуже часто, зокрема для позначення прийняття Ісуса або отримання від нього (починаючи з прологу Ів. 1:12). Тут це так само запрошення, як і наказ, і передбачає відкритість до прийняття. Вони вже радіють, захоплені; вони отримали його подвійне «Мир вам» і місію, подібну до Ісусової, і тепер Ісус дає їм найвищий дар²⁷².

Все Євангеліє, починаючи з першого розділу, готувало до цього моменту, який відкриває нове майбутнє, зосереджене на «близькості з Ісусом та місії у спільноті. Це також уможливлює нові стосунки з минулим: «Якщо кому прощаєте гріхи, то прощаються їм; якщо кому залишаєте гріхи, то залишаються вони». Мир, який приносить Ісус, вимагає зустрічі з реальністю гріха. Дух – це Святий Дух. Якщо прагнення Ісуса до спільноти миру, довіри, єдності, правди і любові має бути здійснене, то прощення має вирішальне значення»²⁷³.

²⁷¹ Klink E. W. The Sheep of the Fold: The Audience and Origin of the Gospel of John. Cambridge University Press, 2007. P. 231.

²⁷² Там само. P. 232.

²⁷³ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 496.

3.3.1. Шлях Марії Магдалини

Магдалина, Марія з Витанії та грішниця, що помазала ноги Ісуса в домі Симона фарисея. Це злиття трьох персонажів в одного призвело до розповсюджені думки серед багатьох католиків, що Магдалина була розкаяною повією. Насправді, у жодному місці Євангелія не сказано, що Магдалина була грішницею чи повією. Лише хибне ототожнення з грішницею з Євангелія від Луки викликало цю плутанину ²⁷⁴.

Грецька церква, навпаки, завжди розглядала цих трьох жінок як окремих персонажів. Також сучасна критика одностайно відкидає будь-яку ідентифікацію. Зосередимося на особливому трактуванні, яке вона отримує в Євангелії від Івана ²⁷⁵.

Марія Магдалина вперше з'являється майже наприкінці Євангелія, досить раптово, без попереднього представлення персонажа. Автор вважає, що його читачі добре знають, про кого йдеться, і вводить її в розповідь без додаткових пояснень, супроводжуючи матір Ісуса біля підніжжя хреста (Ів. 19:25).

Магдалина вийшла на світанку дорогою до гробу, коли ще було темно. Як і в багатьох випадках, згадка про час та натяк на темряву або світло мають психологічний і теологічний символізм у четвертому Євангелії. Никодим прийшов до Ісуса вночі (Ів. 3:2); учні переживали глибоку кризу віри в човні вночі (Ів. 6:16); вночі також вийшов Юда, щоб зрадити свого Вчителя (Ів. 13:20); вночі рибалки намагалися зловити рибу в озері, але нічого не зловили (Ів. 21:3) ²⁷⁶.

Зараз у саду ще темно, але настав час світанку. Все ще є темрява в серці Марії, бо вона ще не вірить у воскресіння і продовжує шукати серед мертвих того, хто живе. Однак світло віри вже дуже близько. Дуже скоро розпочнеться світанок в її серці ²⁷⁷.

²⁷⁴ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 185.

²⁷⁵ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 346.

²⁷⁶ David F. F. *The Gospel of John: A Theological Commentary*. London : Baker Academic, 2021. P. 497.

²⁷⁷ Там само. P. 497.

Тема пошуку і знаходження присутня в усьому Євангелії. Згадаємо першу сцену, коли два перші учні слідували за Ісусом. У саду Ісус питає Марію: «Чого ти шукаєш?», а вона відповідає, питаючи, де знаходиться Ісус, куди його віднесли. Коли вона його розпізнає, вона звертається до нього як до Вчителя. Пошук мудрості конкретизується в особистому пошуку Учителя, якого можна назвати «Мій Учитель»²⁷⁸.

В Старому Завіті часто говориться про пошук Мудрості: «Всією душею приступи до неї, чимдуж дороги її пильнуй: вистежуй її, вишукуй її, і спізнати себе вона дасть; а заволодівши нею, не випускай її, бо наостанок ти знайдеш у ній спочинок, і раюванням вона тобі стане, і пута її будуть тобі захистом могутнім, а нашійник її – шати препишні» (Сирах. 6:26-28). «Мудрість пресвітла й нев'януща, – легко ті її лицезрядь, які люблять її, і знаходять її ті, які її шукають. Хто її прагне, тим вона наперед дає себе пізнати. Хто вранці вибирається до неї, той не буде трудитись: сидьма її застане під дверима своїми.» (Муд. 6:12-14).

Святий Іван ототожнив Мудрість Старого Завіту з особистістю Слова. Крок за кроком він встановлював паралелі. Спочатку Мудрість була в Бога, ще до створення всіх створінь (Пр. 8:22-23; Сир. 24:9). Її насолода – бути серед синів людських (Пр. 8:31). Вона оселилася в Ізраїлі (Сир. 24:8). Вона закликає всіх шукати її та приходити слухати її (Пр. 1:20). Шукати Ісуса – означає шукати справжню мудрість²⁷⁹.

Щоб увійти до гробу, існує велика перешкода, нездоланна плита. У синоптиків жінки запитували: «Хто нам відкотить камінь?» (Мр. 16:3). Однак вони вирушили в дорогу, не дозволяючи перешкодам зупинити їх. Коли вони дійшли до місця, то побачили, що камінь уже відкотили (Мр. 16:4).

Також у четвертому Євангелії Марія Магдалина виявляє, що камінь відвалений (Ів. 20:1). Великий камінь був знаком остаточної смерті, якою людина була остаточно похована і розчавлена. Ісус наказав зняти камінь з гробу Лазаря,

²⁷⁸ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 419.

²⁷⁹ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 498.

свого друга (Ів. 11:38-41). Тепер камінь відвалений від власного гробу Ісуса. Де є воля, там є шлях. Вражає наполегливість Марії Магдалини. Два інші учні пішли після того, як переконалися, що гробниця порожня, але вона залишилася. Вона як магнітом притягнута до цього місця, не може відірватися від нього. Господь з'являється тим, хто не здається легко, хто наполегливо шукає, хто залишається²⁸⁰.

У своєму пошуку Марія Магдалина запитує того, кого вважає садівником: «Пане, коли ти забрав його, то повідай мені, куди ти його поклав, – а я заберу його» (Ів. 20:15). Святий Іван від Хреста найкраще зрозумів усю абсурдність цього питання і трактує його у світлі безумства любові²⁸¹.

Це питання було б абсурдним з точки зору розуму та здорового глузду, адже зрозуміло, що якби той інший викрав, він не сказав би цього, а ще менше дозволив би взяти. Але це має силу любові, яка все бачить можливим²⁸².

Слова наповнені емоційним зарядом і наочно показують, як любов може спотворити судження людини, змушуючи її вірити в неможливе. Це нагадує про величезну силу любові, що змінює наші пріоритети і світосприйняття.

У євангельських розповідях нам показано те, що святий Ігнатій називає у своїх вправах «служінням утіхи, яку приносить Ісус», його здатність проходити крізь зачинені двері цих негативних почуттів, які блокують шлях. Іван використовує грецьке слово «klaiein» для опису плачу Магдалини і повторює його двічі, щоб підкреслити її зневіру. Це те саме слово, яке використовувалося для опису плачу сестер Лазаря за померлим братом (Ів. 11:31-33). Тоді Іван вже вказував, наскільки ці сльози двох сестер вразили Ісуса. Ми можемо уявити емоції Ісуса в цій сцені, коли сльози Магдалини проливаються за нього самого²⁸³.

Її сльози відображають те, що вже було провіщено Ісусом. Його відсутність є єдиною причиною, через яку християнинові дозволено тужити. «Чиж личить

²⁸⁰ Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 420-421.

²⁸¹ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 499.

²⁸² Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. P. 421-422.

²⁸³ Keener C. S. The Gospel of John. A Commentary. Baker Academic, 2010. Vols 2. P. 560.

весільним гостям сумувати, поки молодий з ними? Надійдуть дні, коли від них заберуть молодого, і тоді будуть постити» (Мт. 9:15). «Оце й ви нині в журбі» (Ів. 16:22), але наприкінці явлення збудеться й друга частина його слів. «Але я вас знову побачу, і зрадіє ваше серце, і ніхто ваших радощів від вас не відбере» (Ів. 16:22)²⁸⁴.

Сльози – це одна з найбільш універсальних людських емоцій. Вони виражають смуток за втраченим добром, без якого ми не знаємо, як продовжувати жити, без якого життя втрачає сенс. Парадигма усіх сліз – це жаль за смертю близької людини. Однак, близькі люди можуть втрачатися у нашому житті багатьма іншими способами. Вони можуть залишити нас, перестати нас любити або змінитися настільки, що стають невпізнаними²⁸⁵. Найглибшою причиною смутку є втрата сенсу життя, або втрата нашого покликання в моменти кризи, коли світло, що вело наші кроки, раптом зникає. Ісус був для Марії всім сенсом, її Вчителем, Спасителем, Господом, Другом. Вона була прив'язана до його слів. Як можна уявити своє життя без нього? Вона могла б ототожнюватися з виразом Петра: «Господи, а до кого ж іти нам? Це ж у тебе – слова життя вічного!» (Ів. 6:68)²⁸⁶.

Псалми вміють перетворювати сльози в молитву. Вони дають слова для вираження почуттів Магдалини і всіх євреїв, які перебувають у скорботі. «Сльози мої стали мені хлібом удень і вночі» (Пс. 42:4). «Ти віддалив від мене товариша й друга, а із знайомих у мене – тільки темінь» (Пс. 88:19). «Я став, мов пелікан у пустині, зробивсь, мов той пугач у руїнах. Не сплю я й стогну, немов самотня пташка на покрівлі» (Пс. 102:7-8). «Знемігся я від стогнання мого, щоночі ложе моє – мокре від плачу, сльозами обливаю мою постіль. З журби в очах мені темніє, – вони постарілись через усіх моїх супостатів» (Пс. 6:7-8). Але євреї, що плаче, завжди виливає своє серце перед Богом, який збирає сльози в свою посудину (Пс. 56:9)²⁸⁷.

²⁸⁴ Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. P. 126.

²⁸⁵ Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: analisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. P. 189.

²⁸⁶ Keener C. S. *The Gospel of John. A Commentary*. Baker Academic, 2010. Vols 2. P. 562.

²⁸⁷ David F. F. *The Gospel of John: A Theological Commentary*. London : Baker Academic, 2021. P. 499-500.

Згодом з'являються ангели. Видно символізм у розташуванні ангелів. Вони не передають жодного повідомлення, лише задають питання. Їхня присутність дозволяє євангелистові розширити паралель сцени з книги Пісня пісень: «Встану, обійду навколо місто. По вулицях та по майданах шукатиму я того, кого серце моє любить. Шукала – не знайшла я його. Сторожа мене зустріла, що ходить круг міста. Чи бачили ви того, кого серце моє любить?» (П. п. 3:2-3) ²⁸⁸. Ангели грають роль сторожів міста, яких розгублена дружина запитує під час своїх пошуків. З точки зору наративної послідовності, вони служать для затримки і підготовки моменту остаточної зустрічі з самим Ісусом.

Вираз «вона обернулася» в Ів. 20:16 є дивним. Вже раніше, в Ів. 20:14, нам говориться, що Марія обернулася (вона дивилася на гріб і обернулася, щоб подивитися на садівника, який був зовні, позаду неї). Тепер дієслово повторюється. Дехто інтерпретує цей подвійний поворот Магдалини як дещо незграбний слід композиції розповіді від злиття двох попередніх текстів ²⁸⁹.

Хоча це можливо, також варто розглянути духовне значення повторення. В грецькій мові використовується переклад єврейського дієслова «shub», що означає «повернутися». У цьому контексті воно може мати моральний сенс, не лише фізичний. Це означає перетворення Марії, яка, почувши голос Ісуса, перетворюється від своєї впертої невіри ²⁹⁰.

Поміж сльозами Марія впізнає Господа. Сонце виходить між її слізьми. Магдалина розпочала свою мандрівку в темряві. В цей момент з'являється світло. Марія звертається до Ісуса новим христологічним титулом: «Раввуні» (Ів. 20:16), що означає Вчитель. Можливо, що «Раввуні» має відтінок прихильності.

Як і в усіх інших явленнях, в кінці зустрічі є відправлення, місія. «Не стримуй мене, не зійшов бо я ще до Отця мого, але йди до моїх братів і повідай їм: Іду я до Отця мого й Отця вашого, до Бога мого й Бога вашого.»» (Ів. 20:17). Ісус каже Магдалині не триматися за тимчасове. Не триматися, бо це час не для

²⁸⁸ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 500.

²⁸⁹ Beutler J. Comentario al evangelio de Juan. Navarra : Verbo Divino, 2016. P. 250.

²⁹⁰ Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. P. 235.

споглядання, а для місії. Це час не для того, щоб розбити три намети, а для того, щоб виконати місію. Важливо виконати місію, яку нам доручив Воскреслий Господь – нести звістку братам і сестрам ²⁹¹.

3.3.2. Шлях Томи

Також Тома, один з Дванадцяти, може розглядатися як типовий Івановий персонаж. Звичайно, його ім'я також з'являється у всіх списках синоптиків, але без особливого підкреслення (Мт. 10:3; Мр. 3:18; Лк. 6:15; Дії. 1:13). У четвертому Євангелії Тома має дуже особливе місце. Він з'являється чотири рази. Останній раз, під час риболовлі на озері (Ів. 21:2). Але у трьох інших випадках він має виконати дуже особливу роль, яку проаналізуємо згодом ²⁹².

Коли сестри Лазаря просили Ісуса повернутися до Витанії, незважаючи на великий ризик, втручання Томи, сміливого і ризикованого, було вирішальним для повернення всієї групи до Єрусалиму (Ів. 11:16). На останній вечері Тома був одним з співрозмовників Ісуса. Йому ми зобов'язані одним з найбільш пронизливих питань про шлях до Отця (Ів. 14:5). Але, перш за все, в контексті подвійного явлення Ісуса Одинадцятьом, втручання Томи стане нагодою для найвищого з усіх христологічних проголошень четвертого Євангелія: «Господь мій і Бог мій!» (Ів. 20:28) ²⁹³.

Чи можна створити психологічний та духовний портрет Томи з тих небагатьох даних, які нам надає Євангеліє? Чи можна виявити еволюцію персонажа в його наступних появленнях протягом Євангелія? Чи це живий персонаж з реальними, переконливими, багатограними рисами?

Історія Томи – це не просто символічна драматизація конфлікту між вірою та сумнівом, через який усі ми повинні пройти. Хоча його втручання також

²⁹¹ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 78.

²⁹² Там само. P. 78-79.

²⁹³ Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. P. 52.

служать євангелисту в цьому символічному сенсі, в небагатьох текстах про Тому виникає людина пристрасна, смілива, вперта, завзята, допитлива, чутлива, вразлива... Тома поєднує в собі як історичну особу, так і символічну функцію. Тож спробуємо розглянути ці дві аспекти послідовно ²⁹⁴.

Випадок Томи ми розглядаємо як приклад глибокого збентеження та розпачу перед розп'яттям Ісуса і його відсутністю. Цей розпач призводить до того, що Тома повністю закривається перед можливістю воскресіння. Той, хто вже пережив страшне розчарування, боїться знову піддатися ілюзіям. Тома картає себе за те, що був таким довірливим, і захищається перед можливістю знову отримати рану ²⁹⁵. Тож повідали йому інші учні: «Ми Господа бачили» Та він відрік: «Казав я вам, та ви не віруєте. Дії, що чиню їх в ім'я Отця мого, – вони свідчать за мене.» (Ів. 20:25).

Чому Тома був відсутній у першу неділю, коли з'явився Ісус? Євангелія не дає жодного пояснення. Чи була це випадкова відсутність? Можливо, він вже організовував своє життя поза спільнотою. Ми знаємо християнські спільноти, які розпалися після сильних духовних переживань на початку. У таких випадках деякі їхні колишні члени повністю порвали зв'язок з будь-якою формою трансцендентності чи зобов'язаннями, віддаляючись до приватного життя ²⁹⁶.

Фраза товаришів: «Ми бачили Господа» нагадує радісний вираз перших днів: «Ми знайшли Месію» (Ів. 1:41). Коли через тиждень інші кажуть Томі, що бачили Господа, можливо, у своїй недовірі, Тома виявляє відтінок розчарування через те, що не був присутнім у той інтенсивний та ейфорійний момент, який інші пережили з таким радістю. Одна з речей, яка нас найбільше пригнічує, це пропустити щось важливе у житті. Тома не хотів інформації від інших ²⁹⁷.

Можемо уявити його здивування, коли Ісус з'являється і звертається до нього безпосередньо. Без докорів Ісус показує велику поблажливість до

²⁹⁴ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 79.

²⁹⁵ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 257.

²⁹⁶ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 79.

²⁹⁷ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 248.

слабкості учня. Він не забув, що Тома, як і будь-хто з нас, виявляв часом велику щедрість, а іншим разом – велике нерозуміння і впертість. Безсумнівно, цього разу Тома був справді невірний. Учням достатньо було побачити руки і бік Ісуса. Тома ж вимагав ретельнішого підтвердження ран.

Тома – як історична особа, так і символ віри та невірства у четвертому Євангелії. Занурення в цю історію та глибокий аналіз дають нам можливість побачити еволюцію віри в рамках євангельського наративу. Іван розширив тему віри та невірства, яка в синоптиків лише натякалася. Розділивши явлення на дві неділі, він зміг глибше висвітлити цю тему під час другої появи. Розповідь включає чотири елементи: запрошення доторкнутися до ран (Ів. 20:27a), заклик «Та й не будь невіруючий, – а віруючий!» (Ів. 20:27b), визнання віри Томи (Ів. 20:28) та блаженство (Ів. 20:29) ²⁹⁸.

Віра є кульмінацією оповіді і всього Євангелія. Тома реагує словами: «Господь мій і Бог мій!» (Ів. 20:28). Це визнання віри наприкінці Євангелія утворює включення з Прологом: «Слово було – Бог» (Ів. 1:1). Євангеліє наповнене христологічними визнаннями співрозмовників Ісуса у Євангелії від Івана: 1:29, 1:32 1:41, 1:49; 3:2, 3:28; 4:19, 4:42; 6:69; 9:38; 11:27; 12:13; 16:30; 20:16 ²⁹⁹.

У цій кульмінаційній точці, християнська віра в божественність Ісуса виражена однозначно. Розглянути останнє блаженство: «Щасливі ті, які, не бачивши, увірували!» (Ів. 20:29), дійсно важливо. Від прологу євангелист підсумовує різні відповіді та реакції на об'явлення Ісуса, підкреслюючи, що єдиною адекватною відповіддю є віра ³⁰⁰.

Євангеліє від Івана містить лише два блаженства. Перша стосується віри (Ів. 20:29), а інша – справ (Ів. 13:17): «Знавши те, щасливі будете, коли так чинитимете». Одне блаженство про віру, інше – про вчинки. Обидві оголошують щасливими тих, хто любить, служачи, і тих, хто вірить, не бачачи ³⁰¹.

²⁹⁸ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 79-80.

²⁹⁹ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 504.

³⁰⁰ Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. P. 159.

³⁰¹ Там само. P. 160.

Євангеліє звертається до ширшої перспективи – майбутніх віруючих, так само, як у священницькій молитві Ісус звертається до тих, хто повірить через свідчення учнів (Ів. 17:20). Тут не протиставляється невіра Томи вірі інших. Тома вже вірить. Протиставляється віра тих, хто бачив Ісуса, з вірою тих, хто не матиме такої можливості бачити його. Також у 1 Петра 1:8 йдеться до християн того часу: «Якого ви, не бачивши, любите, в якого, не оглядаючи, віруєте, радіючи радістю невимовною і повною величі»³⁰².

Євангеліє підбадьорює своїх читачів. Усі продовжуватимуть бачити Господа особливим чином, хоча і відмінним від явлень. «Ще трохи, і світ мене вже не побачить. Ви ж мене побачите, бо я живу, і ви будете жити» (Ів. 14:19). Це бачення за природністю. Лише живі можуть бачити Живого. Віра в Ісуса є плодом досвіду життя в достатку, який Він дарував нам³⁰³.

Так закінчується перша редакція Євангелія з урочистим фінальним акордом, звертаючись до багатьох інших знаків, які Ісус вчинив у присутності своїх учнів, і підкреслюючи відповідь віри, яка є результатом читання четвертого Євангелія (Ів. 20:30-31). Настільки, наскільки його читання допомогло нам заглибитися у нашу віру, ми вгадали ключ, в якому воно було написане. Іван у своєму Євангелії акцентує увагу на рані від списа та її символічному значенні, тому він описує, як Ісус показує «свої руки та свій бік» (Ів. 20:20) і запрошує Тому вкласти палець у його руки та руку в його бік (Ів. 20:27)³⁰⁴.

Євангелист критикує ставлення Томи та його прагнення перевірити чудесні аспекти. Однак він також показує, як Ісус готовий піти назустріч умовам учня. Слова Ісуса точно повторюють вимоги, висловлені Томою. Тома виявляє себе розкритим і збентеженим. Не сказано, що Тома торкнувся Ісуса. Швидше за все, Тома повірив, не торкаючись його ран. Можливо, для пробудження віри набагато ефективнішими є любов і поблажливість, які Ісус проявив, ніж просто об'єктивна перевірка³⁰⁵.

³⁰² David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 505.

³⁰³ Там само. P. 506.

³⁰⁴ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 80.

³⁰⁵ Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. P.

Як щойно було сказано, що по-справжньому зцілює впертість Томи, так це поблажливість Ісуса до нього. Що виділяє Ісуса, це не стільки його рани, скільки його ніжність і делікатність у підході до Томи. Протягом 20-го розділу Євангелія від Івана ми спостерігаємо різні психологічні стани учнів: емоційне хвилювання. Магдалини, проникливість улюбленого учня, дратівливу повільність Петра, а тепер скептицизм Томи. Ісус підходить до кожного по-різному, показуючи свою любов ³⁰⁶. Щоб зрозуміти, як рани можуть зцілити, важливо бачити, що означає рана в людському досвіді. Рани – це розрив у поверхні реальності; вони порушують здавалось би гладку і безперервну тканину. Вони запрошують нас зробити паузу для роздумів і дозволяють зазирнути під поверхню речей, щоб побачити, як легко може бути порушений очевидний порядок ³⁰⁷.

Рани постійно пов'язують Ісуса з його страстями. Іван описує її як славний момент. Страсті є моментами, коли виявляється слава Ісуса. Рани Ісуса є славними ранами. Вони більше не є джерелом болю, а таїнством любові. Вони є доказом його вразливості. Він став вразливим з любові до нас, у співчутті до нашої слабкості, тому вони мають силу зцілення для інших.

Запрошуючи Тому доторкнутися до його ран, Ісус бажає, щоб Тома усвідомив власні рани, отримані під час жахливої кризи, яка потрясла його віру. Тома повинен дозволити своїм невидимим ранам невірства увійти в контакт з видимими ранами Ісуса. Таким чином, невірство Томи може зцілитися і перетворитися на віру. Як каже святий Григорій Великий: «показуючи шрами своїх ран, Ісус зцілює рану його невірства» ³⁰⁸.

³⁰⁶ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 268.

³⁰⁷ Klink E. W. The Sheep of the Fold: The Audience and Origin of the Gospel of John. Cambridge University Press, 2007. P. 283.

³⁰⁸ Там само. P. 242.

3.3.3. Шлях Симона-Петра

Присутність Петра об'єднує главу разом з присутністю учня, якого любив Ісус: кожна з двох основних частин Ів. 21 представляє нам їх у взаємному зв'язку, а спосіб, у який описуються ці дві постаті, є глибоко послідовним ³⁰⁹.

Попереджені Магдалиною, Петро та улюблений учень вибігають до гробу. У всьому цьому уривку дев'ять разів згадується гріб. Знову виражається змагання між двома учнями. Поспіх виражає любов до Ісуса, і тому улюблений учень біжить швидше, бо любить більше, і вірить першим. Уся традиція погоджується, що Ісус спочатку з'явився святому Петру, і, як ми вже сказали, це є основою очевидної першості, яку Петро має у всьому Новому Завіті. Четверте Євангеліє не заперечує цієї реальності, хоча у появі до Петра він не з'являється сам, а супроводжується іншими учнями. Євангелист справді визнає, що Петро був першим, хто зустрівся з Воскреслим над берегом. Інші учні прийшли пізніше, тягнучи сітку. Але улюблений учень уже повірив перед Петром, від того моменту, коли побачив поховальні пелени на землі (Ів. 20:8). Також на пляжі улюблений учень зміг розпізнати Ісуса раніше за інших (Ів. 21:7), хоч і не був першим, хто до Нього підійшов ³¹⁰.

«Бігли вони обидва разом, та той інший учень біг швидше за Петра, тим і прибув до гробниці першим» (Ів. 20:4). Улюблений учень виграє забіг і приходить першим. Деякі пов'язують цю швидкість з тим, що він був молодшим. Петро, без сумніву, несе тягар провини і свого зречення, що не дозволяють йому бігти так швидко. Однак улюблений учень не входить, а чекає на Петра і дозволяє йому увійти, як вже дав йому можливість увійти першим до внутрішнього двору Первосвященника. У цій очікуванні улюбленого учня бачили богословські значення (шанування Петра як голови Дванадцятьох) ³¹¹.

³⁰⁹ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 80.

³¹⁰ Manuel J. Moreno M. Personajes del cuarto Evangelio. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 216.

³¹¹ David F. F. The Gospel of John: A Theological Commentary. London : Baker Academic, 2021. P. 202.

Євангеліє присвячує непропорційно багато часу детальному опису положення полотнищ. Лінгвістичний аналіз використовуваного словника приводить до дуже різних висновків щодо точного розташування пелен і плащаниці та способу їх розташування на землі. У будь-якому випадку, ця диспозиція пелен є нагодою для віри улюбленого учня. Яким би не було пояснення їхнього розташування, воно повинно сприяти пробудженню віри у воскресіння ³¹².

Бачимо, як Петро повільніший за улюбленого учня у сприйнятті знаків Ісуса (Ів. 13:23, Ів. 13:25, Ів. 18:15, Ів. 21:7). Знаки потрібні тоді, коли ще немає розуміння Писань (Ів. 20:9), але остаточно в розумінні Писання знаки набувають повного значення, підтверджуючи нас у вірі, як Лука підкреслює ще виразніше (Лк. 24:27, 24:45) ³¹³.

Від одного кінця Ів. 21 до іншого присутність Петра домінує в оповіді, в подвійній якості учня і лідера групи. Це видно в Ів. 21:15-24, в яких Ісус веде діалоги з Петром, а Петро і Ісус є єдиними активними персонажами на сцені. Але перша частина також характеризується цим переповненням Петра: він перший у списку учнів (Ів. 21:2); він проявляє ініціативу, і за ним ідуть інші (Ів. 21:3); він перший реагує на слова (Ів. 21:7); він виконує наказ, який Ісус звернув у множині до всієї групи (Ів. 21:10-11); він витягує на берег сітку, яку раніше витягла група (Ів. 21:8-11). Учень, якого Ісус любив, також присутній у всій главі, хоча його присутність стає німою в другій частині, а в першій частині він займає простір третини вірша ³¹⁴.

Розповідь про риболовлю і трапезу зосереджена на діях, які Воскреслий здійснює або змушує здійснювати, проявляючи в них Себе. Діалог з Петром зосереджений на значенні двох учнів для спільноти віруючих, як наслідок відносин, які Воскреслий встановлює з кожним з них ³¹⁵.

³¹² Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 216.

³¹³ Там само. P. 216.

³¹⁴ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 80.

³¹⁵ Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 217.

В Ів. 21 описано лише одне об'явлення Воскреслого, яке оповідач вважає третім. Спочатку воно представлене драматично, через розповідь про дві переплетені і відмінні дії: риболовлю і трапезу. Потім вона поглиблюється дискурсивно, через діалог, в якому Воскреслий окреслює остаточну долю і церковне значення Петра ³¹⁶. Зв'язок між двома основними частинами Ів. 21 видається глибоким і органічним: це не означає, що друга частина глави є чистим дискурсивним дублікатом першої, а також не означає, що в Ів. 21 просто відтворюється перехід від знакового до інтерпретаційного дискурсу, характерний для Ів. 1-20. Діалогічна частина розширює роздуми: вона, однак, передбачає попередню частину, бере її до уваги і рухається в гомогенності з основними надбаннями, отриманими через розповідь про риболовлю і трапезу ³¹⁷.

3.3.4. Шлях улюбленого учня

Улюблений учень відіграє важливу роль у Євангелії від Івана. Він з'являється в ключових сценах Євангелія близько до Ісуса, і євангелист ретельно визначає його стосунки з Ісусом, Петром і спільнотою Івана. Зараз загальноприйнято вважати, що Улюблений учень був реальною історичною особою, яка має представницьке, парадигматичне або символічне значення у Івана. У цьому він відрізняється від інших Іванових персонажів тим, що є ідеальним учнем, парадигмою учнівства. Він не має жодних непорозумінь ³¹⁸.

Перша згадка про Улюбленого учня яскраво визначає його стосунки з Ісусом. Він улюблений Ісусом і схиляється до його грудей на Тайній вечері. Ця деталь вказує не тільки на привілейовану позицію та близькість, але й нагадує

³¹⁶ Bradford B., Blaine J. Peter in The Gospel of John: The Making of an Authentic Disciple. 2007. P. 105.

³¹⁷ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 80.

³¹⁸ Manuel J. Moreno M. Personajes del cuarto Evangelio. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 219.

стосунки Ісуса з Отцем у Ів. 1:18. Як Ісус був «на лоні Отця» і тому зміг явити Його, так і Улюблений учень унікально здатний розкривати сутність Ісуса ³¹⁹.

Оскільки він перебуває в любові Ісуса, цей учень може поділитися знанням Ісуса про зрадника. Тільки він із учнів згадується під хрестом, і йому дається під опіку мати Ісуса. Разом, мати та син, вони формують ядро нової сім'ї віри. Інші учні є «братами» та членами його сім'ї. Усі віруючі є дітьми Божими ³²⁰.

Взаємовідносини улюбленого учня та Петра визначаються сценами, в яких вони з'являються разом. На Тайній вечері Петро не може або принаймні не хоче запитати Ісуса, хто є зрадником. Він робить знак улюбленому учню запитати, але йому не дано знати відповідь на це питання. Петро тричі відрікається від Ісуса; улюблений учень слідує за Ісусом до хреста. Улюблений учень першим прибігає до порожнього гробу. Петро входить першим, але лише улюблений учень бачить і вірить. На озері улюблений учень знову першим розпізнає, хто є незнайомець. Петро більше не буде хвалитися, що любить Ісуса більше, ніж інші учні, серед яких улюблений учень. Коли Петро починає запитувати про майбутню роль улюбленого учня, йому кажуть, що це не його справа. Він повинен слідувати за Ісусом так само, як це робив улюблений учень. Хоча Петро буде вшанований як мученик, улюблений учень також виконає волю Ісуса ³²¹.

Досі ми розглядали статус, місце і функцію улюбленого учня в оповіді. Ми бачили, що його місце визначається анонімністю і певною недосяжністю, але він чітко визначений як учень Ісуса, той, хто був з ним від самого початку, хто користується місцем особливої близькості і проникливості. Таким чином, його роль полягає в тому, щоб виступати в ролі заступника Петра, не стільки на противагу, скільки у взаємодоповненні, представляючи собою злиття двох поглядів на час оповіді. Тонкість його характеристики, особливо у стосунках з Петром, підказує багатьом читачам елемент «ідеалу» в його учнівстві. Перш за все, підкреслюється його роль як свідка ³²².

³¹⁹ Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. P. 220.

³²⁰ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 81.

³²¹ Oniszczyk J. *Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21)*. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. P. 142.

³²² Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 82.

Особистість улюбленого учня була добре відома призначеним читачам або, принаймні, деяким з перших читачів Євангелія. У Ів. 21:24 мається на увазі розуміння, що він відомий автору та громаді віруючих, які підтверджують цей свідок. Авторитет улюбленого учня базується на його стосунках з Ісусом, і як учень він розділяє обіцянку Святого Духа ³²³.

Висновок Євангелія (Ів. 21:24-25) остаточно прояснює, що улюблений учень є зв'язком з Ісусом, джерелом і авторитетом традицій, включених у Євангеліє, та підтверджених тими, хто говорить від себе як «ми». Висновок робить ймовірним включення Ів. 19:35 до посилань на улюбленого учня. Він, понад усе, є тим, хто дав правдиве свідчення. Він нагадував іншим усе, що говорив і робив Ісус, бо було багато інших речей, які не могли бути включені в Євангеліє (Ів. 20:30, Ів. 21:25).

Схожість між словами Ісуса про те, що зробить Утішитель після його смерті, та натяками на те, що улюблений учень зробив після смерті Ісуса, є показовою. Утішитель мав залишитися з учнями (Ів. 14:17), навчити їх усього (Ів. 14:26), нагадати учням усе, що сказав Ісус (Ів. 14:26), оголосити те, що почув (Ів. 16:13) та прославити Ісуса, бо він «І прославить він мене, бо з мого візьме і звістить вам» (Ів. 16:14) ³²⁴.

Улюблений учень, якого Іван описує, є важливим посередником між Ісусом та спільнотою. Він не лише передає слова Ісуса, але і втілює діяння Святого Духа, формуючи розуміння його діяльності серед віруючих. Ця взаємодія робить його не лише авторитетом, але і справжнім символом ідеального учня, в якому зливаються віра, любов і вірне свідчення ³²⁵.

³²³ Hamilton T., D. M. Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view. Durham theses. Durham University, 1994. P. 136.

³²⁴ Estes D. The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John. 2008. P. 239.

³²⁵ Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. P. 86.

ВИСНОВКИ

Отже, 20 та 21 глави Євангелія від Івана є центральними для розуміння всього Євангелія, оскільки в них описується звістка про воскресіння Христа. Фігура улюбленого учня, який виступає як очевидець і автор четвертого Євангелія, надає цій події особливого значення. Текст Ів. 20:1 – 21:25 представляє собою багатопланову наративну структуру, в якій переплітаються різні традиції та інтерпретативні підходи.

Класична європейська екзегеза, зокрема підхід Йоганна Беккера, демонструє діахронний аналіз тексту, виокремлюючи в ньому ранню традицію про страждання, смерть і воскресіння Ісуса, її переробку євангелистом та подальшу редакцію церквою. Такий підхід, однак, натикається на критику з боку сучасних дослідників, які вважають, що ця надмірна реконструкція гіпотетичних джерел не має достатнього обґрунтування в самому тексті.

Як ми побачили під час проведення дослідження, альтернативний підхід полягає у зосередженні уваги на зв'язках між текстом Івана та синоптичною традицією. Представники цієї школи, зокрема дослідники з Льовена, вбачають у синоптичних Євангеліях достатню основу для тексту Івана, що дозволяє уникнути складних реконструкцій джерел. Цей підхід здається більш ймовірним, оскільки він базується на наявних текстах, а не на гіпотетичних моделях.

Було з'ясовано, що сучасні інтерпретації Ів. 20 часто звертаються до синхронного аналізу тексту, розглядаючи його як шлях віри для читачів. Дослідники, такі як Жан Цюмштайн, виявляють, що фігури, які діють у тексті (Марія Магдалина, Петро, улюблений учень, Тома), втілюють різні способи наближення до таємниці воскресіння Ісуса - від пошуку Його тіла до особистої зустрічі з Ним. Цей прогрес веде до віри, заснованої не на безпосередньому сприйнятті, а на слові проповіді. Таким чином, читачі можуть ідентифікувати себе з цим шляхом віри, який розгортається в тексті.

Важливим аспектом Ів. 20-21 є також його зв'язок з археологічними свідченнями щодо єврейських поховальних звичаїв і гробниць першого століття. Хоча Євангелія не вказують точного місця розташування гробниці Ісуса, археологічні знахідки допомагають краще зрозуміти стиль гробниць, які використовувалися в той час. Зокрема, виявлені гробниці, подібні до тієї, де був покладений Ісус, підтверджують деталі євангельських описів, такі як наявність нахиленої доріжки для каменя, що котиться, та лави для тіла.

Варто зауважити, що ключовим моментом Ів. 20 є розповідь про пошук Ісуса в порожній гробниці (Ів. 20:1-10) та Його появи перед Марією Магдалиною (Ів. 20:11-18) і учнями (Ів. 20:19-23). Ці дві сцени, хоч і йдуть одна за одною природно, мають свою окремішність і взаємодоповнюваність. Така наративна структура підкреслює центральність теми воскресіння для автора.

Як було побачено, у Ів. 20:19-29 описуються дві появи Воскреслого перед учнями: спочатку без Томи (Ів. 20:19-23), потім разом з ним (Ів. 20:24-29). Ці дві частини відрізняються повторенням вітання «Мир вам», що створює відчуття єдності. У першій частині Ісус звільняє учнів від страху, а в другій - дає їм силу виконувати місію через дар Святого Духа. Епізод з Томою, який не вірив свідченням інших, є ключовим для формулювання віри в Воскреслого Господа. Ісус дарує йому бажане знамення, але не на самоті, а в спільноті. Таким чином, сповідь віри Томи «Господь мій і Бог мій!» (Ів. 20:28) підсумовує віру всієї спільноти, яка народжується з досвіду воскресіння.

Після дослідження можна виокремити три моменти в Ів. 20:24-29: зростання віри Томи, нова поява Ісуса до спільноти та діалог з Томою, який завершується благословенням тих, хто увірував, не бачивши. Із цього випливає, що іванівська розповідь про воскресіння є не просто спогадом про минулі події, а проголошенням, звернутим до сучасних читачів. Перші учні, які пройшли шлях від невір'я до віри, стають прикладом і для наступних поколінь віруючих, які не бачили Воскреслого на власні очі. Євангеліст прагне, щоб і його читачі, подібно до Томи, могли визнати в Ісусі свого «Господа і Бога».

Варто звернути увагу, що на цьому Іванівська розповідь не завершується. У Ів. 21 описується ще одна поява Воскреслого Господа перед учнями, цього разу вже в Галилеї. Цю появу оповідач називає «третьою» (Ів. 21:14), хоча вона, очевидно, не є просто хронологічним продовженням подій з Ів. 20. Тут знову повторюються три знайомі елементи: ініціатива Ісуса, визнання Його свідками та доручення місії.

Таким чином, воскресіння Ісуса не означає кінця Його прихованості та недосконалості. Навпаки, Євангелист Іван підкреслює, що навіть після перемоги над смертю, Христос зберігає Свою божественну таємницю. Учні, з якими читачі можуть ототожнювати себе, служать моделями, що демонструють різні ступені віри та розуміння цієї таємниці.

Варто вказати на те, що Петро, Марія Магдалина, Тома – кожен із них по-своєму відкриває для себе Воскреслого Господа. Вони не є взірцями досконалої віри, але представляють типові людські реакції – від недовіри до глибокого визнання Ісуса як Господа і Бога (Ів. 20:28). Саме через ці образи учнів Євангелист запрошує читачів увійти в таємницю воскресіння Ісуса Христа. Читачі Євангелія від Івана покликані ототожнити себе з учнями, пройти разом з ними шлях від непевності до утвердженої віри в Воскреслого Господа. Таким чином, історія воскресіння Христа стає історією віри Церкви, яка народжується з досвіду зустрічі з Живим Ісусом.

Заключний розділ 21 підкреслює цю ідею. Навіть коли Ісус з'являється учням у Галилеї, вони спочатку не впізнають Його. Однак через Його дії та слова, вони врешті-решт впізнають у Ньому свого Господа. Так само і читачі Євангелія покликані розпізнати в Ісусі Христа, Господа і Бога, хоч Він і зберігає Свою недоскоальність.

Як впливає із результатів дослідження, Євангеліє від Івана представляє воскресіння Христа як подію, що продовжує зберігати свою таємницю навіть після Його перемоги над смертю. Учні, з якими ототожнюють себе читачі, є моделями віри, що зростає від непевності до глибокого визнання Ісуса як

Господа. Таким чином, історія воскресіння стає історією віри Церкви, в яку запрошується й сучасний читач Іванового Євангелія.

Євангелист Іван дійсно майстерно описує події Воскресіння Ісуса, надаючи читачеві глибокий погляд на цю важливу подію. Його оповідь не просто фіксує факти, а глибоко занурюється в психологічний аспект, розкриваючи емоції та переживання як самого Спасителя, так і його учнів. Це дозволяє краще зрозуміти боголюдську природу Ісуса, який, будучи Божим Сином, одночасно переживає людські страждання, сумніви та радість. Він також підкреслює стратегічні перспективи християнської спільноти, яка покликана не лише до віри, але й до активного служіння. Він закликає своїх читачів усвідомлювати свою роль у світі, стати свідками Воскреслого Христа, що є покликом до дії та відповідальності. Цей заклик особливо актуальний у сучасному світі, де виклики та труднощі вимагають від нас мужності та рішучості.

Підбиваючи підсумки, поставлені завдання були успішно виконані, що дозволило досягти мети дослідження – дослідити шлях спільноти у Славі Сина згідно Ів. 20:1-21:23. У цій роботі було проведено детальний аналіз тексту, що дозволило виявити ключові моменти об'явлень воскреслого Ісуса та їх значення для спільноти. Досліджено христологічні аспекти, які підкреслюють божественну природу Ісуса та його роль у спасінні людства. Виявлено, як об'явлення воскреслого Ісуса вплинули на формування та розвиток ранньохристиянської спільноти, її структуру та функції. Проаналізовано, як об'явлення воскреслого Ісуса сприяли формуванню основних теологічних концепцій та зміцненню віри спільноти. Проведено порівняння з іншими біблійними текстами, що дозволило виявити унікальні риси Іванівського підходу до опису воскресіння Ісуса. Зроблено висновки щодо значення воскресіння Ісуса для христології та еклезіології, підкреслено важливість цих об'явлень для розуміння ролі Ісуса у спасінні та формуванні спільноти.

Йти шляхом слави Воскреслого Ісуса Христа означає прийняти Його приклад і слідувати Його вченню. Це шлях, який веде до духовного зростання, глибокої віри та служіння іншим. Воскресіння Ісуса є джерелом надії та

натхнення для кожного християнина, закликаючи нас до життя, сповненого любові, милосердя та правди.

Цей шлях не завжди буде легким, але він обіцяє вічну славу та єдність з Богом. Воскреслий Христос показує нам, що навіть у найтемніші моменти є світло і надія. Слідувати Його шляхом означає бути свідком Його любові та сили, нести цю любов у світ і допомагати іншим знайти свій шлях до Бога.

Таким чином, кожен з нас покликаний йти шляхом слави Воскреслого Ісуса Христа, приймаючи Його приклад і живучи згідно з Його вченням, щоб досягти вічного життя і стати частиною Його славного Царства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міжнародний біблійний коментар. Т. 4. Євангелія та Діяння апостолів. Львів: Свічадо, 2019. 440 с.
2. Ратцінгер Й. (Венедикт XVI). Ісус з Назарету. Пролог. Дитячі роки Ісуса. Львів: Місіонер, 2009. 116 с.
3. Хоменко І. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Опрацювання пер.: Біблійна комісія ЧСВВ та ін. члени Римської обителі. Видавництво оо. Василіян, Рим: «Місіонер», 2007, 1504 с.
4. Яцишин А. Послання Якова. Науково-популярний коментар на Новий Завіт. Львів: Колір ПРО, 2018. 120 с.
5. Островський Р. Богословські аспекти Нагірної Проповіді (Мт. 5:3-12). Наукові записки УКУ: Богослов'я 2 (2015). С. 79-95.
6. Adamczewski B. The Gospel of John: A Hypertextual Commentary. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2018. 260 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=E4FFC14F856FB0F0B386CAB6256EA4B5>.
7. Alfeev H. Jesus Christ: His Life and Teaching. Vol. 1. New York: St Vladimirs Seminary Pr, 2018. 578 p. URL: https://www.academia.edu/42424810/_Beginning_Gospel_2017_12.
8. Alfeev H. Gospel of John. Historical and theological commentary. Publishing house «Knowledge», 2018. 640 p. URL: <https://kniga.lv/en/shop/evangelie-ot-ioanna-istoricheskij-i-bogoslovskij-kommentarij/>.
9. Anderson P., Just F., Thatcher T. John, Jesus, and History Aspects of Historicity in the fourth Gospel. Vol. 2. 2009. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=8B6B6F7BDCB554E390C8C2C4D67A0E3A>.
10. Ashton J. The Gospel of John and Christian Origins. Minneapolis : Fortress Press, 2014. 208 p. URL:

<https://libgen.is/book/index.php?md5=8AA8B5ACED2C7A7CE1163AF939E02DE5>

11. Berglund C. J. *Origen's References to Heracleon: A Quotation-Analytical Study of the Earliest Known Commentary on the Gospel of John*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2020. 414 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=DD084DA9A5CB15DE4C6774CD92F30B3A>.
12. Bradford B., Blaine J. *Peter in The Gospel of John: The Making of an Authentic Disciple*. 2007. 224 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=848D59B2E975164C8C1387B5A13DDA18>.
13. Brodie T. L. *The Quest for the Origin of John's Gospel: A Source-Oriented Approach*. New York : Oxford University Press, 1993. 204 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=28C2513839565295896566937084AC8F>.
14. Brown R. E. *An Introduction to the New Testament*. T 1. Yale University Press, 1997. 1136 p. URL: <https://www.libgen.is/book/index.php?md5=861BAA7F98E36AF1D55571CB13CB3106>.
15. Brown R. E. *An Introduction to the New Testament*. T 2. Yale University Press, 1997. 1136 p. URL: <https://www.libgen.is/book/index.php?md5=861BAA7F98E36AF1D55571CB13CB3106>.
16. Brown R. E. *The Gospel and Epistles of John: A Concise Commentary*. Liturgical Press, 70 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=9DD2AE7E895316046930E62ED659AEEA>
17. Campbell J. C. *Kinship Relations in the Gospel of John*. Catholic Biblical Association of America. Washington, 2007. 260 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=B8FDFEFC9E17FE0ACD0D70AF2D7865B0>.
18. Culpepper A. *Anatomy of the Fourth Gospel: a Study in Literary Design*. Philadelphia : Fortress Press, 1987. 256 p. URL: <https://www.scribd.com/document/434475848/R-Alan-Culpepper-Anatomy-of-the-Fourth-Gospel-2009-20>.

19. David F. F. *The Gospel of John: A Theological Commentary*. London : Baker Academic, 2021. 496 p.
20. Dijkhuizen P. «Buried shamefully»: historical reconstruction of Jesus' burial and tomb. *New Testament Society of Southern Africa* Vol. 45, № 1, 2011. P. 115-129. URL: <https://www.jstor.org/stable/43049177>.
21. Ellis P. F. *The Genius of John: A Composition-Critical Commentary on the Fourth Gospel*. Liturgical Press, 1984. 337 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=B08A8C88F5FB4CD8B576F5B2EF9C449E>.
22. Estes D. *The Temporal Mechanics of the Fourth Gospel: A Theory of Hermeneutical Relativity in the Gospel of John*. 2008. 326 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=605E5BBFAD1D4CF937F606A4558A2268>.
23. Farag L. M. *St. Cyril of Alexandria. A New Testament Exegete: His Commentary on the Gospel of John*. Gorgias Press, 2014. 364 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=D332B2AB99B88F7B30C9A1CD6B634B31>.
24. Grasso S. *Il Vangelo di Giovanni: commento esegetico e teologico*. Roma : Citta Nuova, 2008. 984 p. URL: <https://books.google.com.py/books?id=nUKCGe99Rf0C&printsec=copyright&hl=it#v=onepage&q&f=false>.
25. Haenchen E. *Hermeneia: a critical and historical commentary on the Bible. A Commentary on the Gospel of John Chapters 1-6*. Fortress Press, 1988. Vol. 1. 351 p. URL: <http://library.lol/main/2D8FDC36BE8ECB4DFA237AB3DA331E02>
26. Haenchen E. *Hermeneia: a critical and historical commentary on the Bible. A Commentary on the Gospel of John Chapters 7-21*. Fortress Press, 1984. Vol. 2. 364 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=320451C2785F86B7F80AC81462EC97B8>
27. Hamilton T., D. M. *Narrative art and act in the fourth gospel: aspects of the Johannine point of view*. Durham theses. Durham University, 1994. 273 p. URL: <http://etheses.dur.ac.uk/5090/>.
28. Beutler J. *Comentario al evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2016. 575 p. URL: https://www.academia.edu/39685347/Comentario_al_evangelio_de_jua.

29. Jong P. C. Sermons on the Gospel of John: Eat My Flesh and Drink My Blood. 2005. 298 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=E11DB8FD1A4C8CB8C354D67E6CD23A4>.
30. John 20 – An empty tomb and a Risen Jesus. URL: <http://surl.li/xzwujl> (дата звернення: 17.04.2024).
31. Keener C. S. The Gospel of John. A Commentary. Baker Academic, 2010. Vols 2. 1685 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=65E07434D5C6BFDE051C37A9C315CFA5>.
32. Klink E. W. The Sheep of the Fold: The Audience and Origin of the Gospel of John. Cambridge University Press, 2007. 336 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=4A24542A29B2651C638C9123D0C1DDF1>.
33. Lamarzelle A. Filiation du Fils unique et filiation des croyants dans le quatrieme evangile: A partir de l'etude de Jn 1,1-18 ; 3 ; 19,16b-42 ; 20,11-18. T.86. Paris : Peeters Publishers, 2021. 535 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1vwbtcp>.
34. Larsen K. B. Recognizing the Stranger: Recognition Scenes in the Gospel of John. Brill Academic Pub, 2008. 265 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=DA6B4D09ED5D54EC4B4A185A7EAB9B7B>.
35. Leary M. The End of John: A Literary-Historical Reading of John 21. Edinburgh : University of Edinburgh, 2019. 201 p. URL: <https://era.ed.ac.uk/handle/1842/36787>.
36. Léon-Dufour X. Lettura Dell'evangelo Secondo Giovanni. Milano : Son paolo. 2007. 1294 p.
37. Lightfoot J. B., Witherington D. T., Still T. D., Hagen J. M., The Gospel of St. John: A Newly Discovered Commentary. Westmont : InterVarsity Press, 2015. 384 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=84E8CC835324C7F17476DBAE7F903FB4>.
38. Lindars B. The Gospel of John. London : Eerdmans, 1986. 645 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=470FB6C5F6E75881C596DDEA0933B5B2>.

39. Manuel J. Moreno M. *Personajes del cuarto Evangelio*. Madrid : Comillas, Desclee De Brouwer, 2002. 400 p. ULR: <https://revistas.unav.edu/index.php/scripta-theologica/article/view/13653>.
40. Marcheselli M. «Avete qualcosa da mangiare?»: un pasto, il Risorto, la comunita. Bologna : EDB, 2006. 296 p. URL: <https://www.libreriauniversitaria.it/avete-qualcosa-mangiare-pasto-risorto/libro/9788810450024>.
41. Mateos J. Barreto J. *Il Vangelo di Giovanni: nalisi linguistica e commento esegetico*. Assisi : Cittadella, 2000. 900 p. URL: <https://dokumen.pub/il-vangelo-di-giovanni-analisi-linguistica-e-commento-esegetico-8830803995.html>.
42. Meyers, E. M. «The Jesus Tomb Controversy: An Overview.» *Near Eastern Archaeology*, №69. 2006. P. 116-118. URL: https://www.researchgate.net/publication/296794937_The_talpiot_Jesus_family_tomb
43. Michaels R. J. *The Gospel of John. New International Commentary on the New Testament incomplete*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2010. 137 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=8D3363C6C2E03D9AC363C9CCF954A00D>.
44. Moloney F. *El evangelio de Juan*. Navarra : Verbo Divino, 2005. 600 p. URL: <https://www.amazon.com/evangelio-Comentarios-teológicos-literarios-Spanish/dp/8481696803>.
45. Oniszczyk J. *Incontri con il Risorto in Giovanni (Gv. 20-21)*. Roma : Pontificio Istituto Biblico, 2013. 224 p. URL : <https://zlibrary.to/dl/incontri-con-il-risorto-gv-20-21>.
46. Pokorny P., Heckel U. *Einleitung in das Neue Testament*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2016. 798 p.
47. Rasimus T. *The Legacy of John: Second-Century Reception of the Fourth Gospel*. Leiden : BRILL, 2009. 421 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=7CB856D9E157189933F25D4A6E1CBB77>.

48. Reinhartz A. *Befriending The Beloved Disciple: A Jewish Reading of the Gospel of John*. Continuum, 2002. 206 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=F1F2F4D0EFEE46E1BC0E5340B8E91851>.
49. Reinhartz A. *God the Father in the Gospel of John*. Society of Biblical Literature, 1999. 208 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=574185487A485D78D63BEAA3533DEE0A>.
50. Reinhartz A. *John 20 :30-31 and the Purpose of the Fourth Gospel*. Ontario : McMaster University. 242 p. URL: <https://macsphere.mcmaster.ca/bitstream/11375/13759/1/fulltext.pdf>.
51. Ridderbos H. N. *The Gospel of John: a Theological Commentary*. Eerdmans, 1997. 737 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=E0C7AFD333E9773A6692CE911F5081F1>.
52. Sanford J. A. *Mystical Christianity: A Psychological Commentary on the Gospel of John*. Herder & Herder, 1994. 360 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=321798826AC7D2FD4E03475163AC289A>.
53. Segovia F. F. «What Is John?»: *Readers and Readings of the Fourth Gospel*. Atlanta : Scholars Press, 1996. 308 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=ED03663109B652B72BE9DB862361DC33>.
54. Simoens Y. *Secondo giovanni una traduzione interpretazione*. Bologna : EDV, 2000. 894 p. URL: <https://dokumen.pub/secondo-giovanni-una-traduzione-e-uninterpretazione.html>.
55. Steiner R. *The Gospel of John*. 1962. 196 p. URL: <https://libgen.is/book/index.php?md5=743104E40A1414E3D2FCBDBF32EC63F1>.
56. Stibbe M. *John's Gospel*. London : Routledge, 1994. 165 p. URL: <http://surl.li/nzika>. Євангеліє від Івана.
57. *The tomb of Christ from archaeological sources*. URL: <https://www.shroud.com/pdfs/ssi17part3.pdf> (дата звернення: 28.05.2024).
58. Thomas Aquinas. *Commentary on the Gospel of John, Chapters 13-21*/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press

Washington, 2010. 318 p. URL:
<https://libgen.is/book/index.php?md5=38FCFEEA1AA9D698715A0FC591557084>.

59. Thomas Aquinas. Commentary on the Gospel of John/пер. з англ. Larcher F. Weisheipl J. Washington : The Catholic University of America Press Washington, 2010. С. 45.

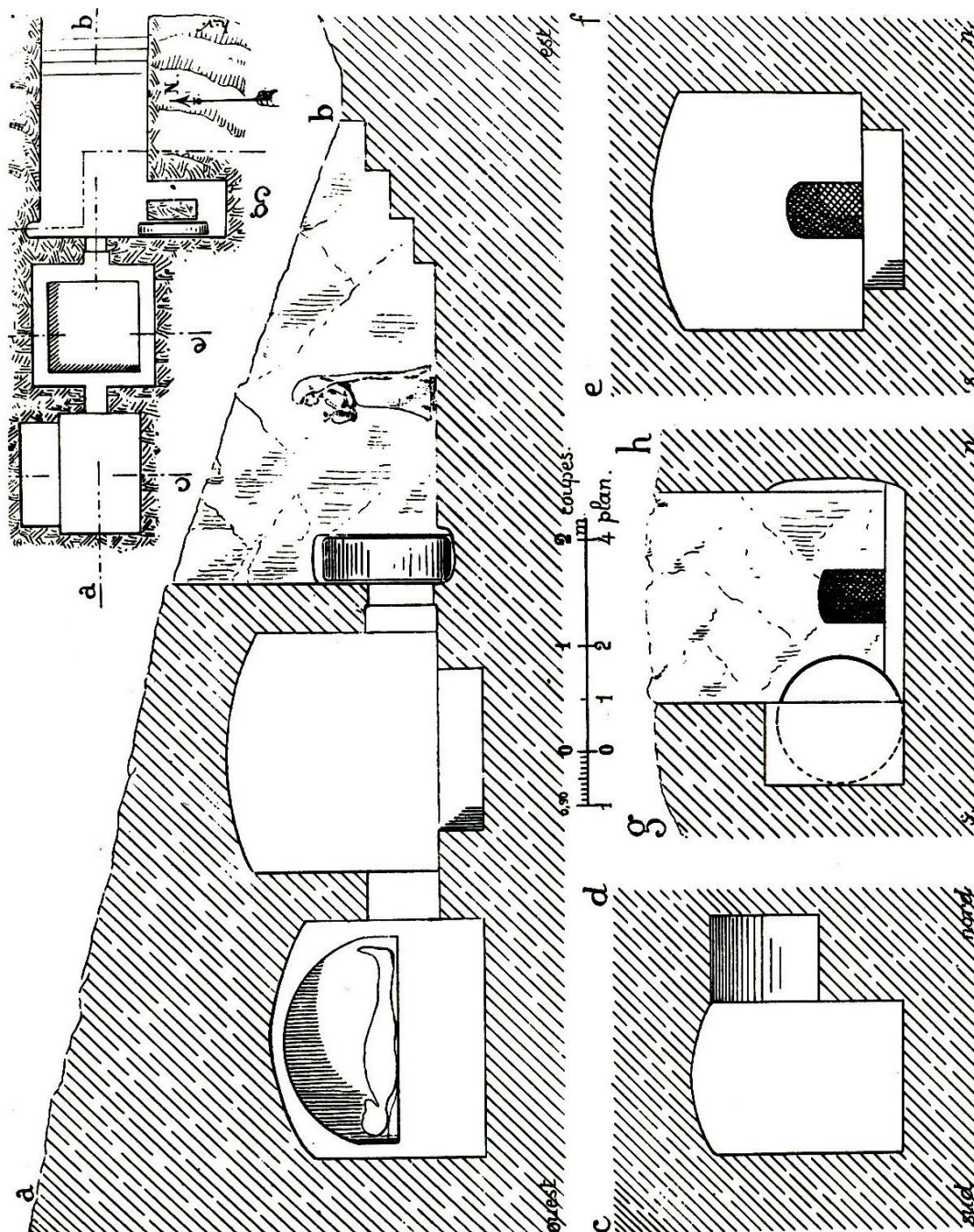
60. Turnage M. Biblical Israel: First Century Tombs and Burial. URL:
<https://cbnIsrael.org/2022/02/08/biblical-israel-first-century-tombs-and-burial-2/>
 (дата звернення: 28.05.2024).

61. Wilckens U. Il vangelo secondo Giovanni. Brescia : Paideia Editrice, 2002. 448 p. URL:
<https://dokumen.pub/il-vangelo-secondo-giovanni-8839406492-9788839406491.html>.

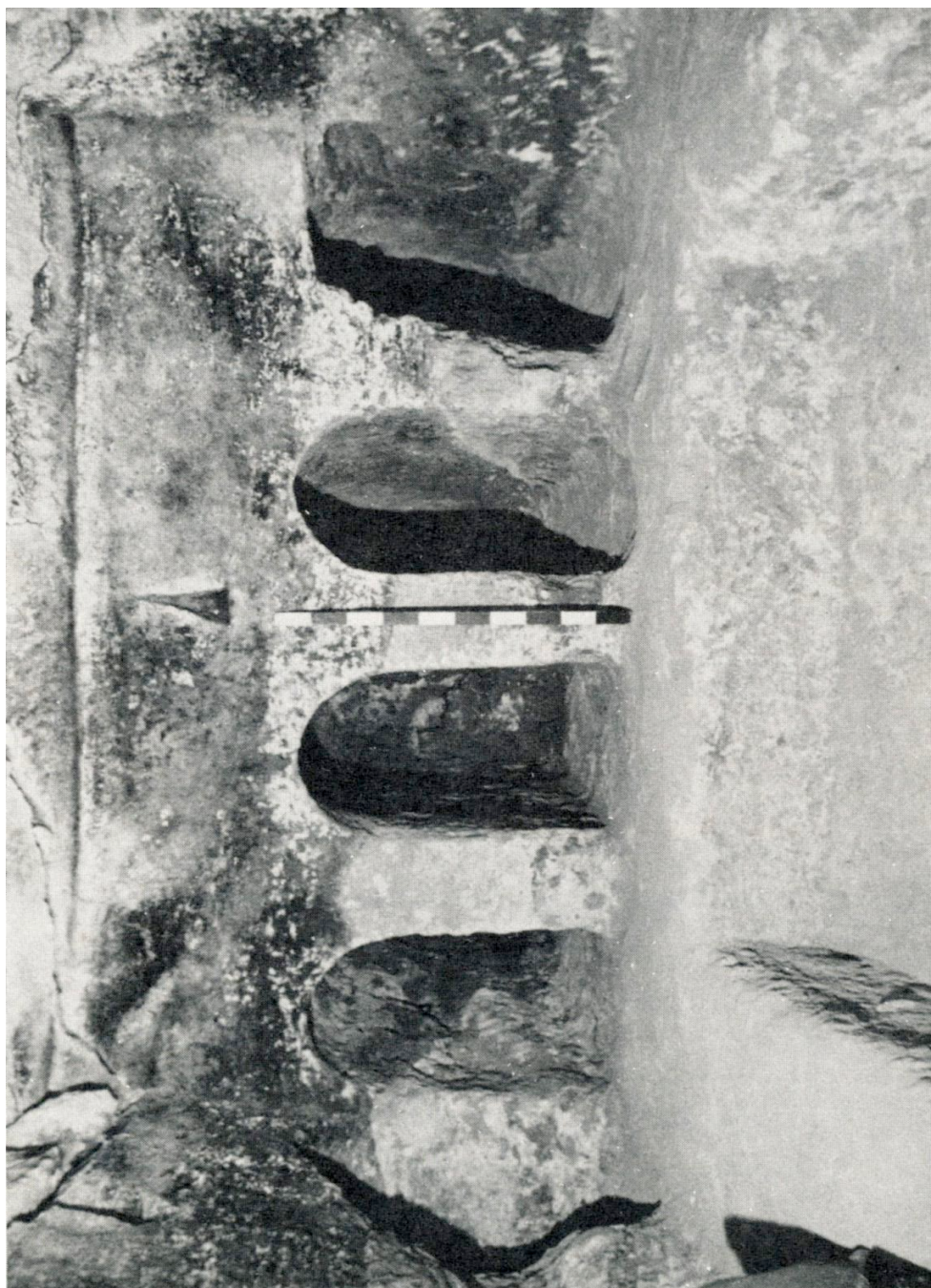
62. Wills L. M. The Quest of the Historical Gospel: Mark, John and the Origins of the Gospel Genre. Routledge, 1997. 296 p. URL:
<https://libgen.is/book/index.php?md5=46E74DB3B43C58CCE4535F68C278C066>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Реконструкція гробу Христового за о. Хьюзом Вікентієм

Інтер'єр гробниці в Телль-Хесбан